

940.54
K004

Όνομα Χανιανός Δημ. Σουλ. ή Ρισ.

Γάτος Παινήσις ή Ρισ. ή Ρισ.

Μαθημα εν Κρήτη 1897

Σχολ. Έτος _____

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Μ. ΚΟΥΚΟΥΛΑΚΗ

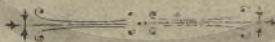
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΦΑΛΑΓΓΗ

ΕΝ ΚΡΗΤΗ

1897

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Πατὴρ τε καὶ μητὴρ καὶ τῶν
ἄλλων ἀπάντων τιμιώτερον καὶ
ἀγιώτερον ἔστιν ἢ πατὴρ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Δ. Κ. ΚΟΚΚΙΝΑΚΗ

ΟΔΟΣ ΔΙΟΛΟΥ 121

1907

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Μ. ΚΟΥΚΟΥΛΑΚΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΦΑΛΑΓΓΗ ΕΝ ΚΡΗΤΗΙ

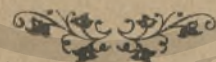
1897

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
— ΧΑΝΙΩΝ —
Αρ. βιβλ. 4819
Χρονολ. Εισαγ. 18.5.1952
Αριθμός 1230-10-195
Λογ. 900.542 Κομ.

Πατρός τε και μητρός και τῶν
ἄλλων ἀπάντων τιμιώτερον και
ἀγιώτερον ἐστὶν ἡ Πατρίς.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΟΥΣ Ζ. ΔΙΑΛΗΣΜΑ

6 — Ὀδὸς Βορέου — 6

1908

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἀναφέρων ὀλίγα τινὰ πρὸ τῆς παραλαβῆς τῆς Πανεπιστημιακῆς Φάλαγγος, ἀφορῶντα εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ὑποφαινομένου εἰς Κρήτην, δὲν σκοπῶ νὰ περιαιτολογήσω, παραλείπων ἄλλως τε πᾶσαν ἄλλην πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν Πατρίδα μου προσφερθεῖσαν ἐκ καθήκοντος ἀτομικὴν ὑπηρεσίαν κατὰ τὰς ἐποχὰς 1878, 1896 καὶ 1897, ἀλλ' ἀπλῶς ὅπως καταδειχθῆ, πῶς εὐρέθη ἐν αὐτῇ καὶ πῶς ζητηθεῖς παρέλαβον τὴν Διοίκησιν τῆς Φάλαγγος ὡς ἐπίσης ἐξιστορῶν τὰ τῆς δράσεώς της, παραλείπω νὰ ἐκφέρω τὰς κρίσεις μου ἵνα ἕκαστος τῶν κ. κ. ἀναγνωστῶν σχηματίσῃ ἰδίαν γνώμην περὶ τῶν Φοιτητῶν. Προσθέτω ὁμῶς χρονολογικῶς ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς μάχης τῶν Βουκολιῶν καὶ τῆς ἐκπορθήσεως καὶ βομβαρδισμοῦ τοῦ Πύργου Μαλάξας ἅτινα ἐθεώρησα ὡς ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τοῦ παρόντος φυλλαδίου.

Ἀθήνησι 10 Ἰανουαρίου 1908.

Δ. Μ. ΚΟΥΚΟΥΛΑΚΗΣ

Λοχαγὸς Πεζικοῦ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΤΕΛΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ

Πρὸς

Τὴν Γενικὴν Διοίκησιν τοῦ Στρατοῦ ἐντελλομένην,
ὅπως γνωρίσῃ ἀρμοδίως τῷ περὶ οὗ πρόκειται Λοχαγῶ·
ὅτι ἐγκρίνομεν τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἐπιστρεφομένου
πονηματίου του ὑπὸ τὸν τίτλον : « Πανεπιστημιακὴ
Φάλαγξ ἐν Κρήτῃ 1897 ».

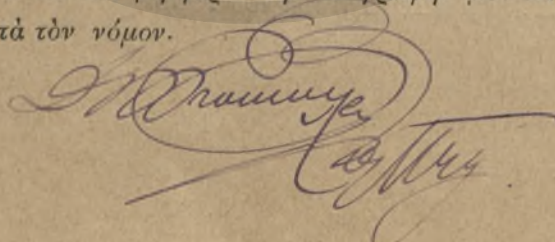
Ἐν Ἀθήναις τῇ 24 Νοεμβρίου 1907.

Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν

Γ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ

(Τ. Σ.)

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ὑπογραφήν μου καταδιώ-
κεται κατὰ τὸν νόμον.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Μ. ΚΟΥΚΟΥΛΑΚΗΣ

ΛΟΧΑΓΟΣ ΠΕΖΙΚΟΥ

Η ΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΦΑΛΑΓΞ ΕΝ ΚΡΗΤΗΙ 1897

Ὅτε τὸ τρίτον δεκαήμερον τοῦ Ἰανουαρίου 1897, ἐγνώσθησαν ἐν Ἀθήναις ἐπισήμως αἱ ἐν Χανίοις τῆς Κρήτης γενόμεναι ὑπὸ τῶν Τούρκων σφαγαὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν, αἱ δηώσεις καὶ πυρπολήσεις τῶν περιουσιῶν αὐτῶν κνοφορούμεναι πρὸ πολλοῦ παρὰ τοῦ ἐκ Τουρκοκρητῶν ὑφισταμένου ἐκεῖ κομητάτου, καὶ ἰδίᾳ μετὰ τὴν λῆξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν (Αὐγουστον 1896), ἐξηγέρθη δ' ἔνεκα τούτου σύμπας ὁ ἐλεύθερος καὶ δοῦλος Ἑλληνισμὸς καὶ πανταχοῦ ἤρξαντο ἐπισήμως καὶ μὴ αἱ συζητήσεις περὶ ἐνεργείας τινος καὶ δὴ περὶ τοῦ πιθανοῦ αὐτῆς ἀποτελέσματος, ἤρξαντο δὲ καὶ παρὰ διαφόρων δυναμένων ὁμογενῶν προσφερόμεναι γενναῖαι συνεισφοραὶ διὰ τὴν τυχὸν μέλλουσαν ἐνέργειαν· ἐδωροθήθη ἐπάναγκες καὶ ἡ ἐλείγουσα ἐκ τοῦ Στρατεύματος ἀπομάκρυνσις πάντων τῶν ἐν Ἀθήναις—Πειραιεῖ καὶ τοῖς πέριξ διαμενοντῶν Κρητῶν Ἀξιωματικῶν καὶ ἡ ὅσον ἔνεστι ταχεῖα μετάβασις αὐτῶν εἰς Κρήτην, πρὸς ἐκπλήρωσιν ἱεροῦ σκοποῦ καὶ ἐπιβεβλημένων αὐτοῖς καθηκόντων ἐκ τῶν ἐκτάκτων καὶ δεινῶν αὐτῶν περιστάσεων πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν των πατριδα Κρήτην. Ὅθεν συνηθροισθημεν εἰς οἰκίαν τινα

μετά τι μεσονύκτιον οἱ κατωτέρω σημειούμενοι Κρηῖτες Ἀξιωματικοί, Ταγματάρχαι τοῦ Μηχανικοῦ Κόρακας Ἀριστοτέλης, Πυροβολικοῦ Μανουσογιαννάκης Ἐμμανουήλ, Δοχαγὸς Ὑλικοῦ Πυροβολικοῦ Γρηγοριάδης Μιχαήλ, Ὑπολοχαγὸς Πεζικοῦ Κουκουλάκης Δημήτριος, Ὑπομοίραρχος Ζυμβρακάκης Ἐμμαν., Ἀνθυπίαρχος Ζυμβρακάκης Ἐπαμ., καὶ οἱ Ἀνθυπολοχοὶ Πεζικοῦ Καλλομενόπουλος Νικόστρατος, Πυροβολικοῦ Κριάρης Παναγ., Τσόντος Γεώργ., (*) Μαρκουλάκης Ἐρριῖκος, Οἰκονομικοῦ Θειακάκης Γεώργ., Μηχανικοῦ Χουδάλης Λεωνίδας, Ὑλικοῦ Πυροβολικοῦ Μαρουλιανὸς Γεώργιος καὶ ὁ ἀπόστρατος Ἰλαρχος Κριάρης Ἰωάννης, καὶ συναπεφασίσθη ἢ τε παραίτησις ἐκ τοῦ Στρατεύματος, χάριν τῆς πειθαρχίας καὶ πρὸς ἀποφυγὴν σχολίων, καὶ ἢ τμηματικὴ κἀθοδος ἡμῶν εἰς Κρήτην κατὰ σειρᾶν, ἥτοι πρῶτον τῶν ἐκ Χανίων καταγομένων, ὡς ὑφισταμένης εἰς τὸ τμήμα τοῦτο ἀμέσου καὶ μεγαλειτέρας ἀνάγκης καὶ διότι ἐν αὐτῷ περιλαμβάνεται ἡ πρωτεύουσα τῆς Κρήτης—Χανία—ἐν ἣ ἐγένοντο αἱ σφαγαὶ καὶ δηλώσεις, εἶτα δὲ οἱ ἐκ τοῦ τμήματος Ρεθύμνης, καὶ τελευταῖον οἱ ἐκ τοῦ Ἡρακλείου.

Μετὰ τὴν μυστικὴν ταύτην καὶ κοινὴν ἀπόφασιν ἡμῶν, καὶ διε τὰ πάντα προπαρεσκευάσαμεν, ἐπέβημεν τοῦ ἀτμοπλοίου «Θεσσαλία» οἱ ἐκ τοῦ τμήματος Χανίων καταγόμενοι Ταγμ. Μανουσογιαννάκης Ἐμ., Ὑπολ. Κουκουλά-

(*) Υἱὸς τοῦ ἐκ Σφακίων Ἀρχηγοῦ τῆς τοῦ 1866 ἐπαναστάσεως Χαράλαμπος, σπουδαῖος δράσας ἐπὶ τριετὴν ἐν Μακεδονίᾳ, ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Βάρδας (1905—1907).

κης Δημ., Ὑπομοίρ. Ζυμβρακάκης Ἐμμαν., Ἀνθυπίαρχος Ζυμβρακάκης Ἐπαμ., Ἀνθυπολοχαγοὶ Κριάρης Παναγ., Τσόντος Γεώργ., Μαρκουλάκης Ἐρξίκος καὶ Χουδάλης Δεωνίδα, μετ' ἀναλόγου ὕλικου πολέμου (τριῶν πυροβόλων ὀρειβατικῶν τῶν 7,5 Κρούπ, 2000 ὄπλων Γκρᾶ καὶ 2000000 φυσιγγίων αὐτῶν) μεθ' ἡμῶν δὲ καὶ ὁ Ἀνθυπίατρος Μανράκης Κωνστ. μετ' ἀναλόγων φαρμάκων καὶ ἀπεπλεύσαμεν τὴν 1ην π. μ ὥραν τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου, ἐπέβησαν δὲ καὶ ἕτεροι σημαίνοντες καὶ μὴ Κρηῖτες 250 περίπου καὶ τινες ἐθελονταί, ἐν οἷς οἱ Ἐνωμοτάρχης τῆς Ἀστυφυλακῆς Συμρινωτάκης Γεώργ., Δεκανεῖς Παπαδόπουλος Νικόλ, Μπόζακας Ἀθαν., καὶ Στρατιώτης Κονκουλάκης Θεόδωρος (*) τοῦ 1ου Πεζικοῦ Συντάγματος, τῇ συνδρομῇ τῶν ὀπλοίων καὶ τῇ ἐγκρίσει τοῦ ταγματάρχου Μανουσσογιαννάκη ὄπλισα κατὰ τὸν πλοῦν πάντας τοὺς ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ, πρὸς πρόληψιν κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἀπενεκτεῖν τινος ἐκ τυχαίας συναντήσεως τῶν ἐχθρῶν εἴτε ἐν τῇ θαλάσῃ κατὰ τὸν πλοῦν, εἴτε ἐν τῇ ξηρᾷ κατὰ τὴν ἀπόβασιν ἡμῶν, ἧτις ἐγένετο τὴν 7ην πρωινήν ὥραν τῆς 31ης Ἰανουαρίου εἰς τὸν ὄρμον «Κολυμβάριον» τῆς Ἐπαρχίας Κισσάμου, πέντε ὡς ἐγγιστα ὥρας δυτικῶς τῶν Χανίων, γνωστὸν ἤδη καὶ διὰ τὴν ἐσχάτως ἐκεῖ γενομένην ἀπόβασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ ὑπὸ τοῦ τότε Συνταγματάρχου Τιμολέοντος Βάσσου καὶ διότι οὗτος ἐκ παλαιότερων χρόνων ὑπῆρξε τὸ ὀρμητήριον τῶν ἐξ

(*) Οὗτος ἐδρασεν ἡρωϊκάτατα ἐν Μακεδονίᾳ ἀπὸ τοῦ 1904—1906, ὑπὸ τοὺς Ἀρχηγούς Βάρδα καὶ Βέργαν, διὸ καὶ ὑπαρχηγὸς αὐτῶν ἀνεγνωρίζετο.

Ἑλλάδος κατὰ διαφόρους ἐπαναστάσεις τῆς Κρήτης κατερχομένων ἐπαναστατῶν καὶ ἀφοῦ τὴν ἐσπέραν τῆς πρωτερίας ἀπεβίβασαμεν εἰς τὸν ὀρμῖσκον τῆς Ἐπαρχίας Ἀποκορώνου « Ἀρμυρίδα » τὸ δι' αὐτὴν ἀναλογοῦν ὑλικόν, ἀποβίβασθέντων ἐκεῖ καὶ τῶν ἐκ ταύτης καταγομένων ἐπαναστατῶν, προσιατευόμενοι εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις ὑπὸ τοῦ πολεμικοῦ « Ὑδρας » ὅπερ κατὰ τὸν πλοῦν ἐν ἀνοικτῶ τῆς Κρήτης πελάγει συνηγήσαμεν καὶ οὕτως τὸ πλήρωμα ὑπεδέχθη ἡμᾶς μετὰ οὐρανομήκων ζητωκραυγῶν καὶ ἀνακροούσης τῆς Μουσικῆς του τὸν Ἐθνικὸν μας ὕμνον.

Κατὰ τὴν εἰς Ἀρμυρίδα ἀποβίβασιν τοῦ διὰ τὴν Ἐπαρχίαν Ἀποκορώνου ὑλικοῦ καὶ τῶν ἐκ ταύτης καταγομένων ἐπαναστατῶν, ἐπέβη τοῦ ἀτμοπλοίου καὶ ὁ Ἐμμανουὴλ Φραντζεσκάκης ὀπλαρχηγὸς αὐτῆς, ὅστις παρῴσιασθεις εἰς τὸν Ταγματάρχην Μανουσογιαννάκην Ἐμμαν., ἠτήσατο τὸ ἀναλογοῦν μερίδιον ὀπλων καὶ φυσιογιῶν — ἄνευ οὐδεμιᾶς πληρεξουσιότητος — τοῦ Δήμου Ἀκρωτηρίου ὑπαγομένῳ εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Κυδωνίας, ἵνα διανείμῃ ταῦτα εἰς τοὺς δημότας τοῦ εἰρημένου Δήμου, ἐπὶ τῇ προφάσει, τὸ μὲν διὸ ὁ Δήμος οὕτως εἶνε πολὺ πλησίον τῆς Ἀρμυρίδος, ἐπομένως εὐκόλος ἢ μεταφορὰ καὶ διανομὴ αὐτῶν, μακρὰν δὲ πολὺ τοῦ Κολυμβαρίου, ἔνθα ἐμελεῖτο ἢ ἀποβίβασις τοῦ τῆς Ἐπαρχίας Κυδωνίας πολεμικοῦ ὑλικοῦ, ὅπερ ἀντεπροσώπευον, τὸ δὲ διότι οἱ Τοῦρκοι ἔχοντες διακεκομμένην τὴν συγκοινωνίαν τοῦ Δήμου τούτου ἀπὸ τῆς λοιπῆς Ἐπαρχίας, δὲν ἦτον εὐκόλον τοῖς κατοίκοις αὐτοῦ νὰ μεταβῶσιν εἰς

Κολυμβάριον πρὸς παραλαβὴν τοῦ μεριδίου των. Καὶ ἐνέκρινε μὲν ὁ Ταγματάρχης τὴν αἴτησίν του ταύτην, ἀλλὰ δι' εισηγήσεώς μου, ὅτι ἢ εἰς ξένην ἐπαρχίαν ἀποβίβασις αὐτῶν θὰ καταστήσῃ δύσκολον ἂν ὄχι ἀδύνατον τὴν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον μεταφορὰν των, ἀντικειμένην ἄλλως τε καὶ εἰς τὰ συμφέροντα τῆς ὅλης Ἐπαρχίας ἀνεκάλεσε τὴν δοθεῖσον διαταγὴν.

Ἡ δὲ διανομὴ τῶν προορηθέντων ὄπλων καὶ φυσίγγιων ἀπεφασίσθη ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ κατ' ἐπαρχίας παραχωρηθέντων ἐκάστη ὡς ὁ κάτωθι πίναξ.

		ὄπλα	φυσίγγια
Ἐπαρχία	Κυδωνίας	370	— 370000
»	Κισσάμου	270	— 370000
»	Σελήνου	350	— 350000
»	Ἀποκορώνου	300	— 300000
καὶ	» Σφακίων	300	— 300000
	Ἄθροισις	1690	— 1690000

τῶν ὑπολοίπων διανεμηθέντων εἰς τοὺς ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ ἐπαναστάτας ὡς προείρηται.

Καὶ τῆς μὲν ἐπαρχίας Κισσάμου στερουμένης ἀντιπροσώπου παρελήφθησαν παρ' ἐμοῦ καὶ παρεδύθησαν μετὰ τὴν ἀποβίβασιν αὐτῶν εἰς Κολυμβάριον καὶ τοποθέτησιν ἐντὸς τοῦ ἐκεῖ πλησίον ἐκκλησιδίου « Ἅγιος Ἀρτώνιος », εἰς τὸν Γενικὸν Ἀρχηγὸν αὐτῆς Σκαλίην Α. Ἐπίσης παρελήφθησαν τῆς Ἐπαρχίας μου Κυδωνίας, ἣν ἀντεπροσώπευον, καὶ ἀποβιβισθέντα περὶ τὰ δύο χιλιόμετρα μακρὰν τοῦ Κολυμβαρίου πρὸς ἀποφυγὴν διαρπαγῆς ὑπὸ

τῶν Κισσαμιτῶν, συνεπῶς καὶ πρὸς ἀποφυγὴν συγκρούσεων μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Κυδωνιατῶν, παρεδόθησαν τοῖς συναθροισθεῖσιν ἐκεῖ ὀπλαρχηγοῖς τῶν διαφόρων Δήμων πρὸς τακτικὴν διανομὴν αὐτῶν ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ ἐκάστου Δήμου. Τῆς ἐπαρχίας Σελήνου παρέλαβεν ὁ Παναγ. Κριάσης καὶ τῶν Σφακίων ὁ ταγματάρχης Μανουσογιαννάκης Ἐμμαν. καὶ μετέφερον εἰς τὰς ἐπαρχίας τῶν διὰ τοῦ ἰδίου ἀμπολοίου.

Ἄμα δὲ τῇ ἀποβάσει ἡμῶν καὶ τῇ κατ' ἐπαρχίας διανομῇ τῶν ὄπλων καὶ λοιπῶν πολεμοφοδίων ὡς προεῖρηται ὡν ὅμως ἐγένετο διαρπαγὴ παρὰ τῶν κατοίκων (*) ἤρξαντο ἀφικνούμενοι ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ ἀποβιβασθέντος εἰς Κόλυμβάριον τὴν νύκτα τῆς 2ας πρὸς τὴν 3ην Φεβρουαρίου, ὑπὸ τὸν Συνταγματάρχην Τιμ. Βάσσον καὶ ὅστις αὐθημερὸν ἀνεχώρησε καὶ ἀφίχθη νύκτωρ εἰς Πλατανιά, ἀφοῦ προηγουμένως ἐτέλεσε δοξολογίαν ἐν τῷ προαυλίῳ τῆς πλησίον ἐκεῖ Μονῆς «Γωνιάς» ἀνόψωσε τὴν Ἑλληνικὴν Σημαίαν καὶ ἐκήρυξε τὴν «Ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α'» κατοχὴν τῆς Νήσου. Κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην τελετὴν ἤτις ὑπῆρξεν ἐκτάκτως λαμπρά, πάντες σχεδὸν συγκεκινημένοι καὶ δακρῦοντες ἐζητωκραύγαζον ἐπὶ φῶραν πολλήν, οἱ δὲ

(*) Ἐθίζεται παρὰ τοῖς Κρησίῳν ἢ τῶν τοιοῦτων εἰδῶν διαρπαγὴ, ἀρηφοῦντες διὰ τὴν προμήθειαν αὐτῶν καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν τῶν καὶ ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι ὑπὲρ πάντα λαὸν ἴσως ἐκ τῶν ὑποδούλων ὁ τῆς Κρήτης ἔχει λίαν ἀνεπιτυγμένον καὶ εἰς βαθμὸν μάλιστα ἀπίστευτον τὸ αἶσθημα πρὸς τὴν Ἐλευθερίαν

ἐπαναστῆται ἐξεκένωσαν τὰ ὄπλα των πλειστάκις εἰς ἔνδει-
 ξιν ἀκρατήτου χαρᾶς καὶ ἐνθουσιασμοῦ. Τὸν Στρατὸν
 παρηκολούθησα κἀγὼ εἰς Πλατανιὰν καὶ εἶτα τὴν ἡμέ-
 ραν εἰς Βουκολιὰς ἀκολουθήσας τὴν ὑπὸ τὸν Ταγμα-
 τάρχην Κωνσταντινίδην Ἰωάννην μεταβᾶσαν ἐκεῖ Διλο-
 χίαν μετὰ ὀρειβατικοῦ πυροβολικοῦ ὑπὸ τὸν Ἀνθυπολ.
 Ρέγκλην Τόλιαν πρὸς ἐκπόρευθαι τῶν ἐν τῷ ἐκεῖ Πύργῳ
 διαμενόντων Τούρκων, ἧτις διαβᾶσα τὸν ποταμὸν ἄνευ
 οὐδενὸς μέσου ἀφίκετο τὴν ἐσπέραν καὶ περὶ ὥραν ἕκτην
 μ. μ. περίπου εἰς τὸ χωρίον Γαβαλουοῦρι περὶ τὰ ⁰/₆
 τῆς ὥρας μακρὰν τοῦ Πύργου Βουκολιῶν καὶ διενυκτέ-
 ρουσεν. Ἐνταῦθα ὁ Ταγματάρχης συνεκάλεσεν ὅλους τοὺς
 ἐκεῖ καὶ πλησίον παρενρθεύοντας ὀπλαρχηγούς καὶ περὶ
 τὴν 10ην περίπου τῆς νυκτὸς ὥραν, ὅτε καὶ συνηθροί-
 σθησαν ἔδωκεν αὐτοῖς τὴν ἐξῆς διαταγὴν προφορικῶς.
 «Εἶδοποιήσατε τὰ παλληκάρια σας ὅτι πρέπει νὰ μὴ πυ-
 »ροβολήσωσι κατὰ τῶν πολιτοικουμένων ἐν τῷ Πύργῳ
 »καὶ τοῖς ὀχυρώμασι Τούρκων, οὔτε ὅτε τὸ πρῶτον πυ-
 »ροβόλον θὰ ριφθῆ, οὔτε μετὰ ταῦτα, ἕως ὅτου νὰ
 »ἀκούσωσι τὸ βοὴν πυροβόλου, τὰς σάλπιγγας νὰ ἠχήσωσι
 »καὶ τὴν Διλοχίαν νὰ συμπυροβολήσῃ.» Τοῦτο δὲ διότι
 ὡς ἐξηγήθη αὐτοῖς, τὴν πρωίαν θὰ ἐξήτει αὐτοὺς τὴν πα-
 ράδοσιν των πέμπων πρὸς αὐτοὺς κήρυκα, καὶ ἂν μὲν
 ἀρνηθοῦν νὰ παραδοθῶν θὰ ὀπίσθη κατ' αὐτῶν πρὸς ἐκφο-
 ρισμόν δύο κανονιοβολισμούς, καὶ ἂν κατόπιν τούτων
 ζητήσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν νὰ παραδοθῶν θὰ σιγήσουν καὶ
 τὰ πυροβόλα, ἂν τοῦναντίον ἐπιμένουν μὴ παραδιδόμε-
 νοι θὰ κροτήσῃ τὸ βοὴν πυροβόλου κλπ. ἕκαστος δὲ τότε

όπλαρχηγός ὡς πράξει τὸ καθήκον του. Εἰς τὴν συνάθροισιν τῶν όπλαρχηγῶν παρευρεθεὶς καὶ γὼ ανέλαβον νὰ εἰδοποιήσω τοὺς όπλαρχηγούς τῶν Β καὶ ΒΔ τοῦ Πύργου λοφοσειρῶν τὴν νύκτα πρὶν ἢ ἀκόμη φωτίσῃ, ὅπερ καὶ ἐπραξα, καθόσον λόγῳ τῆς προκεχωρημένης ὥρας καὶ τῆς ἀποστάσεως, οὐδεὶς ἐκ τῶν μερῶν ἐκείνων προσῆλθεν ἐν τῇ συναθροίσει.

Τὴν πρωτὰν 6ην Φεβρουαρίου ὅτε ὁ διοικῶν τοὺς ἐν τῷ Πύργῳ, ἀπήντησεν εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Ταγματάρχου, περὶ παραδόσεως, ὅτι «Ἐν ὅσῳ ἔχει ἓνα στρατιώτην καὶ ἐν φυσίγγιον δὲν θὰ παραδοθῆ» ἐκρότησε τὸ πρῶτον πυροβόλον εἰς τὸν κρότον τοῦ ὁποίου πανταχόθεν ταῦτοχρόνως καὶ περὶ τὴν 7 ¹/₂ ὥραν ἀντήχησαν ἀπειράριθμοι πυροβολισμοὶ παρὰ τῶν ἐπαναστατῶν κατὰ τοῦ Πύργου καὶ τῶν πέριξ αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ὄχρωματάων, παραβάντες οὕτω τὴν δοθεῖσαν διαταγὴν τοῦ Ταγματάρχου, διὸ καὶ ἐστοίχισεν εἰς αὐτοὺς ἡ παρακοὴ αὕτη πολὺ ἀκριβὰ, διότι ἐφρονεύθησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν 42.

Τὴν κοινήν. ταύτην ἐνέργειαν προελθοῦσαν ἐξ ἀκρατήτου ἐνθουσιασμοῦ καὶ προαιωνίου κατὰ τῶν Τούρκων μένους, παρασυρθεὶς καὶ γὼ κατ' ἀνάγκην προέβην μετὰ πολλῶν παρακολουθησάντων με ἐπαναστατῶν, καὶ κατέληξα μετὰ τῶν ἐκ Κισσάμου πιστῶς παρακολουθησάντων με Σταματίου Ντινινάκη καὶ Ἐμμαν. Ζαρκαλάκη τρίτου τινὸς ὅστις τραυματισθεὶς εἰς τὸν ἀριστερὸν μηρὸν ἀπέβίωσε τὴν ἐπομένην καὶ οὔτινος μοι διαφεύγει ἡ ὄνοματεπωνυμία καὶ τοῦ ἐκ Θήρας Πέτρου Δεναξᾶ, πλησιέστατα τοῦ Πύργου, διελθὼν μετ' αὐτῶν διὰ μέσου

δύο ὄχρωμαίων, περὶ τὰ 100 μέτρα μακρὰν ἀλλήλων καὶ τοῦ Πύργου, καὶ ἐξετοπίσθησαν μὲν μετὰ φθορᾶς πολλῆς οἱ Τοῦρκοι ἐκ τοῦ πρὸς Α τοῦ Πύργου ὄχρωματος, ἀλλὰ κἀγὼ πληρωθεὶς εἰς τοὺς μεσαίους δακτύλους τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς ἐπέστρεψα εἰς τὴν 1400 μέτρα μακρὰν τοποθεσίαν, εἰς ἣν εἶχον τοποθετηθῆ τὰ λυόμενα πυροβόλα διευθυνόμενα ὑπὸ τοῦ ὡς εἴρηται ἀνθυπολοχαγοῦ *Ρέγκλη Τόλια, πρὸς ὃν ἀνακοινώσας τὰς παρατηρήσεις μου περὶ τῶν πτώσεων τῶν ὀβίδων καὶ ὅστις ἐνεργήσας τὴν δέουσαν διόρθωσιν τοῦ κλισιοσκοπίου, ἠΰξησαν κατὰ πολὺ αἱ ἐπιτυχίαι των.

Τὴν ἐσπέραν ὅτε ἡ μάχη κατέπαυσεν, οἱ μὲν ἐπαναστάται σθηριζόμενοι εἰς τὸ ὅτι ὁ Στρατὸς θὰ φρουρήσῃ τὴν νύκτα τοὺς πολιορκουμένους, ὁ δὲ Στρατὸς ὅτι θὰ φρουρήσῃ τούτους οἱ ἐπαναστάται, ὡς πολλοὶ ὑπεσχέθησαν τοῦτο, ἀπεσύρθησαν σχεδὸν πάντες καὶ οὕτω τὴν νύκτα οἱ πολιορκούμενοι διαλαθόντες τὴν προσοχὴν τῶν ἐνιαχοῦ νυκτοφρουρῶν ἀπέδρασαν πάντες, καὶ τινὲς μὲν ἀγνοοῦντες παντελῶς τὸ ἔδαφος ἀπεπλανήθησαν καὶ ἐφρονεύθησαν παρὰ τῶν ἐπαναστατῶν κατόπιν ἢ ἀπέθανον τῆς πείνης εἰς τὰ δάση, οἱ πολλοὶ ὅμως ἦτοι περὶ τοὺς 70, δύο χανούμοισι καὶ τινα παιδιά ἐννοηθέντες ὑπὸ τῶν Λακκιωτῶν τῶν ὑπὸ τὴν Σημαίαν τοῦ Ἄναγν. Μάνδακα Ἀρχηγοῦ Κυδωνίας καὶ ἄλλων Κυδωνιατῶν διαμενόντων εἰς Πασσαλιανά, ὅτε ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὸν ΒΑ προμαχῶνα τοῦ Πύργου, παραπλεύρως τῶν ὁποίων ἐμάχετο καὶ ὁ ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Μάνον ἱερὸς λόχος ἐκ Λακκιωτῶν ἀπαρτιζόμενος, κατεδιώχθησαν καὶ ἐπολιορκήθησαν παρ' αὐτῶν εἰς

τὴν θέσιν «Κάστελλον» ἀρχαίαν Πέρογαμον, μέχρι τῆς 8ης Φεβρουαρίου, ὅτε εἰδοποιηθεὶς ὁ Ἄρχηγὸς Βάσσοσ ἐπεμψε τὸν Ταγματάρχην Μανουσογιαννάκην Ἐμμ. οὗς παραλαβὼν μετέφερεν εἰς Πλατανιὰν μετὰ στρατοῦ, ὅπου τὸ γενικὸν στρατόπεδον, συνοδευόμενοι μέχρι τῆς παραδόσεώς των ὑπὸ τῶν πρώτων κατ' αὐτῶν σπενσάντων ὡς εἴρηται Λακκιωτῶν, μεθ' ὧν καὶ ὁ Ἀργυρόπουλος Κ. ὅστις ἐν προσλαλιᾷ εἶπεν ὅτι «ἐξ ἐπ' ὧν α μ ε ν τὸ α ἰ σ χ ο ς τ ῆ ς Κ ο ὑ τ ρ α ς.»

Ἐφίκοιτο ἐπίσης, ἐκτὸς τοῦ Στρατοῦ, δι' ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος διὰ διαφορῶν ἰστιοφόρων καὶ ἀτμοπλοίων, καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐπαναστᾶται ἐν οἷς καὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Πανεπιστημιακὴν Φάλαγγα φοιτηταί, τῇ δαπάνῃ καὶ μερίμνῃ τῆς ἐταιρείας ὁ «Ἑλληνισμὸς» ἐδρεύοντος ἐν Ἀθήναις, καὶ οὕτινος ἢ πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ Ἑθνικοῦ γοήτρου ἐργασία ὑπὸ τὴν δεξιὰν διεύθυνσιν τοῦ Ν. Καζάζη ὑπῆρξε λίαν ἐπιτυχῆς καὶ ἐπωφελεσιάτη, οἷτινες ἀποβιβάσθησαν τὴν νύκτα τῆς 2—3ης Φεβρουαρίου εἰς Πλατανιὰν. Ἐκεῖθεν δὲ τὴν 5ην ἰδίου ἀνεχώρησαν ἀφιχθέντες αὐθημερὸν εἰς Γαβαλομοῦρι Βουκολιῶν ἔνθα τὴν 6ην ἰδίου μετέσχον τῆς μάχης Βουκολιῶν ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Ζυμβρακάκην Ἐμμαν. Δοχαγὸν Πυροβολικοῦ.

Οὗτοι μετὰ τὴν μάχην τῶν Βουκολιῶν (9ην Φεβρουαρίου) προσῆλθον πρὸς με ἐν σώματι ἅπαντες, διαμένοντα εἰς Πλατανιὰν, καὶ ἠτήσαντο ὁμοφώνως καὶ ἐν ἀδελφικῇ ἀγάπῃ ὅπως τεθῶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν καὶ ὀδηγήσω αὐτοὺς κατὰ τὴν ἐν Κρήτῃ διαμονὴν των εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων διεξαγόμενον ἀγῶνα πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ πρὸς

τὴν Πατρίδα ἱεροῦ καθήκοντος. Ὁρμήθησαν δὲ εἰς τοῦτο τὸ μὲν ἐκ τῆς κατὰ τὴν μάχην τῶν Βουκολιῶν (6 Φεβρουαρίου) ἐπιδειχθείσης ἀρίστης ὡς ὁμολογοῦσι, διαγωγῆς παρ' ἡμῶν καὶ ἥτις ἦτο σύμφωνος πρὸς τοὺς πόθους τῶν καὶ τὰ Ἑθνικὰ ἰδεώδη τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν· τὸ δὲ διότι ὅτε μετὰ τὴν μάχην ἔμειναν ἄνευ ἀρχηγοῦ, ὑπεδείχθη μὲν αὐτοῖς παρὰ τοῦ Κ. Ἀργυροπούλου πολιτευτοῦ Ἄνδρου ὁ Ἀνθυπολ. Καλλομενόπουλος Νικόστρατος καὶ παρέλαβε τούτους, ἀφῆκεν ὁμοῦ αὐτοὺς σχεδὸν αὐθημερόν, διότι διετάχθη παρὰ τοῦ Ἀρχηγείου νὰ μεταβῇ ἀλλάξοσε (Ρέθυμνον) πρὸς ἐκτέλεσιν σπουδαίας διαταγῆς, διὸ ὑπεδείχθη κατόπιν τούτου ὑπὸ τοῦ ἰδίου Ἀργυροπούλου κἀγὼ οὐς καὶ παρέλαβον τῇ προτροπῇ του.

Τὴν αἴτησίν των ταύτην ἀπεδέχθη ἀφοῦ προηγουμένως ἀνέφερον τοῦτο εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον διὰ τοῦ νῦν Συνταγματάρχου τοῦ Μηχανικοῦ Λυμπρίτου Θεοδώρου, τοῦ μεγάλας ὑπηρεσίας καὶ κατὰ τὴν παροῦσαν ἐπανάστασιν καὶ εἰς παρωχημένας τοιαύτας προσενηκόντος, καὶ ἀφοῦ συνέστησα διὰ προτροπῶν εἰς αὐτούς, ὅτι δέον χάριν τῆς κινδυνευούσης Μεγάλης Πατρίδος νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς Ἑλλάδα, ἥτις ἔχει ἀνάγκην μαχητῶν καὶ δὴ ἀνεπτυγμένων, — καὶ διότι ἡ Κρήτη δὲν στερεῖται τοιούτων — ἐπὶ πλέον δὲ ὅτι οἱ παραμείναντες ὀφείλουν ἀπόλυτον ἀφοσίωσιν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ των, καὶ χάριν τοῦ Πανεπιστημίου οὔτινος ἀποτελοῦσι μέρος καὶ περὶ οὗ σύμπας ὁ ἐλεύθερος καὶ δοῦλος Ἑλληνισμὸς ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρεται. Αἱ προτροπαὶ μού αὐταὶ εὔρον ἔδαφος παρ' αὐτοῖς καὶ

μετὰ χαρᾶς ἐκ τῶν ἀποτελούντων τὴν Φάλαγγα 112 ἐπανῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα περὶ τοὺς 43 καὶ ἐτάχθησαν λόγῳ τῆς ἡλικίας των τινες ἐξ αὐτῶν εἰς τὸν στρατόν, ἄλλοι δὲ τινες ὑπηρέτησαν ἐπίσης ὑπὸ τὰς ἐν Κρήτῃ Στρατιωτ. Σημαίας, καὶ οἱ λοιποὶ 52 ἀπέτέλεσαν τὴν Φάλαγγα, ὧν τὴν διοίκησιν ἀνέλαβον ἀφοῦ ἔδωκαν τὴν διαβεβαίωσιν ἐκτὸς τοῦ ἀρχικοῦ ὄρκου των(*) τῆς ὡς εἴρηται ἀπολύτου ἀφοσιώσεώς των διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἱεροῦ πόθου των· διὸ καὶ ἐσκίρτων ἀπὸ χαρὰν ἐλπίζοντες ὅτι θὰ πολεμήσουν εἰς τὴν Κάνδανον, καθόσον εἰς Βουκολιᾶς δὲν ἔδρασαν ὡς ἐπεθύμουν. Οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἐκ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος ὀλίγοι δὲ ἐκ τῆς δούλης, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἐπωνομασθεὶς κατὰ τὰς ταραχὰς τοῦ Πανεπιστημίου Παπαμαλέκος ἐκ Φιλιππουπόλεως, Τσιγκρίδης Νικόλαος.

Πολιορκία καὶ Μάχη Κανδάνου.

Οὕτως ἀποτελεσθεῖσα ἡ Πανεπιστημιακὴ Φάλαγξ καὶ παραληφθεῖσα ὡς εἴρηται εἰς Πλατανιά τὴν 12ην Φεβρουαρίου ἀνεχώρησε δι' Ἀλικιανὸν ἔνθα καὶ ὁ Στρατὸς

(*) Ὁρκὸς φοιτητῶν ἐπὶ τῆς Σημαίας.

· Ὁρκιζόμεθα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, νὰ ἐκτελῶμεν πιστῶς καὶ ἄνευ ἀντιλογίας τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀρχηγοῦ, ὅφ' ὃν θὰ ταχθῶμεν εἰς Κρήτην μεταβαίνοντες, νὰ ὑπερασπιζόμεθα μὲ πλοῖν καὶ ἀφοσίωσιν μέχρι καὶ τῆς τελευταίας ἡμέρας τοῦ αἵματός μας τὴν Σημαίαν, τὸ ἱερὸν ἔμβλημα τοῦτο τῆς Πατρίδος καὶ τῆς Ἐταιρείας τοῦ «Ἑλληνισμοῦ», νὰ μὴ ἀποχωριζόμεθα ποτὲ ἀπ' αὐτῆς, καὶ νὰ διάγωμεν ἐν γένει ὡς πιστοὶ καὶ φιλότιμοι φοιτηταί.

ἔστρατοπέδευε καὶ παρέμενε ἐκεῖ μέχρι τῆς 15ης ἰδίου
 ὁπόθεν περὶ ὄραν 9¹/₂ π. μ. ἀνεχώρησε καὶ διηυθύνθη
 πρὸς τὴν Κάνδανον, κωμόπολιν καὶ πρωτεύουσαν τῆς
 Ἐπαρχίας Σελήνου, διῆλθε τὸ ἐντὸς δάσους πορτοκαλεῶν
 κείμενον χωρίον Βατόλακον ²⁰/₆₀ τῆς ὄρας πρὸς Δ. τοῦ
 Ἀλικιανοῦ, ἐν ᾧ οἱ ὀλίγοι κάτοικοι προσέφερον ἡμῖν κρασί,
 ἔλαιας καὶ λούπινα καὶ μετὰ τὴν εὐχρῆν. «Κα λ ἦ ν ἄ ν τ ἄ μ ω
 σ ι ν» καὶ μετὰ τὴν πλήρη θάρρους σημαίνουσαν φράσιν «α ὕ
 ρ ι ο ν θ ἄ ῤ θ ω μ ε ν κ ῖ ἔ μ ε ῖ τ ς». Ἐκεῖθεν ἠρξάμεθα
 πορείαν ἀνωφερῆ καὶ κοπιώδη δι' ἡμιονικῆς ὁδοῦ καὶ
 ἐδάφους λίαν δυσβάτου. Κατὰ τὴν ἀνάβασιν τινὲς ἐπιθυ-
 μοῦντες νὰ ἀναπαυθῶσιν ἐπ' ὀλίγον ἐζήτησαν τὰς διό-
 πτρας μου ἵνα δῆθεν δι' αὐτῶν θανατώσῃσι τὸν ὀρίζοντα,
 πράγματι ὅμως ὅπως ἀναπαυθῶσιν, ἀλλ' ἐδίδοντο
 αὐταὶ μόνον πρὸς οὓς ἐβεβαιοῦμην ὅτι δὲν ἔπα-
 σχον ἐξ ὀφθαλμίας· ἐξ αὐτῶν δὲ τινες διετείνοντο ὅτι διέ-
 κρινον τὴν «Υδραν» περιπολοῦσαν ἔξωθεν τῶν Χανίων
 καὶ ἄλλοι ὅτι εἶχον τὴν ὀξυδέρκειαν νὰ διακρίνωσιν ἐπὶ
 τοῦ Προφήτου Ἡλία (ὑπερθεῖν τοῦ τῶν Χανίων Ἀκρω-
 τηρίου περὶ τὰ 25—30 χιλιόμετρα) τὴν Ἑλληνικὴν Ση-
 μαίαν. Ἐνῶ δὲ ἐνόμιζον ὅτι ἔφθασαν ἐπὶ τέλος εἰς
 ἴσωμα ἔβλεπον νὰ ὀρθῶται ἐνώπιόν των νέα πλευρὰ
 μᾶλλον ἀπότομος. Καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν πορείαν διεκρί-
 νομεν ἐπὶ τινος κορυφῆς μακρὰν, ποιμένα τινα ὡς θαν-
 μαστικὸν ἰστάμενον, συνηντήσαμεν δὲ καὶ γυναικὰ τινα με-
 ἀνυπόδητον ἑξαετὲς παιδίον μεταβαίνουσαν εἰς Ἀλικιανὸν
 μόνη καὶ μὴ φοβουμένη, διότι ἐγνώριζεν ὅτι τὴν ἐπρο-
 στάτενον τὰ αὐστηρὰ ἦθη τοῦ τόπου, τὰ ὁποῖα ἐν καιρῷ

πολέμου γίνονται ἀκόμη αὐστηρότερα καὶ ἀγνότερα. Μετ' ὀλίγον συνηγήσαμεν καὶ τὸν περιπόδητον χορταστικὸν καὶ ἀτελείωτον κατήφορον, τὸν ὁποῖον οἱ φοιτηταὶ ὠνόμασαν « Ἀπόλαυσιν ». Κατῆλθον οὕτως ἀπὸ τὸν οὐρανὸν εἰς τὸν Ἄδην, εἰς μίαν χαράδραν πλήρη μυρσινῶν καὶ πλατάνων, ἔνθα μετὰ δυσκολίας εἰσέδνε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ ἔνθα ἐθορύβει μικρὸν ποτάμιον (παραποτάμιον ἐκβάλλον εἰς τὸν χωρίζοντα τὴν Ἐπαρχίαν Κυθωνίας ἀπὸ τὴν τῆς Κισσάμου, ποταμὸν Ταυρωνίτην). Πέραν δὲ τοῦ ποταμίου τούτου ὅπερ ζευγνύει λιθίνη γέφυρα ἔκειντο ὀλίγαι οἰκίαι ἀποτελοῦσαι τὸ χωρίον « Νέα Ῥούματα ».

Ἡ Φάλαγξ ὅμως ὡς ἐκ τῆς κοπώσεως ἐσταμάτησεν εἰς τὸ εὐδὺς μετὰ τὴν γέφυραν χάνι, οὗτινος ἐνῶ ὄλος ὁ πλοῦτος συνίστατο ἀπὸ μίαν δαμιτζάναν μὲ οἶνον καὶ ἓν μονάκριβον ποτήριον, ἀνεπλήρει τὴν ἀνεπάρεκτιαν ταύτην ἢ φαιδρὰ εὐπροσηγορία καὶ νοημοσύνη τοῦ πανδοχέως. « Ἐδᾶ ποῦ θὰ γίνῃ ἡ Ἐνωσις, ἔλεγε, θὰ τὸ κάμω ξενοδοχεῖο. . . » καὶ χωρὶς παρατήρησιν ἐδέχθη χάρτινον δίδραχμον δι' οὗ ἐπληρώθη, ἀπαντῶν μάλιστα εἰς τὴν ἐρώτησιν των ἂν δέχεται τοῦτο. « Καλλιάχω ἦ γὰρ τὸ Ἑλληνικὸ χαρτὶ παρὰ τὸ Τούρκικον χρυσάφι ».

Μετὰ τὴν ἀπὸ τὸ χάνι ἀναχώρησιν ἡμῶν καὶ ἐνῶ κατηρχόμεθα ἀνεκαλύψαμεν μεταξὺ τῶν θάμνων ἐπὶ πτώματα νιζάμιδων (*) (Τούρκων στρατιωτῶν) ἐκ τῶν ὁποίων εἰς ὕπτιος καὶ ἡμίγυμνος μὲ τὸ στόμα ἀνοικτὸν

(*) Δραπέται τοῦ Πύργου Βουκολιῶν.

εἰς φρικτὸν μειδίαμα, διετηρεῖτο ἀκόμη ἀκέραιος. Κατωτέρω εὖρον ὕδακα ζωηρὸν μὲ κατάφυχρον ὕδωρ, εἰς τὸ ὁποῖον ὄρημασαν οἱ φοιτηταὶ ὡς τρελλοί, ὅπως ἦσαν διάθερμοι καὶ ἰδρωμένοι ἐκ τοῦ δρόμου ἀδιαφοροῦντες διὰ τοὺς κανόνας τῆς ὑγιεινῆς. Οὕτω δὲ μετὰ πορείαν 5 ¹/₂ περίπου ὥρων ἀφίχθημεν εἰς τὸ δυτικώτατον χωρίον Σέμπρωνα τῆς Ἐπαρχίας Κυδωνίας, ἀκμαῖοι δὲ καὶ ζωηροὶ πάντες οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Φάλαγγα διενυκτέρευσαν εἰς τι κάθυγρον ἰσόγειον οἶκημα κατόπιν μόνον δεκαλέπτου στάσεως κατὰ τὴν πορείαν εἰς τὸ προρρηθὲν χωρίον «*Νέα Ρούματα*».

Τὸ χωρίον Σέμπρωνας εὐρίσκεται εἰς τὸ ἄκρον μικροῦ ὄροπέδιου, ἀποτελούμενον ἀπὸ ὀλίγα οἰκήματα ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔρριπτον τὰς μακρὰς σκιάς των ὑπερύψηλαι κασιτανέαι καὶ δρυς· τὸ δὲ ἰσόγειον οἶκημα ἦτο τὸ χάνι τοῦ χωρίου χωρὶς παραθυρόφυλλα, τὰ ὁποῖα ἄλλως τε ἦσαν περιττά, διότι εἰς τὸν ξενῶνα ἐκεῖνον δὲν ὑπῆρχε τίποτε διὸ καὶ εἰς ὅλας μας τὰς ἐρωτήσεις ὁ χανιτζῆς ἀπήντα στερεοτύπως «*δὲ ν' ἔχω.*» Μόνον ὅμως λαμπρὰν καρδίαν εἶχεν ὁ καυμένος ὁ Ἀντώνιος (*) καὶ μὲ προθυμίαν μεγάλην ἐπρομήθευσεν εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τὸ χωρίον ὅτι ἦτο δυνατόν, καὶ ἐρίφιόν τι ἐνὸς ἔτους, ὅπερ ὡς ἄρμοδιότερος ἔσφαξε καὶ κατέταμεν διὰ τὸ δεῖπνον, ὁ τελειόφοιτος τῆς ἰατρικῆς Δημητρακόπουλος ἢ Τουρκοβασίλης Βασίλειος, ἐνῶ οἱ ἄλλοι φοιτηταὶ παρεσκεύαζον εἰς τὸ ὑπαιθρον μεγάλην πυρὰν καὶ ἄλλοι ἔκοπτον κλάδους καὶ θάμνους

(*) Ἐπωνομάζετο *Μιχλάκης*.

καὶ ἐσχημάτιζον στρωμνὰς πρὸς διανυκτέρευσιν ἐπὶ τοῦ ὕγροῦ δαπέδου τοῦ χανίου.

Τὸ ἐρίφιον ἐρήθη τὸ ταχύτερον διότι ἐρρίφθη εἰς μέγαν λέβητα, περὶ τὸν ὁποῖον ἐσχηματίσθη μέγας κύκλος ἀνυπομόνου πείνης· ἤρξατο ἐπομένως τὸ δεῖπνον ὅπερ ἦτον εὐθυμότατον, ἐπειδὴ οὔτε πινάκια οὔτε κουτάλια ὑπῆρχον, ἀλλ' ἐτέθη εἰς τὸ μέσον ὡς σουπιέρα ὁ λέβης καὶ ὡς κουτάλι ἐχρησίμειεν ἐν φλυτζάνιον, ὅπερ ἐκκυκλοφόρει ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα καὶ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα τῶν πέριξ τοῦ λέβητος ἰσταμένων. Ἐπηύξησε δ' ἔτι περισσότερον ἡ εὐθυμία τῶν φοιτητῶν, διότι ὁ ἐκ Θράκης φοιτητῆς Καμπούρογλους Κωνσταντῖνος ἐφώνησεν, «παι-
»διὰ ἔχω ἕνα αὐγὸ, δὲν κάνομεν αὐγο-
»λέμονον;» καὶ θυμῶν ὑπεστήριξε μὲ πείσμα ὅτι ἤρκει καὶ ἐν μόνον αὐγὸ διὰ νὰ γίνῃ αὐγολέμονον, ἐνῶ οἱ λοιποὶ φοιτηταὶ ἔλεγον. «Δαμπρὸν ζουμι
»ἀλλὰ τί κριμα νὰ μὴ γίνῃ αὐγολέμο-
»νον.» «Δὲν εἰξεύρετε σεῖς, εἶσθε παιδιὰ» ἔλεγεν, ὁ ἐκ Θράκης φοιτητῆς. Εἶτα διενεμήθησαν αἱ μερίδες ἐκφωνουμένων τῶν ὀνομάτων ὑπὸ τοῦ μεγαλοφώνου φοιτητοῦ Ἀναστ. Κουδούνα (*).

Ἐνῶ ὁμως ἀκόμη ἐμαγειρεύετο τὸ ἐρίφιον, τινὲς διηγωνίζοντο εἰς τὴν σκοποβολὴν μὲ τὸν Ἀντώνιον, ἣν ταχέως ἔπαυσαν ἕνεκεν τοῦ ἐπελθόντος σκότους καὶ τοῦ δριμυτάτου ψύχους ἅτινα ἐπηύξανον ἐκ τῆς εἰς μικρὰν

(*) Οὗτος ἐπαελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετέβη εἰς Δομοκὸν εἰς οὗ τὴν μάχην ἥρωικῶς μαχόμενος ἔπεσεν φονευθεὶς ἐνδόξως.

ἀφ' ἡμῶν ἀποστάσεως ὑφουμένης ἀποτόμως κορυφῆς
 « Ἀποπηγάδι » οὔσης κοινὸν ὄριον τῶν ἐπαρχιῶν Κυδωνίας, Σελήνου καὶ Κισσάμου.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ καὶ ἐνῶ ἐπληροφόρουν ἡμᾶς
 τινὲς τῶν κατοίκων, ὅτι καθ' ὄλην τὴν ἡμέραν ἠκούοντο
 κανονιοβολισμοὶ καὶ ἐξήγγετο τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Μα-
 νουσογιαννάκης Ἐμμαν. ὅστις εἶχε προπορευθῆ τῆς Φά-
 λαγγος, εἶχε προσβάλλει τὸν Πύργον τοῦ Σταυροῦ διηλ-
 θεν πρὸ ἡμῶν γυνή τις ὡς ὀπτασία, ἀναμφιβόλως δὲ
 καὶ ἡ ὠραιότερα τοῦ χωρίου, μὲ μαῦρα μάτια μεγάλα
 καὶ ἀκτινοβόλα, διότι φοιτητής τις παρατηρῶν αὐτὴν
 ἐκθαμβος ἐπιθύρυσεν εἰς τὸν ἀκολουθοῦντα τὴν Φάλαγγα
 δημοσιογράφον Ἰωάν. Κορυλάκη. « Δὲ ν εἶ ν ε σ ἄ ν κ α
 » τ ἡ φ ο ρ ο ς ; » Ἐνῶ δὲ οἱ Μιχέλιδες διηγοῦντο ἡμῖν τὴν
 ἱστορίαν ἐνὸς Τούρκου Σεληγιώτου, ὅτι τοῦτέστιν, διερχόμενος
 τὴν διὰ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἀποπηγαδιοῦ ὁδὸν
 κατὰ τὸ ἔτος 1889, ἀπέθανε, καταληφθεὶς ὑπὸ τῶν
 χιόνων μετὰ τῆς γυναικὸς του καὶ τῶν τριῶν τέκνων
 του ἐν τῇ κορυφῇ καθ' ἡμέρας τοῦ Πάσχα, προτιμήσας
 λόγῳ φανατισμοῦ τοιοῦτον θάνατον, ἀντὶ νὰ προτιμήσῃ
 καὶ δεχθῆ τὴν προσφερθεῖσαν φιλοξενίαν τοῦ ἐν τῇ κο-
 ρυφῇ εὐρισκομένου σταθμοῦ κατεχομένου ὑπὸ Χριστιανῶν
 χωροφυλάκων διεκρίναμεν ἐπὶ τῆς ἀτραποῦ ἦν μᾶς
 ἐδεικνυον καὶ ἦν ἔδει τὴν ἐπιούσαν νὰ ἀκολουθήσωμεν,
 ἄνθρωποι κατερχόμενοι εἰς τὴν κλυτὴν. « Εἶνε ὁ παπᾶς
 » ἀπὸ τὴν Χωστήν » (*) εἶπεν, ὁ Ἀντώνιος. Τῷ ὄντι

(*) Ἴσχυος τοῦ χωρίου Χωστή Κυδωνίας, Παναγιώτης Φωτιάκης, ἐπιλεγόμενος.

ἦτον ὁ ἱερεύς, νέος καὶ ὠραῖος ἀνὴρ, μὲ ὄπλον Γκρᾶ ἐπ' ὤμου, μὲ μικρὸν μαῦρον σκοῦφον καὶ κάπως φιλαρέσκως τσακισμένον πρὸς τὸ δεξιὸν πλάγιον τῆς κεφαλῆς. Οὗτος μᾶς διηγήθη, ὅτι τὰ κανόνια ἔκαμαν μεγάλην φθορὰν εἰς τὸν Πύργον τοῦ Σταυροῦ, ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ Τοῦρκοὶ θὰ ἐπεχείρουν νὰ φύγουν εἰς τὴν Κάνδανον, καὶ ὅτι ὑπῆρχε στενοχωρία εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἡμετέρων ἀπὸ ἔλλειψιν τροφῶν, ἐπὶ πλεόν δὲ ἐκ τοῦ ψύχους τὸ ὁποῖον ἦτο δριμύτατον ἐπὶ τῶν ὄρεων ἐκείνων. Ὁ ἱερεύς οὗτος ἐπέστρεφεν εἰς τὸ χωρίον του πρὸς ἐπιτέλειαν τῆς κατὰ τὴν ἐπιούσαν Κυριακὴν θείας λειτουργίας, καὶ μὲ ἀπόφασιν νὰ εὐρεθῆ ἄλλοτε πάλιν τὴν Δευτέραν εἰς τὸ στρατόπεδον. Οἱ δὲ φοιτηταὶ κατεγοητεύθησαν ἀπὸ τὴν ἄρρενωπὴν μορφὴν, τὴν νοημοσύνην καὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ ἱερέως τούτου, χαρίσματα σπανίως ἀπαντώμενα εἰς ἱερεῖς τῶν χωρίων τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος.

Τοῦτον ἐκρατήσαμεν εἰς τὸ δεῖπνον μας καὶ μετ' αὐτοῦ νέον τινα ἐκ Λάκκων τῆς Κυδωνίας (*) ἐλθόντα μετ' ὀλίγον καὶ μεταβαίνοντα εἰς Σέληνον πρὸς συνάντησιν τοῦ Σώματος του.

Μετὰ τὸ δεῖπνον τὸ ὄροπέδιον τοῦ Σέμπρωνα ἀντελάλησεν ὅλα τὰ γνωστὰ τραγούδια πατριωτικὰ καὶ κλεφτικὰ, καὶ πρὸς χάριν τοῦ φιλοξενουμένου ἱερέως ὁ Σπυρίδων Ματσούκας (**) ἔψαλλε καὶ τροπάρια, ὃ δὲ ἱερεύς

(*) Γεώργιον Κατάκη, ὀνομαζόμενον καὶ ἀνήκοντα εἰς τὸν ἱερὸν λόγον τοῦ Κ. Μάνου.

(**) Ὁ ἀπὸ πολλοῦ καὶ νῦν ὑπὲρ τοῦ Ἐθνικοῦ Στόλου περιοδεύων εἰς τὸ ἑσωτερικὸν καὶ ἔξωτικὸν πρὸς συλλογὴν ἐργάνων ἐθνικὸς ποιητής.

ἐνθαρρουνθεῖς μᾶς ἔψαλλεν ὀλόκληρον λειτουργίαν με φωνήν ἣτις δὲν ἦτο δυστυχῶς ἀνάλογος πρὸς τὰ ἄλλα του χαρίσματα.

Μετὰ τοῦτο ὁ μὲν ἱερεὺς ἀνεχώρησε διὰ τὸ χωρίον του, μέλλον νὰ διανύσῃ μακρὰν ὁδὸν εἰς τὸ σκότος διὰ δυσβάτων ἀτραπῶν, οἱ δὲ εὐθυμοῦντες φοιτηταὶ ἐξηκολούθησαν περὶ τὴν μεγάλην πυρὰν τῆς ἐστίας νὰ τραγοῦδουν, ἕως οὗ ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον ἀπεκοιμῶντο ὅπου εὐρίσκοντο, ἐσβέννυτο δὲ καὶ αἱ φωναὶ ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην. Τόσον δὲ βαθὺς ὑπῆρξεν ὁ ὕπνος τῶν φοιτητῶν ἐκ τῆς κοπώσεως, ὥστε δὲν ἠσθάνθησαν κατὰ τὴν νύκτα τὸ ψῦχος, ἐκ τοῦ ὁποίου πάντες ἐτουρτούριζον τὴν πρωίαν ὅταν ἐξύπνησαν.

Λίαν πρῶτὴ τῆς 16ης ἰδίου ἤραμεν τὸν Σταυρὸν μας, τὰ τυφέκια καὶ σάκκους, καὶ ἐτράπημεν πρὸς τὴν ὀρθίαν πλευρὰν τοῦ βουνοῦ, τοῦ ὁποίου τὴν κορυφήν ἐχρῶσωνον ἤδη αἱ πρῶται ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου. Ἡ πορεία ἐκείνη διαρκέσασα πλεόν τῶν δύο ὥρων μᾶς ἐπροξένησε πολλὰς εὐχαρίστους ἐκπλήξεις, μετὰ τὰς πηγὰς καὶ τὰ δένδρα, τὰ ὅποια ἐσχημάτιζον ἄλση ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εἰς τοὺς ἐλιγμοὺς τῆς ἀτραποῦ, μετὰ τὰς διανοιγομένας διαρκῶς ἐνώπιόν μας ἀπήψεις, μετὰ τοὺς ἱλιγγιώδεις κρημνοὺς, παρὰ τὸ χεῖλος τῶν ὁποίων διεβαίνομεν. Μία τῶν πηγῶν τούτων του Ἀποπηγαδιοῦ θεωρεῖται ἰαματικὴ, διὸ καὶ «Γητεμμένη βρύσι» ὀνομάζεται, καὶ εἰς ἣν ἐν καιρῷ εἰρήνης αἱ Ὀθωμανίδες τοῦ χωρίου Σέμπρωνα μετέβαινον καὶ ἐλούοντο ἐκεῖ.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνήφορος συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ βλέπωμεν παρὰ πολλὰς καλλονάς, δι' ὧν ἐλαμβάνομεν συχνότερον

ἀφορμὴν γὰ σταματῶμεν καὶ γὰ ἀνασαινομεν. «Τί γραφικὸς αὐτὸς ὁ βράχος ! Δὲν καθήμεθα ὀλίγον γὰ τὸν θανάμασσωμεν ;»

Μετὰ μυρίους ἐλιγμούς τῆς ὁδοῦ ἐφθάσαμεν εἰς τὴν κορυφὴν, ὁπόθεν ἐφαίνοντο καὶ αἱ δύο θάλασσαί ἐκατέρωθεν τῆς Κρήτης, τὸ Κρητικὸν καὶ Λυβικὸν πέλαγος. Ἐκεῖθεν ἤρξατο ἡ κατάβασις καὶ περὶ τὴν 10ην ὥραν ἀφίχθημεν εἰς τὸ ἀνατολικὸν καὶ ὄρειον χωρίον τοῦ Σελήνου «Σπίναν» ἔνθα ἐπληροφορήθημεν ὅτι ἡ φρουρὰ τοῦ Πύργου τοῦ Σταυροῦ, ὡς προέβλεπεν ὁ ἱερεὺς τῆς Χωστῆς, εἶχε φύγει τὴν νύκτα διαλαθοῦσα τὴν προσοχὴν τῶν ἐπαναστατῶν, καὶ ἔνθα διημερεύσαμεν ἕνεκεν γενικῆς πολεμικῆς ἀπραξίας.

Τὸ χωρίον ἀρκετὰ εὐμέγεθες ἐκτείνεται εἰς τὴν πλευρὰν λόγγου καταφύτου ἀπὸ αὐτοφρεῖς κασιανέας, μετὰ δὲ τὸν λόγγον ἀκολουθοῦν ἀλληλοδιάδοχοι σειραὶ ὑψωμάτων ὡς κυματισμοὶ τοῦ ἐδάφους ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον χαμηλότερον μέχρι τῆς συναντήσεώς των μετὰ τῆς κοιλάδος τῆς Κανδάνου. Τοῦτο ἀπλοῦται ἐπὶ ἐδάφους τόσον κατωφερικοῦ, ὡς καὶ τὰ πλεῖστα χωρία Κρήτης, ὅστε εἰς πολλὰ μέρη ἀποβαίνει δύσκολος ἡ τήρησις τῆς ἰσορροπίας. Ἐν αὐτῷ ὁ φοιτητὴς Καπιτσινῆς Κωνστ. εὔρε πολλοὺς συγγενεῖς ὡς ἕγγονος ἐκ μητρὸς τοῦ καπετὰν Κουμῆ, ἀπόγονος δ' ἐνὸς τῶν περιφημοτέρων ἠρώων τοῦ 1821, οἱ δὲ λοιποὶ μὴ εὐρόντες τροφὴν διῆλθον τὴν ἡμέραν νήσταις καὶ ἐξήτησαν εἰς τὸν ὕπνον τὴν λήθην τῆς πείνης. Ἐπλησίαζε γὰ νυκτώσῃ ὅτε κατορθώθη ν' ἀγοράσωμεν ἀμνὸν νινὰ παρὰ τινος γέροντος, ὅστις ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἦτον ἰδιότρο-

πος, ἦτο καὶ μεθυσμέμος. Ὅταν δὲ ὁ Ἰωάν. Κονδυλάκης μετὰ τοῦ Β. Δημητρακοπούλου μετέβησαν πρὸς παραλαβὴν τοῦ ἀμνοῦ, ὁ γέρον ἐπέμενε νὰ τὸν ζυγίσῃ μόνος του, ἐνῶ δὲν ἠδύνατο νὰ σταθῇ ὀρθίος ἀπὸ τὴν μέθην, καὶ θυμωθεὶς ἐγένετο ἔξω φρενῶν ὅτε οὗτοι τοῦ εἶπον, νὰ τὸν ζυγίσωσιν οἱ ἴδιοι, καὶ θεωρήσας τοῦτο προσβολὴν, εἶπεν· «**Εἶντα, μωρὲ, καλλίτεροί ὅστε σεῖς ἀπομένα;** Ἐγὼ ἄμα, μωρὲ, **Κρητικός!**» Οὕτως, ἐπιμένων νὰ τὸν ζυγίσῃ μόνος του, ἔπιπεν ὅτε μὲν ὁ ἀμνὸς εἰς τὸ ἔδαφος, ὅτε δὲ ὁ ἴδιος ἐπὶ ἰκανὴν δ' ὥραν ἐβασάνισεν αὐτοὺς ὁ γέρον καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἄλλοτε ἐθύμωνον ἄλλοτε δ' ἐμειδίων καὶ παρέλαβον μὲν αὐτόν, ἀλλὰ πλανόμενοι εἰς τὸ ψηλαφητὸν πλεόν κατασταθὲν σκότος ἐπέστρεφον κρατοῦντες τὸν ἐκδαρμένον ἀμνὸν ὁ μὲν ἐκ τῶν ἐμπροσθίων ὁ δὲ ἐκ τῶν ὀπισθίων ποδῶν ἐβάδιζον μετὰ πάσης προφυλάξεως εἰς τὸ ἄγνωστον ἔδαφος προσέχοντες ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ μὴ κρημνησθῶσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἠμύνοντο κατὰ τῶν πειναλεσιτέρων κυνῶν, οἵτινες ἐφόρμων πανταχόθεν κατ' αὐτῶν. Ἀλλὰ εἰς τὸ ὑγρὸν καὶ ὀλισθηρὸν ἔδαφος ἐπὶ τέλους, εἰς ἓν ὀλισθημά των, ὁ ἀμνὸς ἐξέφυγε τῶν χειρῶν των, κατεκυλίσθη εἰς τὴν λάσπην παρ' ἧς καὶ παρεμορφώθη, θὰ ἦτο δὲ καὶ δύσκολος ἢ ἀνεύρεσις του ἄνευ τῆς ὀδηγίας τῶν παρακολουθούντων αὐτοὺς κυνῶν.

Μετ' ὀλίγον ἢ κνίσσα τοῦ ψηνομένου ἀμνοῦ ἐξηγρώσεν ἀκόμη περισσότερον τὴν πείναν τῶν φοιτητῶν, διὸ καὶ συνεκεντρώθησαν οἱ πλεῖστοι εἰς τὴν καταληφθεῖσαν ἀκατοίκτητον τρώγλην, ἣν διὰ τῆς πυρᾶς καὶ τῆς ἐπιστροφῆσεως

θάμνων, κατέστησαν κατοικήσιμον· ὅτε φοιτητής τις ἠρώ-
τησε. «Πῶς τὸ εἶπατε αὐτὸ τὸ χωριό;» Σπίνα,
ἀπήντησεν ὁ Ἰωάν. Κονδυλάκης. «Δάθος θὰ
ἔχετε· ἐγὼ ὑποθέτω μᾶλλον ὅτι τὸ λέ-
γουν πεῖναν». Κανείς ὅμως δὲν ἐφαίνετο διατεθειμέ-
νος νὰ γελάσῃ, διότι ἡ πεῖνα εἶχε καστείλῃ πᾶσαν εὐθυμον
διάθεσιν αὐτῶν· καὶ ἐπειδὴ ὁ ἄμνος ἐβράδυνε νὰ ψηθῇ
οἱ περισσότεροὶ ἀπεκοιμήθησαν νήστεις.

Τὴν 17ην ἴλιαν πρωὶ ἐνῶ εἴμεθα ὄλοι ἐπὶ ποδὸς πρὸς
ἐκκίνησιν, ἠκούσθη τις παρ' ἐμοῦ βλασφημιῶν, πρὸς ὃν
ἐφάνησα μὲ ὀργὴν «Ποιὸς εἶν' αὐτὸς ποῦ βλα-
σφημεῖ τὸν Χριστόν, καὶ θὰ ὑπάγῃ
μετ' ὀλίγον καὶ εἰς τὸν πόλεμον;» Τὸ
ἄκουσμα δὲ τῆς ἐκπλήξεώς μου ταύτης, καὶ ὅτι «θὰ
ὑπάγῃ μετ' ὀλίγον εἰς τὸν πόλεμον» ἀκουσθὲν παρὰ
τῶν φοιτητῶν μετέδωκεν αὐτοῖς ἀρκοῦσαν συγκίνη-
σιν, ἣτις, ἐπειτάθη ἔτι περισσότερον εἰς τοὺς φοιτητάς
ὥστε αὐτομάτως πολλοὶ ἔκαμον τὸν Σταυρόν των καὶ ἀνέ-
βλυσαν δάκρυα εἰς τινῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὅτε μετὰ πο-
ρείαν ὄρας περίπου, πολλοὶ ἰδόντες τὸν Πύργον τοῦ
Σταυροῦ ἀνεφώνησαν «Νὰ ὁ Πύργος».(*) ("Ὅντως οὗτος
ἐφαίνετο ἀριστερὰ ἐπὶ ὑψηλῆς βουνοσειρᾶς, καὶ ἐπ' αὐτοῦ
ἐκνυμάτιζεν ἡ Ἑλληνικὴ Σημαία, ἐν μέσῳ τῶν πρώτων
λάμπρων τοῦ ἡλίου εἰς αἴγλην δόξης καὶ θριαμβου).

(*) Ὁ Πύργος τοῦ Σταυροῦ ἦτο μεγάλη ὀρθογώνιος οἰκοδομή, διόροφος
μὲ δύο σειρὰς πολυμοθυρίδων, μὲ ὀδοντωτὸν τείχοςμα περὶ τὴν σείτην, μὲ
πύλην καὶ αὐλὴν μεγάλην πρὸς τὸ μέρος τῆς Κανθάνου καὶ ἐκτιομένου εἰς
ὑψος 1000 περίπου μέτρων μετὰ τὴν τοῦ 1866 ἐπανάστασιν.

Ἐκεῖ ἔφθασαν κατόπιν ἐπιτοπίου ἐξετάσεως τοῦ ἐδά-
 φους παρ' ἡμῶν τὴν ἐσπέραν τῆς 16ης ἰδίου θεωρηθεί-
 σης καταλλήλου τῆς τοποθεσίας ταύτης πρὸς κατάληψιν
 καὶ δρᾶσιν, ὡς κειμένης εἰς τὴν ζώνην τῆς πολιορκουμέ-
 νης Κανδάνου, κατοκνημένης ὑπὸ τακτικοῦ Στρατοῦ
 Τούρκων καὶ ἐντοπίων μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των ἐκ
 2800 ἕως 3000 περίπου ἐν ὄλῳ καὶ κατέλαβον τὸ
 ΒΑ. αὐτῆς μέρος ἐν σχέσει πρὸς τὸ μετ' ἑλαφρῶν διακνυ-
 μάνσεων λεκανοπέδιον, εἰς τὸ κέντρον τοῦ ὁποίου κεῖται ἡ
 ἀνωτέρω ῥηθεῖσα κωμόπολις Κάνδανος, καὶ πρὸς τὴν
 ὁδὸν τὴν ἐνοῦσαν τὰς Ἐπαρχίας Κυθωνίας καὶ Κισσάμου
 μετὰ τῆς τοῦ Σελήνου. Ὀλίγον πρὸ τῆς ἀφίξεως τῆς Φά-
 λαγγος ἠκούσθησαν πυροβολισμοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐγε-
 θουσιάσθησαν οἱ φοιτηταί, ὁ δὲ Σπυρίδων Ματσούκας
 ἐπηύξανε ἐπιπερισσότερον τὸν ἐνθουσιασμόν των τρα-
 γωδῶν μὲ ὄλην τὴν δύναμιν τῶν χαλκίνων πνευμό-
 νων του.

Βάλτε φωτιά σιὰ τόπια σιὰ τόπια

Κάφτε τὴν Κάντανο,

Κάφτε τὸν Μπακαλιάρο (*)

Μὲ ὄλην τὴν Τουρκιά.

Δὲν εἶχε δὲ παύσει ν' ἀντιλλαλῆ ἡ στεντορία φωνῆ

(*) Ὁ Μπακαλιάρος ἦτον ἀνδρείδιαιος καὶ αἰμοβορότατος Τοῦρκος ἐκ
 τῶν πολιορκουμένων τὴν 6ην Φεβρουαρίου ἐν τῷ Πύργῳ Βουκουλιῶν,
 ὅστις ἀπέδρασε τὴν νύκτα μετὰ τῶν λοιπῶν Τούρκων, καὶ διαλαθὼν τὴν
 προσοχὴν τῶν τῆς παραλίας Πλατανιᾶ ἑλληνικῶν φρουρῶν νύκτωρ, καὶ
 ἀνυπόδητος διελθὼν διὰ τῆς ἄμμων, εἰσηλθεν εἰς Χανία ἐνθα ἐτι ζῶν δια-
 μένει.

τοῦ Σπ. Μαισοῦκα, ὅτε ὀλίγον ἀπωτέρω τοῦ Πύργου, ἐφάνη μικρὸν νέφος καπνοῦ καὶ ἐκρότησεν τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸ πρῶτον κατὰ τῆς Κανδάνου Ἑλληνικὸν πυροβόλον. Τὸν πρῶτον τοῦτον πυροβολισμόν ἐχαιρέτισεν ἄπειρος ἀλλαλαγμὸς τῶν κύκλω πρὸς τὴν Κάνδανον συρρέοντων ἐπαναστατῶν. Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐπομένως τῆς ἀφίξεως τῆς Φάλαγγος συνεκροτεῖτο μικρὰ συμπλοκὴ μὲν καθ' ὅλην τὴν ζώνην, ἐπίθεσις δὲ ζωηρὰ τῶν Τούρκων ἐκ τοῦ ὀχρῶματος Ἀγίου Μάμα κατὰ τῶν πρὸς τὸ ὀχρῶμα τοῦτο προσεγγισάντων ἐπαναστατῶν, ὅπερ ἐχρησίμευε καὶ ὡς κλείς τῶν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπιχειρήσεών των· διὸ διέταξα κατὰ τοῦ εἰρημένου ὀχρῶματος τὴν ἐκτέλεσιν παρὰ τῆς Φάλαγγος πυρῶν ὀμαδόν, ἅτινα ἦσαν τόσον εὐστοχα ὡς πλευρικά, ὥστε καὶ ἡ προσέλασις τῶν Τούρκων διεκόπη καὶ ἡ συμπλοκὴ τελείως κατέπαυσεν.

Ὀλίγον μετὰ τὴν μάχην διῆλθε τῆς θέσεως τῶν φοιτητῶν χωρικός τις ἐκ Κισσάμου μετὰ δύο ἡμιόνων φορτωμένων ὄϊνον δι' ἐμπόριον. Τοῦτον οἱ φοιτηταὶ ἐσταμάτησαν, καὶ ἔπινον ἀπὸ τοῦς ἄσκους ὄϊνον ἐλλείπει μέτρον ἢ ποιηρίου, καὶ ἐπλήρωνεν ἕκαστος ὅ,τι ἤθελεν· καίτοι δὲ τοῦτο ἦτο ξυνόν καὶ ἄθλιον, ἐν τούτοις τοῖς ἐφαίνεται εὐεργετικώτατον, διότι ἐλλείπει ὕδατος ἐφλέγοντο ὑπὸ ἀκατασχέτου δίψης. Ἐκ δὲ τῶν φοιτητῶν οἱ Θάνος Ἀργυρόπουλος καὶ Ξενοφῶν Καραπατέας μετέβησαν εἰς τὸ ἐγκαταλελειμμένον χωρίον Ἀνυσαράκι καὶ ἐζήμωσαν μὲν μετὰ μεγάλης σοβαρότητος ἄλευρον διὰ κατασκευὴν ἄρτου ἐντὸς τεθραυσμένου πυθμένου πίθου, τὸ ὅποιον τινὲς

ὄπλαρχηγοὶ ἔδωκαν διὰ τοὺς φοιτητάς, ὁ δὲ Δουράκης Χρῆστος καὶ τινες ἄλλοι ἤγαγαν τὸν φουῦρον καὶ ἐφήθη ἐκεῖ ἀτελῶς οὐχὶ ὁ ἄρτος, ἀλλὰ μάζα τις ἀλεύρου καὶ ὕδατος, ἐν τούτοις ἐσθιόμενος ἦτο ροστιμότατος. Καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξηκολούθησεν ἡ μάχη μετὰ διαλειμμάτων καὶ τμηματικῶς· οἱ δὲ πρὸ τῶν ὄχυρωμάτων τοῦ *Ριζᾶ (*) ἐπαναστᾶται ἀπηύθυνον πρὸς τοὺς Τούρκους τοὺς κάτωθεν χλευασμούς.

« Ἄν εἶσαι παλληκᾶρι Μουλᾶ-Ριζᾶ, πρόβαλλε λυγάκι » γὰρ σὲ ἰδοῦμεν. Γιατί χώνεσαι ; »

« Δέξου τῆγε Ριζᾶ ».

« Ντρέτα παῖζε, μωρὲ Ριζᾶ, μὴν τρέμουν τὰ χέρια σου. »

Κατὰ τὴν πρὸς τὸν Ἅγιον-Μάμαν ἐπίθεσιν ἐφρονεύθησαν ἕξ Κρηῖτες, οὓς δὲν ἠδυνήθησαν οἱ ἐπαναστᾶται γὰρ παραλάβωσιν ἕνεκεν τῶν τοχέων πυρῶν τῶν Τούρκων, οἵτινες καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν ὑπερτέρουον πολὺ εἰς ἑκάστην δὲ πτωσιν ὀβίδος ἐντὸς τῆς Κανδάνου καὶ ἐπὶ οἰκιῶν ἔνθα ἦσαν συγκεντρωμέναι οἰκογένειαι Τούρκων ἀνεπέμποντο κραυγαὶ καὶ θρηῆνος γυναικῶν, ἐκ δὲ τῶν ἐπαναστατῶν ἐπιφωνήσεις καὶ ζήτη, ἠκούσθη δὲ καὶ τις λέγων. « Τί νοῦ καὶ κουράγιο ν' ἄχουν γὰρ πολεμοῦν, καὶ ν' ἀκοῦν ἔτσι ταῖς γυναικῆς καὶ τὰ παιδιὰ τῶν γὰρ φωνάζουν ; »

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξηκολούθησε καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἡ μάχη· ὅσον δ' ἔκλινεν ὁ ἥλιος ἐπὶ τοσοῦτον

(*) Ὁ Ριζᾶς ἐφημιζετο ὡς εἰς ἕκ τῶν πρωτίστων σκοπευτῶν τῶν Τούρκων, τὰ δὲ ὄχυράματα εἰς αὐτὸν δέμενον ἔλαβον τὴν ὀνομασίαν του.

ήραιοῦντο καὶ οἱ πυροβολισμοὶ καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν τῆς κοιλάδος, περὶ δὲ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου εἰσῆσαν τὰ πυροβόλα, εἰσῆσαν δ' ἑκατέρωθεν καὶ τὰ τουφέκια ὡς ἐκ συμφώνου καὶ μόνον ἐκ διαλειμμάτων ἀντήχουν μεμονομένοι τινες πυροβολισμοί, διαχύνοντες παρατεταμένον ἀντίλλαλον, εἰς τὴν ἡρεμίαν τῆς ἑσπέρας. Ἦτο δὲ γλυκεῖα καὶ γαληνιαῖα ἡ δύσις ἐκεῖνη, ὡς εἶν μετὰ τὸν φοβερόν τῆς ἡμέρας ἐκείνης πάταγον καὶ αὐτὴ ἡ φύσις κατελήφθη ὑπὸ καμμάτου καὶ νάρκης.

Μετὰ τὴν παῦσιν τῆς πρὸς τὸν Ἄγιον-Μάμαν σφοδρᾶς μάχης, καὶ ὅτε ἀντελήφθη ὅτι, οὔτε ἐκεῖ οὔτε εἰς ἄλλο τι σημεῖον ἠδύνατο νὰ ἐπαναληφθῇ μάχη μετὰ σφοδρότητος, μετέβην εἰς Ἄνισαράκι μετὰ τινων φοιτητῶν, κληθεῖς ὅπως συννενοηθῶ μὲ τινας ἐντοπίους ὄπλαρχηγούς συγκεντρωμένους εἰς Ἄνισαράκιον καὶ οἰτινες κατεῖχον περὶ-που τὰς ἐξῆς θέσεις: ὁ Α. Μά ν δ α κ α ς, τὸν σ υ ν ο ι κ ι σ μ ῶ ν Β α μ β α κ ά δ ω ν ὁπόθεν οἱ ἐπ' αὐτὸν Λακκιῶται κατήρχοντο εἰς Μπενουδιανὰ καὶ ἠνώχλουν τοὺς Τούρκους, ἐν αὐτῇ παρέμενον καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Ν. Βαλάκην ἱερολοχῆται, οἱ Γεώρ. Γεωργακάκης καὶ Β. Τομαδάκης ὄπλαρχηγοί. Τὰς ἐν Ἄνισαράκιῳ οἱ ὄπλαρχηγοὶ Ι. Παπαγιαννάκης, Γ. Φιωτάκης, Κωνστ. Μπασιάς, Κων. Πρωτοπαπαδάκης καὶ Ι. Κορκίδης. Τὰς εἰς «Κοπέλι—Χαράκα» ὁ Ἄρχηγός Σελήνου Ἄρ. Κριάρης καὶ ὁ ἐκ Σφακίων Ἄνδρ. Κριαρᾶς τὴν κάτωθεν τῆς Στεφανόπετρας «Ἄγιον Νικόλαον» ὁ Ἐμμανουήλ Βιτσιλάκης. Τὰς εἰς Πλεμεριανὰ ὁ ἕτερος ἀρχηγός Σελήνου Γεώργιος Φούμης καὶ Εὐθ. Δαβόγας. Τὰς

ΒΑ θέσεις κατεῖχον ἕτεροι ὄπλαρχηγοὶ ἐκ Σελήνου, ὡς καὶ οἱ ἐκ Κισσάμου ὑπὸ τὸν Ἀρχηγὸν αὐτῶν Α Σκαλίδην καὶ πολλοὶ Λακκιῶται ὑπὸ τοὺς Πρωίμυδες· περὶ τῆς στενοτέρας πολιορκίας τῶν Τούρκων ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου, ὅπως ἐξετασθῆ τὸ σπουδαιότερον σημεῖον καθ' οὗ δέον νὰ διευθυνθῆ, ἐν πάσῃ περιπτώσει ἢ ἐπίθεσις καὶ ποίας θέσεις δέον νὰ καταλάβῃ ἕκαστος ὄπλαρχηγὸς πρὸς κατάλληλον δρᾶσιν.

Μὴ καταλήξαντες ὁμως εἰς οὐδέν συμπέρασμα ἐπανήλθον τὴν ἐσπέραν μετὰ τῶν φοιτητῶν εἰς τὴν ἣν ἀπὸ πρωίας κατέλαβεν θέσιν ἢ Φάλαγξ, συναποκομίζοντες τὸν κατασκευασθέντα ἄρτον καὶ ξύλα, διότι εἶχεν ἀποφασισθῆ νὰ μείνωμεν καὶ ἐμείναμεν ἐκεῖ εἰς τὸ ὑπαιθρον, ἔνεκεν τῆς κοπώσεως τῶν φοιτητῶν ἐκ τῶν πορειῶν τῶν δύο προηγουμένων ἡμερῶν καὶ τῆς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μάχης. Ἡ Φάλαγξ διενυκτέρευσεν ἐκεῖ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ σφοδροῦ ψύχους τοῦ χειμῶνος, τῆς ὑγρασίας καὶ τῆς στερησεως πάσης τροφῆς καὶ καλύμματος τοποθετηθεῖσα καταλλήλως ἐν τῇ ἐκεῖ στενῇ διαβάσει, φρονούσα ὅτι, ἐὰν οἱ Τούρκοι ἐπεχείρουν ἔξοδον ἐκ Κανδάνου κατὰ τῶν ἐπαρχιῶν Κυθωνίας ἢ Κισσάμου, μὴ οὔσης δὲ ἄλλης καταλλήλου διαβάσεως ἢ ταύτης, ὡς παρεχούσης πάντα τὰ πλεονεκτικὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως πρὸς ἀμυντικὴν μάχην καὶ δὴ πρὸς μικρὰν καὶ ἀποφασιστικὴν δύναμιν οἷα ἢ τῆς Φάλαγγος, ἀποτελεσματικώτατα ἠδύνατο νὰ δρᾶσῃ ἄνευ ἀπωλειῶν καὶ συμφώνως μὲ τὸς πόθους τῆς, μὲ μεγάλας δὲ ἀπωλείας τῶν Τούρ-

κων, εἴαν ὡς προείπομεν, ἐπεχειρεῖτο ἐκεῖθεν ἢ ἕξοδος αὐτῶν ἤτις ἀτυχῶς δὲν ἐγένετο.

Δὲν ἦτον ἄλλως τε καὶ φρόνιμον νὰ μετακινηθῶμεν ἐκ τοῦ μέρους ἐκείνου ἔνθα ἐνυκτιώθημεν, ἐλλείπει γενικοῦ συνθήματος μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν, διότι ἦτον ἐνδεχόμενον νὰ ἐκληρωθῶμεν παρὰ τῶν ἄλλων ἐπαναστατῶν ὡς Τούρκοι, ἢ νὰ ὑποπέσωμεν ἡμεῖς εἰς ὁμοίαν παρεξήγησιν. Κατὰ τὴν ἐκεῖ διανυκτέρευσίν μας καὶ ὅπως μὴ φαινόμεθα ἀπὸ τὴν πεδιάδα, ἠγάγαμεν τὴν πυρὰν μας ἐπὶ τῆς ἐντεῦθεν κλίσεως τοῦ μικροῦ ὑψώματος οὐτινος ἢ κλίσις ἦτο τόσον ἀπότομος ὥστε μετὰ δυσκολίας ἐκαθήμεθα εἰς τὴν πυρὰν. Τοιαῦται πυρὰι εἶχον ἀναφθῆ παρὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ἔνεκεν τοῦ ἀφορήτου ψύχους, καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν τῆς Κανδάνου, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας αἱ θέσεις τῶν Τούρκων ἦσαν σκοτειναὶ καὶ μόνον φαναράκια ἐκινουῦντο εἰς τὴν Κάνδανον τὴν κειμένην ἐντὸς τοῦ πυρίνου ἐκείνου κύκλου, ἐπὶ δύο δὲ τοιούτων ἔβαλλον διὰ συμπτροκοροτήσεως φοιτηταί τινες καὶ τὸ ἐν ἕξ αὐτῶν ἐσβέσθη.

Ἄλλ' αἱ ἀπὸ ὑπερκειμένην χαράδραν ἐρχόμεναι ψυχρόταται πνοαὶ τοῦ Ἀποπηγαδιοῦ, ἠγάγκαζον ἡμᾶς νὰ θερμαινόμεθα καθ' ὑπερβολὴν ἐκ τοῦ στήθους, καὶ νὰ παγώνωμεν ἐκ τῶν νώτων· συγχρόνως δὲν ἠδυνάμεθα νὰ εὔρωμεν ἀνάπαυσιν εἰς τὸ ἐπικλινές καὶ ὑγρὸν ἐκεῖνο ἔδαφος, τυφλούμενοι ἄλλως τε καὶ ὑπὸ τοῦ ἀναδιδόμενου καπνοῦ παρὰ τῶν καιομένων γλωρῶν ξύλων, ἐφαίνοντο δὲ καὶ ἀστεῖται αἱ ταλαιπωραὶ αὐταὶ εἰς τινας φοιτηταί καὶ ἰδίως εἰς τοὺς ἐκ τοῦ Ἀνυσαρακίου ἐπανακάμψαντας

οἵτινες εἶχον θερμανθῆ̄ προκαταβολικῶς μὲ οἶνον, διὰ τοῦτο δὲ ἦσαν εὐθύμοι καὶ ἐγέλων, ἐνῶ οἱ λοιποὶ ἐγίνοντο νευρικότεροι καὶ ὠργίζοντο· καὶ οἱ μὲν πρῶτοι κατώρθωσαν νὰ ἀποκοιμηθῶσιν ἐπὶ ψυχρᾶς καὶ ὑγρᾶς γῆς ὡς καὶ αὐτὸ τὸ ταλαίπωρον Δεκατρίο (*) οὔτινος ὁ ἱματισμὸς ἦτον ἐλαφρότατος καὶ στοιχειώδης, ἐκοιμήθη ἐκ τῆς ἐξαντλήσεως ὡς μικρὸν κυνάριον κυλευριασμένο, ἐνῶ ἐκ τῶν λοιπῶν ἄλλοι μὲν εὐφυολόγουν, εἰς τινὰς δὲ ὁ Μαρίνος Ἀντύπας (*) ἀνέπτυσε τὰς σοσιαλιστικὰς του ἰδέας.

Ἐκούετο δὲ καὶ παρὰ τῶν νυκτοφρουρῶν ἐπαναστατῶν τε καὶ Τούρκων καὶ ὁ ἐξῆς διάλογος συνδιαλεγόμενοι μεγαλοφώνως εἰς τὸ σκότος.

« Ἀκριβὰ θὰ τὴν πληρώσετε, μωρὲ, τὴν Κάντανο », ἐφώναζεν ὁ Τοῦρκος.

« Ταχιά τὰ λέμε, ποῦ θὰ σᾶς ἀλλάξωμεν τὸν Μουχαμέτη μὲ τὸ ἴδιον κανονιές. »

« Δὲν ἔδρῶνει τ' αὐτί μας ἀπὸ τὸ ἴδιον κανονιές σας. »

« Ἐσκοιῶσανε μωρὲ πολλοὺς τὰ κανόνια μας σήμερον; »

« Διᾶλε τονένα. »

(*) Τὸ Δεκατρίο, ἦτο προσκεκολλημένος τις φυσικοπώλης Διακόπουλος ὀνομοζόμενος, ἐκ Φαλάνθου, εἰκοσαετῆς περίπου ὅστις καίτοι ἄοπλος, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἠννόει νὰ ἀποχωρισθῆ̄ τῆς Φάλαγγος, ὅστις ἐν τούτοις ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὰς βοηθητικὰς τοῦ Σώματος ὑπηρεσίας ἐπαρκῶν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις ὄλων.

(**) Ὁ κατὰ τὸ 1907 δολοφονηθεὶς ἐν Θεσσαλίᾳ.

«Θαρρεῖτε πῶς δὲν βλέπομε; χόρτα
»σᾶς ἐκάνανε κακομοίριδες.»

“Ὅσον ἐπροχώρει ἡ νύξ, τὸ ψύχος ἐγένετο ἀνυπόφορον, καὶ ἡ προμήθειά μας εἰς ξύλα ἐξηντιλεῖτο, οἱ δὲ ἀποκοιμηθέντες εἶχον ἀναγκασθῆ ὑπὸ τῶν νυγμῶν τοῦ ψύχους νὰ ξυπνήσουν καὶ ἐκάθηντο σιωπηλοί.

Δὲν εἶνε ἠλεκτρικὸν αὐτό; εἶπεν, αἴφνης εἰς τῶν φοιτητῶν, ἐντεινῶν πρὸς τὸν νότιον ὀρίζοντα τὸν βραχιονά του. Πράγματι πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο ἐφαίνετο σειομένη ὡς τεράστιος δάκτυλος ἠλεκτρικὴ προβολή. Πλοῖα Εὐρωπαϊκὰ εἶχον καταπλεύσει εἰς Παλαιόχωραν, καὶ οὕτως ἐνταῦθα παρετίθεντο πάλιν μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν Τούρκων οἱ Φράγκοι βυθισθέντες ἐκ τῆς σκέψεως ταύτης εἰς μεγάλην ἀθυμίαν, διότι προεβλέπομεν ἀσάλευτον καὶ ἀμείλικτον τὴν ἀπόφασιν τῆς Εὐρώπης νὰ ματαιώσῃ πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς τὴν Ἑθνικὴν τῆς Κρήτης ἀποκατάστασιν. Μετ’ ὀλίγον ἄλλη ἠλεκτρικὴ προβολὴ ἐξηκοντίζετο ἐκ τῆς βορρείας παραλίας καὶ συναντωμένη εἰς τὸν ὀρίζοντα μετὰ τῆς πρώτης, ἐσχημάτιζον εἰς τὸν οὐρανὸν τῆς Κρήτης τὸ σχῆμα ζυγοῦ ὄπερ ἐβύδισεν ἡμᾶς εἰς νέας σκέψεις ἀποθαρρύνσεως διὰ τὸ μέλλον τῆς.

Ὅττω μὴ ἐπιτευχθείσης τῆς ἀναμενομένης κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην ἐξόδου τῶν Τούρκων, ἀνεχώρησεν ἐκείθεν ἡ Φάλαγξ τὴν 18ην Φεβρουαρίου καὶ μετέβη εἰς τὸ μόλις 15)60 τῆς ὥρας πρὸς Α τῆς Κανδάνου κείμενον καὶ ἐγκαταλελειμμένον χωρίον Ἀνυσαράκι πρὸς ἀνεύρεσιν τροφῶν, μὴ ἀπομακρυνθεῖσα τῆς ἐκλεχθείσης ἀρχικῆς θέσεως· ἀλλὰ περὶ τὸν ὄρθρον διε ἐσβέσθη ἡ φωτιά μας

καὶ πρὸ τῆς ἐκκινήσεως ἡμῶν κατήλθομεν πρὸς τὸ μέρος εἰς ὃ ἐφρουροῦν οἱ Σεληνιώται, ὧν τινὰς εὔρομεν συγκεντρωμένους εἰς μίαν ἐγκαταλελειμμένην σιάνην, καὶ εἰς μικρὰν αὐτῆς ἀπόστασιν νέον τινα ἀγένειον πυροβολοῦντα κατὰ τῶν ἔναντι αὐτοῦ Τούρκων, παρ' ὧν καὶ ἀντεπυροβολεῖτο. «Πολὺ πρῶτ' ἔπιασες δουλιὰ» τοῦ εἶπεν, ὁ Ἰωάν. Κονδυλάκης. Εἶπε Μαρκουλάκη, (*) ἐξάδελφος τοῦ ἀξιωματικοῦ, ἀπήντησέ τις τῶν ἀκολουθούτων ἐπαναστατῶν, ἀλλὰ πρὶν οὗτος τελειώσῃ τὴν φράσιν, ἐθδεάθη ὁ νέος κατὰ γῆς ἀσπαίρων εἶχε φονευθῆ βληθεὶς ὑπὸ τουρκικῆς σφαίρας εἰς τὸ μέτωπον.

Μετ' ὀλίγον τὰ ἡμέτερα πυροβόλα ἤρχισαν νὰ κροτοῦν, ὃ δὲ τυφεκισμὸς ἐπανελήφθη καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν τῆς Κανδάνου, καὶ ἡ Φάλαγξ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν πεδιάδα καὶ ὠχυρώθη ὀπισθεν φράκτου ἀμπέλου τινος· ἀλλ' οἱ Τούρκοι ἐξηκολούθουν νὰ ἔχουν τὴν προσοχὴν των πρὸς τὰς Ἀ θέσεις τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τῶν Ἑλληνικῶν πυροβολείων, καὶ ἡ μάχη ἐξηκολούθησεν οὕτω καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν· καὶ γενικὴ σχεδὸν ἰδέα ἐπεκράτει, ὅτι ἡ πολιορκία θὰ παρετείνετο, ἐφ' ὅσον δὲν ἐκυριεύετο ἐξ ἐφόδου μία τοῦλάχιστον τουρκικὴ θέσις, ἵνα οὕτω καταστῆ στενοτέρα ἡ πολιορκία καὶ ἀποτελεσματικώτερος ὁ κανονισμὸς. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτον εὐκόλον νὰ ἐπιτευχθῆ παρὰ μὴ συντεταγμένων στοιχείων, στερουμένων ἐνιαίας διευθύνσεως, ὡς ἀπέδειξε καὶ ἡ κατὰ τὴν προτεραίαν σύσκεψις τῶν ὀπλαρχηγῶν.

(*) Ὡνομάζετο Ἰωάννης Γ. Μαρκουλάκης.

Τὸ δὲ ἀπὸ πρωίας ἀρξάμενον ἀμφοτέρωθεν ἀραιὸν πῦρ, ἤρξατο πυκνούμενον· καὶ περὶ τὴν 3 μ. μ. ὄραν ἦτο σφοδρότατον ἐφ' ὅλης τῆς ζώνης ὡς καὶ ἐξ ὄλων τῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένων θέσεων. Συνεκροτεῖτο μάχη γενικὴ καὶ ἰδίᾳ περὶ τὸ δχυρώμα τῶν τελευταίων Τρεῖς· Ἐκκλησιᾶς, καθ' οὗ ἅπανα ἡ προσοχὴ τῶν ἐπαναστατῶν πυροβολητῶν ἦτον ἐστραμμένη· διότι οἱ ἐπανασταῖται ὄρησαν κατὰ τῶν ἐν αὐτῷ Τούρκων μετὰ λύσεως ἀληθοῦς πρὸς κυρίευσίν τευ, ἥτις καὶ θὰ κατορθοῦτο ἂν ὁ ἐθελοντὴς Νικόλαος Ψαρρᾶς ἐκ Τσεσμέ δὲν ἐτραυματίζετο κατὰ τὸ πρόσωπον ἐξωρυχθέντος ἐνὸς τῶν ὀφθαλμῶν του, καθ' ἣν στιγμήν ἐπήδα ἐντὸς τοῦ δχυρώματος, ὃν οἱ μὲν πέριξ αὐτοῦ ὀλίγοι ἐπανασταῖται ἰδόντες πίπτοντα ὑπεχώρησαν, ὡς μὴ ὄντες ἀρκετοὶ πρὸς κατάληψιν αὐτοῦ· νομίσαντες δ' αὐτὸν οἱ Τοῦρκοι φονευθέντα δὲν ἐζώγησαν. Ἐσώθη ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἔρπων ἐπὶ ἀρκετῆς ἐκτάσεως καὶ καθημαγμένος, μέχρις οὗ παρελήφθη ὑπὸ τῶν σπενσάντων πρὸς τοῦτο ἐτέρων ἐπαναστατῶν καὶ μετεφέρθη εἰς τὸν πύργον τοῦ Σταυροῦ, ἔνθα ἔτυχε τῶν ἰατρικῶν περιποιήσεων τοῦ ἀνθυπιάτρου Κ. Μαυράκη, πρὸς ὃν εἶπεν ἐξωτερικῶν τὸν πατριωτισμὸν του «ἐνα μάτι γιὰ τὴν πατρίδα δὲν εἶνε καὶ μεγάλῃ θυσία»· ὁ δὲ τραυματισμὸς του δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἐκδικήσεως Θείας, διότι σχεδὸν ταυτοχρόνως δύο ὀβίδες ἐξερράγησαν ὀπισθεν τοῦ τοίχου καὶ διεσκόρπισαν τοὺς ἐκεῖ ἐνεδρεύοντας Τούρκους ὅσοι δὲν ἔμειναν νεκροί.

Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ Φάλαγξ κατέλαβε τὸν πρὸς

Δ τοῦ Ἀνυσαρακίου λόφου, ἐναντίον σιεντορίων διαμαρτυριῶν τῶν πρὸ καὶ τῶν παραπλεύρως αὐτοῦ τοποθετημένων Κρητῶν ἐπαναστατιῶν, διὰ τὸ λίαν ἐπικίνδυνον αὐτὸ τόλμημα, ἀφοῦ προηγουμένως κατόπιευσα λεπτομερῶς τὴν καταληφθεῖσαν τοποθεσίαν διὰ τῆς ὁράσεως καὶ τῆ βοήθειά τῶν διοπτρῶν, ὅλως ἀπροκαλύπτως καὶ ὑπὸ βροχὴν σφαιρῶν, εἶτα παρέταξα τὴν Φάλαγγα καὶ ἐνήργησε συμπυροκροτήσεις κατὰ τῆς θέσεως Καβαλαριανά, ἕξ ἀποστάσεως 200 μέτρων, ἕξ ἧς οἱ Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν διάσημον σκοπευτὴν αὐτῶν καὶ ἐκ Κανδάνου καταγόμενον Ριζᾶν (*) ὠχρωμένοι ἐντὸς δύο λοχυρῶν κυκλικῶν καὶ ἐστεγαομένων ὄχρωμάτων, ἠνώχλουν τοὺς πέριξ ἐπαναστάτας παρὰ πολὺ ἐπιτευχθείσης ὁμως τῆς καταπαύσεως τῶν τουρκικῶν πυρῶν ὑπὸ τῆς Φάλαγγος, ἐξειοπίσθησαν ἐκ τῶν ὄχρωμάτων οἱ Τοῦρκοι. Μετὰ ταῦτα ἡ Φάλαγξ διαιρεθεῖσα εἰς δύο τμήματα ἀπέχοντα ἀλλήλων 40—50 μ. ὡς ἐκ τῆς διαμορφώσεως τοῦ λόφου, ἐξετέλεσε καὶ ἕτερα ἀθροιστικά πυρὰ κατὰ τῶν θέσεων Ἀγίου-Μάμα καὶ Τριῶν Ἐκκλησιῶν, μεταβαίνοντος ἐμοῦ ὅτε μὲν εἰς τὸ ἓν καὶ ἄλλοτε εἰς τὸ ἕτερον τμήμα, ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν, καὶ κατώρθωσεν οὕτω γὰ καταστείλῃ ἐντελῶς τὰ τουρκικὰ πυρὰ πρὸς πάντα τὰ πέριξ καὶ προσβλητέα παρ' αὐτῆς σημεία τὰ παρὰ τῶν Τούρκων κατεχόμενα, καθ' ὧν ἔβαλλε. Τὰ τουρκικὰ πυρὰ ἐπαναληφθέντα κατεσιάλησαν καὶ ἀδίδις ὑπὸ τῶν τῆς Φάλαγγος τὴν 6ην μ. μ. ὥραν, τηρησάσης τὴν ἐν τῷ λόφῳ

(*) Ὅρα ὑποσημείωσιν 31 σελίδος.

θέσιν της, ἕως ἐπελθόντος τοῦ σκοτίου ἢ μάχη κατέ-
παυσει.

Τὰ τόσον ἐξόχως ἐπιτυχῶς ἐκτελεσθέντα πρὸς ὁμαδὸν
παρὰ τῆς Φάλαγγος, ἔπεισαν τοὺς Τούρκους ὅτι ὑπὸ Ἑλ-
ληνικοῦ Στρατοῦ πολιορκοῦνται. Τοῦτο δ' ἐγένετο ἡμῶν
γνωστὸν παρὰ τοῦ ὡς κατασκόπου συλληφθέντος παρ'
ἡμῶν τὴν 24 Φεβρουαρίου ἐν τῷ ἐπαναστατικῷ στρατο-
πέδῳ καὶ ἐκ Κανδάνου καταγομένου Τουρκοκρητὸς τη-
λεγραφικοῦ ὑπαλλήλου Ἐμίν... ὅστις προσέει ἐπληρο-
φόρησεν ἡμᾶς, ὅτι ὁ Τούρκος ἑπαρχος Σελήνου Γιαννι-
τσαράκης Χουσεῖν (καὶ μετὰ ταῦτα Σύμβουλος ἐπὶ τῆς δη-
μοσίας ἀσφαλείας διατελέσας, ἅμα τῇ καθόδῳ εἰς Κρή-
την τῆς Α. Υ. τοῦ Πρίγκιπος τῆς Ἑλλάδος Γεωργίου)
παρώτρυνεν ἕνεκεν τούτου τοὺς πολιορκουμένους Τούρ-
κους τῆς Κανδάνου ὅπως παραδοθῶσιν, (*) ὅπερ μετ'
ὀλίγας ἡμέρας ἐγένετο.

Οἱ δὲ Κρήτες οἵτινες κατ' ἀρχὰς δὲν ἔδιδον προσοχὴν
εἰς τὰ παιδία ἐκεῖνα ἤρχισαν νὰ τὰ βλέπουν μὲ βλέμμα
συμπαθείας, δταν εἶδον αὐτὰ νὰ ἐκτίθενται εἰς τὸ πῦρ
μὲ τόσον θάρρος, ὑπακούοντα δ' ἀπροφασίστως εἰς τὰς
ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ των διδομένας διαταγὰς Μιμούμενοι
δὲ ταῦτα καὶ αὐτοὶ ἤρξαντο νὰ ῥίπτουν καθ' ὁμάδας συμ-
πυροκροτήσεις. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην καὶ ὡς εἴρηται
περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ὁ Σπυρίδων Μαισοῦκας καὶ

(*) Τοῦτον ἐπισκεφθὴν τῷ 1900 εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, καὶ μοὶ ἐπεβεβαίω-
σαν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Ἄντ-Σήφακα ἀνωτέρου ὑπαλλήλου τὴν πλάνην εἰς
ἣν αὐτὸς τε καὶ οἱ λοιποὶ πολιορκούμενοι ὑπέπεσαν.

σὺν αὐτῷ ἅπαντες οἱ φοιτηταὶ ἐτραγώδουν τὸ

«Φεῦγα, Σουλτάνε, φεῦγα, τελείωσ' ὁ καιρὸς,

»Τὰ 400 χρόνια ποῦ πρόσταξ' ὁ Θεός.

»Θὰ πᾶς νὰ κατοικήσῃς στήν κόκκινη Μηλιά,

»Φεῦγα, Σουλτάνε, φεῦγα, ἀπὸ τὴν Κρήτην δὲν ἔχεις
[ποιὰ δουλειά.

»Γιατὶ δὲν χορατεύουν τὰ Κρητικὸπούλα,

»Γιατὶ μὲ τῆς μπαλότες, Σουλτάνε, σὲ κάνουν
[σκόροπολα».

καὶ ἄλλα ἐνθουσιώδη ἄσματα ἕως οὗ ἐπελθόντος τοῦ
σκότους ἀνεχωρήσαμεν καὶ μεταβάντες διενυκτερεύσαμεν
εἰς τι ἐν τῷ χωρίῳ *Ανυσαράκι οἶκημα· ἐν ᾧ προεφυλά-
χθημεν ἀπὸ βροχὴν καὶ ψύχος ἀνάφαντες πυρᾶν.

*Ἦτον ἡ τελευταία Κυριακὴ τῶν ἀπόκρεω, καθ' ἣν
ἐφ' ὅσον δὲν ἐμάχετο ἡ Φάλαγξ, συνέλεγον ἄγρια χόρτα
τινὲς τῶν φοιτητῶν, καὶ ἔτρωγον πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς
πείνης τῶν τὴν δὲ ἐσπέραν, ἐνῶ ἐκάθηντο εἰς τὴν πυρᾶν
τινες ἐκ τῶν μὴ διορισθέντων εἰς τὴν νυκτοφρουρᾶν τῶν
φοιτητῶν, μετεκόμισε φοιτητῆς τις δροῦκα τινὰ βελανίαν
ἡμέρου δρυός, ἐρωτῶν με ἅμα «τί εἶνε αὐτὰ κα-
»πετάνιε.» Εἰς ἀπάντησιν, εἶπον, καὶ ἔρριψε ταῦτα
εἰς τὴν πυρᾶν καὶ ὅταν ἐπήδησαν ἤρχισα νὰ τρώγω ἐξ
αὐτῶν. Τοῦτο δὲ καὶ μόνον ἤρκεσε νὰ προσαχθῶσι καὶ
νὰ ριφθῶσιν εἰς τὴν πυρᾶν καὶ τὰ ὑπόλοιπα περὶ τὰς
δύο ἕως τρεῖς ὀκάδας, αἵτινα λόγῳ τῆς πείνης ἦσαν ἄρι-
σια τὴν γεῦσιν, ὁμοιάζουσαν καταπληκτικῶς τὴν τῶν
καστάνων. Κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην συνέβη καὶ τὸ ἐξῆς

ἐπεισόδιον μεταξὺ τοῦ παρὰ τὸν ἐξώστην τοῦ οἰκήματος φρουροῦντος νυκτοφρουροῦ φοιτητοῦ καὶ τινος Κρητὸς διερχομένου πρὸς ὃν ὁ σκοπὸς ἐφώνησε.

«Ποιὸς εἶσαι;»

Ἄλλ' ὁ διερχόμενος δὲν ἀπήνησε.

«Ποιὸς εἶσαι ἐπανελάβεν ἐν τὸν ὠ-
»τερον ὁ σκοπός;»

Ἄλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἐδόθη καμμία ἀπάντησις· καὶ ὁ σκοπὸς κινήσας τὸν μοχλὸν τοῦ ὄπλου του ἐφώνησεν ἐκ τρίτου.

«Εἶσαι χριστιανός; μίλησε ἢ σὲ σκο-
»τῶν ὠ;»

Τότε ἠκούσθη ἡ φωνὴ τοῦ χωρικοῦ περιφρονητικῆ καὶ θυγίλη· «Ἐκουζουλάθηκες μωρέ; Ἄν
»ἡμουν Τοῦρκος δὲν θά σ' εἶχα σκο-
»τω μένον τόσην βραβάν;»

Ἐνταῦθα παραδέτω καὶ τὸν κατωτέρω πίνακα, ἐμ-
φαίνοντα τὰ ὀνόματα τῶν λαβόντων μέρος εἰς τὴν μάχην ταύτην ὡς ἄξια ἀναγραφῆς καὶ ἀναμνήσεως, καὶ ἐξ ὧν ἀπετελεῖτο ἡ ὑπ' ἐμὲ Φάλαγξ τοῦ Πανεπιστημίου ὡς καὶ τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς αὐτῶν.

Αῦθ. ἀριθμ.	Ὄνοματεπώνυμον	Πατρίς
1	Σακελλαρίδης Κωνστ.	Ἐκ Λακωνίας
2	Δουράκης Χρῆστ.	» »
3	Μαρκόπουλος Διονύσ.	» Πελλίας
4	Τσιγγιρίδης Νικόλ.	» Φιλιππουπόλεως
5	Λεονδρινὸς Εὐάγγελος	Ἐξ Ἰθάκης

Αρ. ἀριθ.	Ὄνοματεπώνυμον	Πατρίς
6	Πικουλάκης Σταμ.	Ἐκ Λακωνίας
7	Σαραντάκης Ἀντώνιος	» Πυλίας
8	Καραπαναγιώτης Κωνστ.	» »
9	Δημητρακόπουλος Βασ.	Ἐξ Ἀρκαδίας
10	Ἀργυρόπουλος Θάνος	» Ἀττικῆς
11	Πεζοδημητρόπουλος Κωνστ.	» Ἠλείου
12	Καρασεβδάς Παντελ.	» Αἰτωλίας (Ἀστακός)
13	Σταραμόπουλος Γεώργ.	» »
14	Κορωναῖος Ἰωάν.	» Ἀνατολ. Ρωμυλίας
15	Γάγαλης Δημήτριος	» Ἠλείου
16	Ἱερεμίας Ἡλίας	Ἐκ Γορτυνίας
17	Ματσοῦκας Σπυρίδ.	» Φθιώτιδος
18	Δημητρεάς Θεόδ.	» Λακωνίας
19	Καραπαϊέας Ξενοφ.	» »
20	Σκιαδάς Σωτ. (Σημαιοφόρος)	» Τριφυλίας
21	Καπιτοίνης Κωνσταντ.	» Λακωνίας
22	Φατοῦρος Ἀνάργυρος	» Γορτυνίας
23	Ἀγγελίδης Δημήτρ. (*)	» Ναυπακτίας
24	Παναγιωτόπουλος Παναγ.	» Πυλίας
25	Γιωτόπουλος Γεώργ.	» Φθιώτιδος
26	Κυριαζάκης Ἡλίας	» Λακωνίας
27	Γλυκοφρίδης Δημήτρ.	» Κορινθίας
28	Βασαρδάνης Γεώργ.	» Μαγνησίας
29	Ζερβός Γεώργ.	» Κρήτης (Γεωργιού- πολις)
30	Χριστοδούλου Ἰωάννης	» Λοκροῖδος
31	Δίβας Λεωνίδας	» Μεσσηνίας
32	Τσάκος Γεώργιος	» Γορτυνίας
33	Κουτσογιαννόπουλος Χρῆστ.	» Λακωνίας
34	Μπέλλος Βασίλ.	» Τριχωνίας

(*) Ὁ ἐν Ἀργεῖνῳ τὸ 1906 ὑπὸ τῶν μαθητῶν του δολοφονηθεὶς καθηγητῆς.

Ἀξ. ἀριθ.	Ὄνοματεπώνυμον	Πατρίς
35	Χριστάκος Ἰωάννης	Ἐκ Λακωνίας
36	Φιλιππάκος Ἰωάννης	» »
37	Κοκαλάκης Νικόλ.	» Φθιώτιδος
38	Μηναῖος Γεώργιος	Ἐξ Ἀργολίδος
39	Σταυρίδης	Ἐκ Χανίων Κρήτης
40	Ἀναστασόπουλος Κωνσταντ.	» Λακεδαίμονος
41	Μυριάνθης Ἰωάννης	» Κύπρου (Ἀμμόχωστ.)
42	Μυριανθόπουλος Σωκράτης	» » (Δεμησσός)
43	Χαιζῆ Ἰωάννου Εὐάγγελ.	» »
44	Λουῖζος Ε. Λούης	» » (Ἀμμόχωστος)
45	Ἰωαννίδης Κωνστ.	» » (Δεμησσός)
46	Μαρκίδης Μενέλ.	» » (Λευκωσία)
47	Νικολαΐδης Χαράλ.	» » »
48	Γιούτης Γεώργιος	» Λακεδαίμονος
49	Κουδούνας Ἀναστάσιος	» Μεσσηνίας
50	Καμπούρογλους Κωνστ.	» Θράκης
51	Κατεβαίνης Πυθαγόρας	» Σάμου (Βαθὺ)
52	Βοτσαλίδης Ζαχαρίας	» » (Καρλόβασι)

Ἐκ τῶν ἄνω ἀναφερθέντων οἱ 15, 35, 36, 37, 38, 39, 40, ὄντες διατεταγμένοι εἰς ἐκτέλεσιν εἰδικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Σώματος δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὴν τελευταίαν μάχην μόνον, οἱ δὲ 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 51, 52 ἠνώθησαν μετὰ τῆς Φάλαγγος ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην τῆς Κανδάνου.

Τὴν Πανεπιστημιακὴν Φάλαγγα παρηκολούθει καὶ ὁ δημοσιογράφος Ἰωάννης Κονδυλάκης ὑφιστάμενος τὰς αὐτὰς μὲ αὐτὴν ταλαιπωρίας ὡς καὶ οἱ μὴ φοιτηταὶ Κίτρακας Ἀντώνιος ἐξ Ἀρκαδίας καὶ Μαρίνος Ἀντύπας ἐκ Κεφαλληνίας.

Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐκτελεσθεΐσης καὶ προαναφερθεΐσης ἐνεργείας τῆς Πανεπιστημιακῆς Φάλαγγος, προσήκει ἀνεπιφυλάκτως νὰ ἐκφρασθῇ τις λίαν εὐνοϊκῶς ὑπὲρ τῶν ἀποτελεσάντων αὐτὴν φοιτητῶν, καὶ νὰ ἐκπλήσσηται διὰ τὴν ἀντοχήν, ἣν κατὰ τὴν ἐκτελεσθεΐσαν πορείαν ἐπέδειξαν ἐπὶ ἀνωφεροῦς καὶ δυσβάτου ἐδάφους ἀγογγύστως, σχεδὸν νήσιεις καὶ μετ' ἀναλόγου βάρους πολεμοφοδίων· ἅμα δὲ καὶ διὰ τὴν καρτερίαν καὶ τὰς κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην τοῦ ἔτους ἀτμοσφαιρικὰς ἐπιηρείας, διαμένοντες πολλοὺς ἄνευ καλυμμάτων ἐν ὑπαίθρῳ καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν κατὰ πρῶτον παρουσιασθεΐσαν παρὰ πολιτῶν, ἐὺ πείθειαν, τάξιον καὶ τὴν πρὸς τὸ πολεμικὸν τῆς Πατρίδος καθῆκον ἀφοσίωσιν αὐτῶν, ἣς ὑπῆρξεν ἐκτάκτως ἀρίστη, σπανίως ἀπαντωμένη καὶ εἰς αὐτὰ τὰ μᾶλλον πειθαρχοῦντα τμήματα στρατοῦ, τὰ εὐρισκόμενα ὑφ' ἧς χαλαιπὰς συνθήκας ἡ Πανεπιστημιακὴ Φάλαγξ διετέλει. Ἀρκοῦμαι δὲ νὰ εἶπω πρὸς πίστωσιν τῶν προεκτεθέντων, ὅτι ἡ ἐν γένει ἀνδρεία καὶ διαγωγή τῆς Φάλαγγος, ἰδίᾳ ἐν Κανδάνῳ τοῦ Σελίνου, ἐκίνησε τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτῶν τῶν ἐν Ἀνυσαρακίῳ παρόντων ἀνδρειοτέρων Κρητῶν, διότι οὐχὶ ὀπισθεν προκαλυμμάτων, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς ἐμάχοντο οἱ τὴν Φάλαγγα ταύτην ἀποτελοῦντες ἄνδρες.

Τὴν 19ην Φεβρουαρίου καὶ μετὰ τὴν ἐν Ἀνυσαρακίῳ μάχην ἡ Φάλαγξ ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν, ἐπειδὴ, δι' ἔλλειψιν τροφῶν, ἔμειναν νήσιεις ἐπὶ 48 ὄλας ὥρας οἱ φοιτηταὶ καὶ διότι δὲν ἀνευρέθησαν ἐκεῖ πιτῦα καὶ σκαπά-
ναι πρὸς κατασκευὴν ἐν καιρῷ νυκτὸς ταχυσκάπτων

πλησίον καὶ πλαγίως τῶν τουρκικῶν ὀχυρωμάτων, θεω-
 ρηθείσης ἄλλως τε παρατόλμου τῆς πράξεως ταύτης
 παρὰ τῶν ἐντοπίων ἐπαναστατῶν, ὡς ἐθεώρησαν τοιαύ-
 την καὶ τὴν κατὰ τὴν προηγουμένην (18 Φεβρουαρίου)
 κατὰ τὴν ὥραν τῆς μάχης, σιάσιν τῆς Φάλαγγος, μαχο-
 μένης ὀρθίως καὶ ὡς προεορήθη ἐκ τοῦ πλησίον· καὶ
 προσέει διότι οἱ ἐπαναστᾶται τῶν ξένων ἐπαρχιῶν ἐξαντλη-
 θέντων τῶν τροφίμων τῶν ἤρχισαν νὰ ἀπέρχονται,
 ἐβίγησαν δὲ καὶ τὰ πυροβόλα καὶ ὁ τυφεκισμὸς ἤρραιώθη
 ἐκατέρωθεν. Ἦτον ἀνάγκη ἄλλως τε νὰ πλησιάζωμεν
 εἰς κατερχόμενα μέρη, διὰ τὴν εὐκόλον ἀνεύρεσιν τρο-
 φῶν, καθόσον εἰς τὸ Ἄνυσαράκιον ἐκινδυνεύσαμεν κατὰ
 τὸ δὴ λεγόμενον νὰ ἀποθάνωμεν τῆς πείνης.
 μὴ εὐρίσκοντες τίποτε νὰ ἀγοράσωμεν· ἀλλ' ἀντὶ νὰ
 ἀκολουθήσωμεν τὸ μονοπάτι ὁπερ ἔδειξαν εἰς ἡμᾶς οἱ
 Σεληνιδῶται, ἐτράπημεν διὰ τὸ συντομώτερον τὴν κατ'
 εὐθείαν πρὸς τὰ ἄνω κλιτίν, ἣτις ἦτον ἐντελῶς ἐκτε-
 θειμένη, χωρὶς δένδρα καὶ χωρὶς τὴν ἐλαχίστην πτυχὴν
 πρὸς προκαλύψιν ἡμῶν ἐν ἀνάγκῃ. Διὸ ἀνερχόμενοι
 ἠναγκάσθημεν νὰ σταματήσωμεν, καὶ ἄλλοι μὲν ἐκάθη-
 σαν, ἄλλοι δὲ ἔπεσαν προηγηδὸν διὰ νὰ εἴμεθα ὀλιγώ-
 τερον καταφανεῖς καὶ τρωτοί, διότι οἱ Τούρκοι ἰδόντες
 ἡμᾶς ἐκ διαφόρων θέσεων μᾶς κατεπυροβόλουν ἐκ τοῦ
 ἀσφαλοῦς, ἰδίᾳ ἐκ τῆς βραχώδους θέσεως «Τροῦλος»,
 ἀλλ' εὐτυχῶς ἄνευ ἀποτελέσματος· ἐκινδύνευσεν ὁμως ὁ
 Ἰωάννης Κονδυλάκης ὅστις μὴ ἀκολουθήσας τὴν Φά-
 λαγγα ἐλοξοδόμησε περισσότερον ἡμῶν καὶ παρ' ὀλί-
 γον νὰ ἐξωγρίζετο πίπτων εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων

κατεχομένην καὶ ἄνω μνησθεῖσαν θέσει, ἣν Κρή τις ἠνόμασε λίαν προσφυῶς «Χορευτήν» ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ὁποίας ὑπῆρχε σκηνή τις τουρκικὴ ὁμοιάζουσα ὡς σκούφια περρωτότου. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἀνερχόμενοι τὸ ἕξ Ἀνυσαρκίον πρὸς τὸν Πύργον ἔδαφος κατεπυροβολήθημεν ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς ὡς ἀνωτέρω εἴρηται θέσεως «Τροῦλος» ὀχρωμένων Τούρκων, οὓς δὲν ἀντεπυροβολήσαμεν, ὄχι μόνον λόγῳ φειδοῦς τῶν φυσικῶν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ θέσις αὕτη εἶνε φυσικῶς ὀχρωσιτάτη καὶ διότι οἱ Τούρκοι ἐνίσχυσαν διὰ ξηρολιθιάς τὴν ἐκεῖ τοποθεσίαν. Διελθοῦσα δὲ ἡ Φάλαγξ διὰ τοῦ Πύργου τοῦ Σταυροῦ τῆς Κανδάνου ὃν τὴν 15 Φεβρουαρίου διὰ τῶν πυροβόλων εἶχε καταστρέψει ὡς προεξετέθη ὁ ταγματάρχης Μανουσογιαννάκης Ἐμμ. παρέμεινεν ἐκεῖ πρὸς ἀναψυχὴν καὶ πρὸς κατάπausιν τῆς ραγδαίας ἀπὸ χιονόνερον βροχῆς ἐπὶ μίαν περίπου ὥραν.

Κατὰ τὴν ὥριαίαν ἐκεῖ διαμονὴν μας παρετηρήσαμεν ὅτι τὰ ἀποτελέσματα τοῦ βομβαρδισμοῦ εἰς τὸν δευτερον ὄροφον ἦσαν καταφανῆ· μέρος τῆς στέγης εἶχε καταρρεύσει ὁ τοῖχος ἦτο διάτρητος ἐκ τῶν ὀβίδων καὶ πολλαχοῦ ἐτοιμόρροπος καὶ τὸ δάπεδον τοῦ δευτέρου ὄροφου εἶχε καταρρεύσει κατὰ μέγα μέρος. Ἐπὶ τῆς ταράτσας τοῦ Πύργου, ὡς ἐμάθομεν οἱ Τούρκοι εἶχον τοποθετήσει ἔμπροσθογεμὲς πυροβόλον ὅπερ ἀνετράπη ὑπὸ ὀβίδος τινος τῶν ἡμετέρων πυροβόλων φονεύσασα καὶ δύο πυροβολητάς, καὶ ὅτι ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Πύργου περὶ τὰ 15 πτώματα, εἰς δὲ τὴν δεξαμενὴν (στέραν), τὸ πυροβόλον καὶ ἓν δίκανον. Μετὰ τὴν ὡς

εἶρηται ὠριαίαν στάσιν τῆς Φάλαγγο· ἐν τῷ Πύργῳ μετέβη μετὰ μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας περίπου πορείαν ἐπὶ ἐδάφους κατωφεροῦς εἰς Ροδοβάνιον, καταλύσασα εἰς τὸ ἐκεῖ ἀργοῦν σχολεῖον τοῦ χωρίου ἔνθα εὔρε σχετικῶς πρὸς τὰς περιστάσεις πλειοτέρας τροφᾶς καὶ μεγαλειτέραν ἀνάπαυσιν μετὰ τῆς προθύμου φιλοξενίας τῶν παραμενονόντων ἐκεῖ πτωχῶν κατοίκων καὶ τοῦ ἰδιοκτῆτου τοῦ σχολείου Πέτρον Πετρακάκη. Εἰς Ροδοβάνιον ἐμείναμεν ἐπὶ τρεῖς περίπου ἡμέρας, ἔνθα τὴν πρότην ἐσπέραν τινὲς τῶν φοιτητῶν περιῆλθον εἰς εὐθύμιαν καὶ παρ' ὀλίγον νὰ ἐκτραπῶσιν εἰς διαπληκτισμούς, οἵτινες ἀπεσοβήθησαν διότι ἠπέιλησα αὐτοὺς μὲ στερεῶν τὴν ἀπόφασιν διὰ τὰ τοὺς ἐγκαταλείψω. Ἡ δὲ ἀπειλή αὕτη ἐπέφερε τὴν ταχίστην καὶ εἰλικρινῆ μεταμέλειαν τῶν παρεκτραπέντων φοιτητῶν.

Ἐκεῖ εὗρισκαμεν εὐκόλως κρέας, τυρί, γάλα καὶ μέλι καὶ μόνον ἄρτον δὲν εὗρισκαμεν· ἀνεπτύχθη δὲ καὶ τις οἰκειότης μεταξὺ τῶν φοιτητῶν καὶ κατοίκων τοιαύτη ὥστε ἐρωτηθεὶς ποτὲ ὁ Σπυρίδων Μαισοῦκας ὑπό τινος Κρητοῦ «ποῦ μετέβαινε» ἀπήντησε μὲ τὴν ἀστείαν σοβαρότητα «πῆ γαίρω νὰ φάω εἰς τοῦ θείου μου» ὅστις ἦτον ἱερεὺς τις ὃν εἶχε γοητεύσει μὲ τὰ κλέψτικα τραγούδια, τὴν ψαλμωδίαν καὶ τὴν πατριωτικὴν ρητορικὴν του, καὶ τοιούτους θεῖους εὗρισκε παντοῦ ὁ φοιτητὴς οὗτος, ὁ δὲ Θάνος Ἄργυρόπουλος ἐμμεῖτο καταπληκτικῶς τὴν Κρητικὴν προφορὰν ὡς λ. χ. «Ἐγὼ παιδιὰ θὰ γαῖρω (*)»

(*) Θὰ γαῖρω = θὰ ἐπιστρέψω.

•στὸν Πύργον ἀλλὰ θέλω νὰ μουζα-
•κώσω (*) πρῶτα τὰ στιβάγια (**) μου.»

Τὴν 21 Φεβρουαρίου περὶ ἔθραν 5 45)60 περίπου π. μ. ἐλήφθη ἐπιστολὴ ἀπὸ Ἄζαῦρὲ χωρίον Σελήνου, καὶ παρὰ τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Πολιουδόβαρδα, ἔχουσα οὕτω.
•Τοῦρκοὶ Παλαιοχώρας καὶ Σπανιάκου
•ἐθέσθῃσαν ἀνερχόμενοι πρὸς Ἄνε-
•μόμυλον καὶ Ἀθηνιῆς κ. λ. π.» θέσεις
κειμένας ὑψηλότερον καὶ ΝΔ. τῆς πολιορκουμένης Καν-
δάνου καὶ πρὸς τὴν λοφοσειρὰν τοῦ Πύργου τοῦ Σταυ-
ροῦ, εἰς διάσπασιν, ἐννοεῖται, τῆς ζώνης τῶν πολιορκη-
τῶν καὶ εἰς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων Τούρκων.
Πάσαντα ἐγεροθεῖσα καὶ ἐκκινήσασα ἡ Φάλαγξ (ἔθραν 6
π. μ.) ἀφίκετο εἰς τὸν Πύργον τοῦ Σταυροῦ τὴν 7 1)4
π. μ. ἔθραν διανύσασα τὸ ἐκ μᾶς καὶ ἡμισείας ἔθρας
ἀνωφερὲς καὶ δύσβατον διάστημα μόνον εἰς μίαν ἔθραν
καὶ ἐν τέταστον μὲ στάσιν ὑπαίθριον 20)60 ὡς ἔγγιστα
ἀδυνατοῦσα νὰ προχωρήσῃ ὡς ἐκ τῆς καταλαβούσης αὐ-
τὴν καθ' ὁδὸν σφοδρᾶς χαλάζης καταληξάσης εἰς ραγδαίαν
βροχὴν, ἐκ τοῦ ἐναντίου τῆς διευθύνσεως τῆς Φάλαγγος.
Ἄνηλθον ἅπαντες οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὴν ἄνδρες εἰς
τὸν Πύργον καὶ ἠρώτησαν περὶ τῆς πραγματικότητος
τῆς εἰδήσεως ταύτης τὸν ταγματάρχην Μανουσογιαννάκην
Ἐμμαν. ὅστις ἀπήντησε μὲν εἰς ἡμᾶς ὅτι οὐδὲν γνωρίζ-

(*) Θὰ μουζακώσω = θὰ ἐπισκευάσω τὸ ἄνω μέρος τῶν ὑποδημάτων.

(**) Τὰ στιβάγια μου = τὰ ὑποδήματά μου = ἰδιαιτέρως Κρητικὰ ὑπο-
δήματα

ζει, ἔπεμψεν ὁμως μετὰ τῆς Φάλαγγος τὸν ἀνθυπίλαρχον Βαρδουλάκην Κυριακούλην, ὅπως οὕτως ἀναγνωρίσῃ τὸ ἔδαφος καὶ κατοπιτεύων τὰς κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ, ἐπανέλθῃ καὶ ἀναφέρῃ εἰς αὐτὸν τὰ καθέκαστα, καθόσον ἢ Φάλαγξ ἐδήλωσε πρὸς αὐτὸν ὅτι θὰ μεταβῆ πρὸς ἀντιμετωπισμὸν τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὰς θέσεις «Κοπέλι-Χαράκια καὶ Ἀθηνιές», ἵνα παρακωλύσῃ μὲν ἀφ' ἑνὸς τὴν δυνατὴν προζώρησιν τῶν Τούρκων, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὅπως ὑποστηρίξῃ τὰ ἡμέτερα πυροβόλα, διότι ἕνεκα τοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην χιονώδους καιροῦ καὶ τῆς ἐπιτελοῦς ἐλλείψεως τροφῶν ὁ ἀριθμὸς τῶν φρουρούντων ταῦτα ἐπαναστατῶν ἐπαισθητῶς εἶχεν ἐλαττωθῆ, ἀποσυρθέντων πολλῶν εἰς τὰ παρακείμενα τοῦ Πύργου χωρία χάριν ἀπολύτου στεγάσεως ἐκ τοῦ ἀνυποφόρου ψύχους.

Ἡ δευτέρα αὕτη πρᾶξις τῶν φοιτητῶν τῆς Φάλαγγος ὡς προεξετέθη, εἶνε ἐπίσης ἀξία ἀναγραφῆς, διότι ὄχι μόνον προθυμίαν μεγίστην ἔδειξαν ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς εἰδήσεως, καὶ διέτρεξαν μετ' ἀστραπιαίας ταχύτητος τὸ μνησθὲν δύσβατον καὶ ἀνωφερὲς διάστημα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀντοχὴν των καὶ τὴν μετὰ ταῦτα εἰς τὴν ἐν τῇ θέσει Κοπέλι-Χαράκια παραμονὴν των ὑπὸ σφοδρότατον ψυχρὸν ἄνεμον μετὰ χιόνος καὶ βροχῆς ἐπὶ δύο καὶ πλέον ὥρας, ἐνῶ μάλιστα ἦσαν καὶ κάθυγροι ἐκ τοῦ ἰδρωτός. Ἀρκούντως δὲ καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ταλαιπωρηθέντες ἐπανῆλθον εἰς Ροδοβάνιον περὶ τὴν ἑσπέραν, ὁδοιπορήσαντες διάστημα ὀκτὼ ὥρων κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν ἔμειναν καὶ παντελῶς νήστεις· τύχη ὁμως ἀγαθῇ ὑπεμεϊδίασεν εἰς ἡμᾶς καὶ κατὰ τὴν

ἡμέραν ἐκείνην, διότι ἐλάβομεν σημείωσιν τινα τοῦ ἀρχηγοῦ Σελήνου Α. Κριάρη, τοῦ δις μέχρι τοῦδε διορισθέντος Συμβούλου τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, πρὸς παραλαβὴν ἐκ τοῦ χωρίου Τεμένια δύο σάκκων διπυρρίτου (γαλέτας) ὅστις μετακομισθεὶς ὀλίγον μετὰ τὴν ἄφιξιν ἡμῶν εἵνεχεν ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς.

Τὴν 22αν Φεβρουαρίου ἀπεφασίσθη παρὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ὅπως σιγνότερον πολιορκηθῶσιν οἱ Τούρκοι τῆς Κανδάνου, ἵνα οὕτοι πιεζόμενοι παραδοθῶσιν αὐτοῖς, καὶ ἵνα οὕτω ματαιωθῶσι κατὰ τὸ ἐφικτὸν τὰ σχέδια τοῦ Προξένου τῆς Ἀγγλίας Βιλιώτου (*) ὅστις προσορμισθεὶς εἰς Παλαιόχωραν ὀρμῆσκον τοῦ Σελήνου, ἀπῆνται τὴν ἔξοδον τῶν Τούρκων, ἀπειλῶν ἐν περιπτώσει παρακωλύσεως αὐτῆς, ὅτι θὰ παραλόβῃ αὐτοὺς βιαίως δι' ἀποβιβάσεως Εὐρωπαϊκῶν ἀγχημάτων. Εἰς τοῦτον ὅμως οἱ ἐπαναστάται ἀπῆντησαν ἀνδρικῶς καὶ καταλλήλως διὰ τοῦ πολλὰς κατὰ διαφόρους ἐποχὰς (1866 καὶ 1878) καὶ ἰδίᾳ τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν προσενεγκόντος ἐν Κρήτῃ ὑπηρεσίας, περὶ οὗ ἐκτενέστερον παρακατιῶν, Κωνστ. Ἀργυροπούλου, ὅτι τοῦτέστιν «*ἔχομεν ἂν Ἀρχηγὸν ἐν Κρήτῃ πρὸς ὃν δέον νὰ ἀποταναθῆ.*»

Τοῦτου ἔνεκεν ἡ Πανεπιστημιακὴ Φάλαγξ ἐγκατέλειψε τὸ Ροδοβάνιον τὴν 23 Φεβρουαρίου καὶ διευνθυνθεῖσα

(*) Διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη Πρόξενος τῆς Ἀγγλίας ἐν Κρήτῃ, ὠνομάζετο δὲ πονηρὰ ἀλόπηξ· καὶ ἦτον γνωστὸς τοῖς ἐπαναστάταις διὰ τὸν μισοληγισμόν του ἀφ' ἐνός καὶ φιλοτουρκισμόν του ἀφ' ἑτέρου.

πρὸς τὸ Κοκοδικίον διήλθεν ἐκ τῶν θέσεων Κοπέλι-Χα-
 ράκια καὶ Στεφανόπειρα καὶ ἀφίκετο τὴν ἑσπέραν τῆς
 αὐτῆς ἡμέρας εἰς τὸ ἐγκαταλειμμένον χω-
 ρίον Μπεηλίτικα τοῦ Κακοδικίου, ὁδοι-
 πορήσασα μετὰ τῶν προσηκουσῶν διατάξασα κατὰ τὴν
 ἡμέραν ἐκείνην πέντε περιέπου ὧρας· ἀλλὰ κακῇ τύχῃ
 ἀφίκετο ἐκεῖ τὴν αὐτὴν ἑσπέραν καὶ ὁ προσηθηδὲς Πρό-
 ξενος τῆς Ἀγγλίας μετὰ δύο Εὐρωπαίων ἀντιπλοιάρχων
 τῶν Adane τῆς Γαλλίας καὶ Noel τῆς Ἀγγλίας, οἵτινες
 συσκεφθέντες ἔδωκαν τοῖς ἐκεῖ συνηθηροισμένοις ἀρχηγοῖς
 καὶ ὀπλαρχηγοῖς τῶν Κρητῶν ἔγγραφον ὅπερ ἀφεῶρα
 τοὺς ὄρους τῆς παραδόσεως εἰς αὐτοὺς τῶν πολιορκου-
 μένων Τούρκων, καὶ εἰς ὃ ἀπήντησαν οἱ ἡμέτεροι, κατό-
 πιν συσκέψεως, ἐπίσης ἔγγραφως, ἀφοῦ προηγουμένως
 ἐγένετο ἐπ' ἀρκετὴν ὥραν συζήτησις εὐρεῖα μετὰ τῶν
 λαβόντων μέρος εἰς τὴν σύσκεψιν ἀρχηγῶν καὶ ὀπλαρχη-
 γῶν Κρητῶν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ γεροντοτέρου Ἀρ-
 χηγοῦ Κυδωνίας Ἀναγνώστου Μάνδακα, ἐν ἧ ἀνεπτύχθη
 ἀρκούντως τὸ ζήτημα τῆς ἀναρμοδιότητος ἡμῶν πρὸς
 συνενόησιν μετὰ τῶν Εὐρωπαίων ἀντιπροσώπων, ἐφ'
 ὅσον ἐν Κρήτῃ ἀνεγνωρίζετο παρὰ τῶν ἐπανασιατῶν
 πάντων ὡς Γενικὸς Ἀρχηγὸς τοῦ Στρατοῦ τῆς Κατοχῆς
 ὁ Τιμολ. Βάσσος, καὶ δὴ ἐπὶ ζητήματος τοσοῦτον μεγά-
 λου καὶ Ἐθνικοῦ, οὗ ἀποδέχονται τὴν πρὸς τοὺς Εὐ-
 ρωπαίους παράδοσιν τῶν πολιορκουμένων Τούρκων, κα-
 τόπιν ἐπαναλήψεως τῆς ἀπειλῆς τῶν ἀντιπροσώπων τῶν
 Δυνάμεων ὡς κατωτέρω ἐκτίθεται. Δὲν κατενοήθη ὁμως
 ἀντυχῶς ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, καίτοι ὑπεδείχθη κατὰ τὴν

συζητήσιν, ἢ προηγουμένη εἰς ἡμᾶς ὑψίστης σημασίας καὶ μεστή βαθυτέρας ἐννοίας τιμὴ τῆς προσελεύσεως ἐνώπιον ἡμῶν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, οἵτινες ἐζήτησαν τὴν σωτηρίαν τῶν πολιορκουμένων τεράτων, ὅπως ζητηθῆ ἀνάλογον ἀντιστάδμισμα ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ ταύτῃ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Δίπλωματίας ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ τῇ θυσίᾳ τοῦ ἄκρου ἱπποτισμοῦ ὃν οἱ Κρήτες ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἐπεδείξαντο. Ἐν τῷ μεταξὺ βλέπον τὸ παρατεταμμένον τῶν συζητήσεων ἐπὶ τῶν διαπραγματεύσεων τῆς παραδόσεως τῶν Τούρκων ὁ πανταχοῦ παρὼν Ἀργυρόπουλος Κωνσ. συνέταξε γράφοντος τοῦ Θεμιστοκλέους Οἰκονομοπούλου τοὺς ὅρους παραδόσεως, οὓς ἀνέγνωσεν ἐνώπιον πάντων καὶ ἀπεδέχθημεν ὡς μὴ ἀπαρέσκοντας ἡμῖν, καὶ τοὺς ὁποίους ἀφοῦ ὑπεγράψαμεν πάντες, μεταφράσαντες εἰς τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν ἐπεδώκαμεν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Εὐρωπαϊῶν ἐν ἀντιγράφῳ ὄπερ καὶ παραθέτομεν.

Πρὸς τοὺς Ἀντιπροσώπους τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, τοὺς προτείναντας ἡμῖν ἐγγράφως τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐν Κανδάνῳ πολιορκουμένων Ὀθωμανῶν.

Εἰς τὴν ὑπὸ σημερινὴν ἡμερομηνίαν πρότασιν ἡμῶν, λαμβάνωμεν τὴν τιμὴν νὰ ἀπαντήσωμεν τὰ ἑξῆς.

α'. « Ἡμεῖς θεωροῦμεν νόμιμον κάτοχον τῆς Κρήτης τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, ὑπηκόους δ' αὐτοῦ τοὺς κατοίκους πάντας τῆς Κρήτης· συνεπῶς ἡμεῖς οὐδεμίαν ἔχομεν ἀρμοδιότητα οὐδ' ἐξουσίαν νὰ διαπραγματευθῶ-

»μεν περὶ τῶν πολιορκουμένων ἐν Κανδάνῳ Ὀθωμανῶν,
 »δι' ὅπερ μόνος ἀρμόδιος εἶνε καὶ μόνος ἔχει ἐξουσίαν ὁ
 »ἐν Κρήτῃ ἀντιπρόσωπος τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων,
 »πρὸς ὃν παρακαλοῦμεν, νὰ ἀποτανθῆτε καὶ ὁμιλήσητε
 »περὶ ὧν προτείνετε ἡμῖν.»

«Πᾶσαν ἄλλην ἐνέργειαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐν
 »Κανδάνῳ Ὀθωμανῶν θεωροῦμεν ἄνομον καὶ παράτυπον.»

β' «Ἐν τούτοις καίτοι οἱ πολιορκοῦντες τὴν Κάνδανον
 »δικαιούμεθα νὰ ἀξιόσωμεν πλείστους ὄρους ὑπὲρ ἡμῶν,
 »διὰ τε τὸ στενὸν τῆς πολιορκίας, διὰ τοὺς προκαλέσαντας
 »ταύτην λόγους, διὰ τὰ δεινὰ ἅτινα παρὰ τῶν πολιορκου-
 »μένων ὑπέστημεν, διὰ τὸν σκοπὸν ὃν ἐπιδιώκωμεν, ἧτοι
 »τὴν παῦσιν τῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων διαπραττομένων ὤμ-
 »τήτων καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος ἡμῶν ἀπὸ
 »ζυγοῦ βαρυσταίου· μᾶλα ταῦτα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ περιο-
 »ρίσωμεν τοὺς ὄρους ἡμῶν, εἰς τὴν εἰς ἡμᾶς παράδοσιν
 »τῶν ὀπλῶν τῶν πολιορκουμένων, καὶ εἰς τὴν ἀσφαλῆ
 »ἐγγύησιν ὅτι οὗτοι δὲν θὰ κακοποιήσωσιν εἰς τὸ μέλλον
 »τοὺς Χριστιανούς, καθ' ὅσονδήποτε τρόπον, εἴτε προβαί-
 »νοντες εἰς σφαγὰς καὶ λεηλασίας, εἴτε λαμβάνοντες μέρος
 »εἰς μάχας.»

γ' «Ἐὰν ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν πολιορκουμένων Ὀθω-
 »μανῶν, διετάσσειο ὑπὸ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Κα-
 »τοχῆς, ἡμεῖς οὐδένα θὰ εἶχωμεν νὰ προτείνωμεν ὄρον,
 »ὄντες ὑπόχρεοι νὰ ὑποταχθῶμεν εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ
 »Ἀρχηγοῦ ἡμῶν.»

δ' «Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἄνω δύο ὄρων, προσθέτο-
 »μεν ὅτι μετὰ τῶν ἀπερχομένων ἐκ Κανδάνου Ὀθωμανῶν

»θὰ συναπέλθωσι πάντες οἱ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σελήνου τοιοῦ-
 »τοι, ἤτοι οἱ ἐν Παλαιοχώρᾳ καὶ οἱ ἐν Σπανιάκῳ. Θὰ παρα-
 »δοθῶσιν ἡμῖν τὰ ὄπλα τῶν ἐν Κανδάνῳ καὶ τῶν ἐν
 »Σπανιάκῳ στρατιωτῶν τε καὶ ἐντοπίων, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν
 »ἐν Παλαιοχώρᾳ. Τὰ ὄπλα θὰ παραδοθῶσιν ἡμῖν ἐν Καν-
 »δάνῳ ἢ ἐν Παλαιοχώρᾳ διδομένης ἡμῖν περὶ τούτου παρ'
 »ὑμῶν ἐγγράφου διαβεβαιώσεως.»

ε'. «Πᾶσαν ἄλλην ἐνέργειαν, ἣτις τυχὸν ἤθελε γίνεαι πρὸς
 »ἀπελευθέρωσιν τῶν πολιορκουμένων, θεωροῦμεν ἀνθαίρε-
 »τον καὶ ἐκ προσιμίων διαμαρτυρόμεθα ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἐνεργείᾳ,
 »ἀπεκδυόμενοι τῆς εὐθύνης τῶν συνεπειῶν ταύτης.»

«Δέξασθε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως
 «ἡμῶν.»

οἱ ἀρχηγοὶ καὶ ὀπλαρχηγοὶ τῶν πολιορκητῶν

Ἀναγνώστης Μάντακας, Κωνσ. Ἀργυρόπουλος, Κ.
 Μπασιάς, Α. Κριαρῆς, Γ. Γεωργακάκης, Π. Πολιουδό-
 βαρδας, Γ. Παπαμαρκάκης, Ἄνδρ. Κριαρᾶς, Ν. Μάντα-
 κας, Γ. Φούμης, Κ. Πρωτοπαλαδάκης, Ἄντ. Μάντακας,
 Θ. Οἰκονομόπουλος, Ν. Βαλάκης, Γ. Βαλάκης, Β. Τομα-
 δάκης, Β. Γεωργιάδης, Δ. Κουκουλάκης (ἀρχηγὸς τοῦ
 σώματος τῶν φοιτητῶν) ἔπονται καὶ ἄλλαι τινες ὑπογρα-
 φαὶ δυσανάγνωστοι.

Ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης ἡ χαρὰ τῶν Εὐρωπαίων ἦτο
 τοιαύτη ὡς ἐκ τοῦ ἱπποτισμοῦ τῶν Κρητῶν καὶ τῶν περι-
 ποιήσεων ὧν ἔτυχον παρ' αὐτῶν, καὶ ἣτις ἐκορυφώθη ἐκ
 τῆς τελικῆς κἀνωθι περικοπῆς προσλαλιᾶς τοῦ ἀναφερ-
 θέντος Κ. Ἀργυροπούλου περὶ τῆς παραδόσεως τῶν
 Τούρκων εἰς τοὺς Εὐρωπαίους, ὥστε ἐπηκολούθησαν ζη-

τωκραυγαὶ καὶ ἐπιδοκίμασίαι, μὴ ἐξαιρουμένων μηδ' αὐ-
τῶν τῶν Εὐρωπαϊῶν καὶ τοῦ Βιλιώτου, οἵτινες μετ' ἐν-
θουσιασμοῦ ἀμετρήτου ἀνεφώνησαν πολλάκις «ζήτω ἡ
*Ἑλλάς, ζήτω ἡ ἔνωσις,»

Προσλαλιᾶς περικοπή, Κ. Ἀργυροπούλου.

... Πρέπει νὰ μετέλθωμεν πᾶν μέσον, ἵνα ἀποδείξωμεν
εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅτι δὲν εἴμεθα αἰμοδιψεῖς, ὡς ὑποδέ-
τουσιν οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν. Πρέπει νὰ δείξωμεν εἰς τὰς Με-
γάλας Δυνάμεις ὅτι εὐγενέστατα αἰσθηήματα ἐνεφάλευσαν
πάντοτε εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, ὅτι δυνάμεθα κάλλιστα ὡς
οἱ ἄλλοι πεπολιτισμένοι λαοὶ νὰ σεβασθῶμεν γυναῖκας καὶ
παιδιά καὶ ἠττημένους ἐχθρούς, καὶ ὅτι ἀναμνησκό-
μεθα τῶν ἐννόμων παραδόσεων, αἵτινες ἐκκληροδοτήθησαν
ἡμῖν παρὰ τῶν ἐνδόξων προγόνων ἡμῶν. Ἐγώ, ἐν ὀνό-
ματι πάντων θέλω δώσει εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν
Μεγάλων Δυνάμεων τοὺς εὐρισκομένους ἐνταῦθα, τὸν
λόγον τῆς τιμῆς μας, ὅτι ὁ πολιορκούμενος
λαὸς τῆς Κανδάνου καθὼς καὶ ἡ φρουρὰ αὐτῆς, δὲν θέ-
λουσι θιγῆ παρ' ἡμῶν, κατὰ τὴν μέχρι Καστελιῦ Σελή-
νου πορείαν αὐτῶν, καὶ ὅτι πάντα τὰ μέτρα θὰ ληφθῶσιν
πρὸς πραγματοποίησιν τούτου. Σᾶς παρακαλῶ λοιπὸν νὰ
ζητωκραυγάσῃτε ὑπὲρ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, εἰς ἃς
ἔχομεν τὰς ἐλπίδας μας καὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, τῆς
προσφιλεσιτάτης μητρὸς ἡμῶν, μετὰ τῆς ὁποίας φρονού-
μεν ὅτι τάχιστα θὰ ἐνωθῶμεν.

Κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν διαπραγματεύσεων ὠρίσθη
ἡ Φάλαγξ—ὡς σῶμα πειθαρχοῦν—καὶ ἐφρούρει τὸ δω-

μάτιον τῶν διαπραγματεύσεων, οἱ δὲ πλεονάζοντες φοιτηταὶ παρετάχθησαν εἰς τὸ προαύλιον καὶ κατὰ τὴν διέλευσιν τῶν ἀντιπροσώπων ἔψαλλον τὸν τότε τῆς Κρήτης ὕμνον. « Ἀπὸ φλόγες ἢ Κρήτη ζωσμένη κλπ » μετ' ὅ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπανασιατῶν ἐζητωκραύγασαν ὑπὲρ τῶν Δυνάμεων, ὧν εἰ ἀντιπρόσωποι ἐχαίρεισαν αὐτοὺς δι' ὑποκλίσεως.

Ἐνταῦθα δέον τὰ ἀπονεμηθῆ ὁ δίκαιος ἔπαινος εἰς τὸν Κωνστ. Ἀργυρόπουλον εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ ὁποίου ὀφείλεται ἢ προεκτεθεῖσα δρασὶς ἐν Σελήνῳ, ἢτοι ἢ ἐνεργεία τῆς ἐκεῖ μεταφορᾶς τῶν πυροβόλων, τῆς συγκειτρούσεως τῶν ἐπανασιατῶν, τῆς πολιιορκίας τῆς Κανδάνου καὶ πρὸ παντὸς τῆς διεξαγωγῆς τῶν διαπραγματεύσεων μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ἑυρωπαϊκῶν Δυνάμεων, διὸ καὶ ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Κατοχῆς συνεχάρη αὐτὸν διὰ τὴν δεξιὰν διεξαγωγὴν παρ' αὐτοῦ τοῦ προαναφερθέντος ζητήματος.

Ἄμα τῇ ἀφίξει τοῦ Βιλιώτου καὶ τῶν Ἑυρωπαϊῶν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἐπανασιατῶν ἠρώτησε μετὰ κνισμοῦ τοὺς καπετανέους ἐπιμένων εἰς τὸ ψεῦδος τὸ ὁποῖον εἶχε τηλεγραφήσει εἰς τὴν Κυβέρνησίν του, περὶ τῆς προπολήσεως τῶν Χανίων. « Δὲν μοῦ λέει ἐπὶ τέλους, ποῖος » ἔβαλλε τὴν φωτιά στὰ Χανιά ; » « Οἱ Τοῦρκοι, ἀπήντησαν οὗτοι, τὸ εἰξεύρετε πολὺ καλά. » Ὁ δὲ Βιλιώτης εἰς τὴν ἀπάντησιν ταύτην ἐμειδίασε καὶ ἐσιώπησεν. Ἐρωτηθεὶς δὲ περὶ τῆς τύχης τῆς Κρήτης εἶπεν ὅτι θὰ ἐδίδοτο ἡγεμονία, ἀφοῦ ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς θὰ ἐξηγαγκάζετο ὑπὸ τῶν Δυνάμεων νὰ ἀπέλθῃ τῆς νήσου· τὴν δ' ὁμιλίαν ἤκουον καὶ πάντες οἱ πλησίον ἐδρισκόμενοι, διότι ἐγίνετο

μεγαλοφώνως ἔνεκεν τῆς βαρυνκοῖας του· εἰς ἐμὲ δὲ ἀπὴν-
τησεν «Μακάρι νὰ ἦμην καὶ ἐγὼ εἰς τὴν θέσιν σου»
ὅταν παρέστησα εἰς αὐτόν, ὅτι ἐκ τῶν εἰσηγήσεων τῶν
ἀντιπροσώπων τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν ἐξαριτᾶται ἡ
ἀπελευθέρωσις τῆς Κρήτης, ὅπως καὶ ἡμεῖς οἱ ἐκ τῆς
ἐλευθέρως Ἑλλάδος ἀξιωματικοὶ μὴ ἐξανογκαζώμεθα νὰ
λιποτακτῶμεν, καὶ νὰ ταλαιπωρῶμεθα.

Κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις ἐχορησιμοποιήθη ὡς Διερ-
μηνεὺς μεταξὺ ἐπαναστατῶν καὶ Ἰγγλων Ναυάρχου ὡς
γνώστης τῆς Ἰγγλικῆς ὁ φοιτητὴς Δενδρινὸς Εὐάγγελος.

Περὶ τὴν ἐσπέραν ὁ Βιλιώτης καὶ οἱ Ναύαρχοι ἐπα-
νήλθον καὶ διενυκτέρευσαν εἰς τὰ πλοῖα των, τὴν δὲ
πρωίαν τῆς 24ης ἰδίου μηνὸς μετέβησαν οἱ ἀντιπρόσωποι
τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων εἰς Κάνδανον, ὅπως συνεν-
νοηθῶσι μετὰ τῶν Τούρκων περὶ ἀποδοχῆς, ὡς ἔλεγον, ἢ
μὴ, τῶν ὅρων τῆς παραδόσεως. ἐπανάηλθον δὲ τὴν 4ην
ἐσπερινὴν ὥραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας καὶ ἐγνωστοποίησαν
τοῖς ἐπαναστάταις διὰ οἱ Τούρκοι παρεδέχθησαν ἀσμένως
τοὺς ὅρους τῆς παραδόσεως, καὶ τὴν 5 1)2 μ. μ. ὥραν
περίπου τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀφίχθησαν εἰς τὸ ἡμέτερον
στρατόπεδον ἀγήματα Εὐρωπαϊῶν ἐξ 100 ἀνδρῶν ἐξ ἑκά-
στης Δυνάμεως, ἐξ ὧν προεπορεύοντο οἱ Αὐστριακοὶ
προηγούμενον τοῦ πλοιάρχου Renier, εἰτα δὲ κατὰ σειράν
οἱ Γάλλοι, οἱ Γερμανοί, οἱ Ρῶσοι, οἱ Ἰγγλοι καὶ οἱ
Ἰταλοί. Ἐμείναν δὲ καὶ εἰς Παλαιόχωραν 200 ἄνδρες
προστατεύοντες τοὺς εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα Τούρκους. Ἐκα-
στον ἀπόσπασμα ἀφικνούμενον παρετάσσετο εἰς τὸν εὐρὺν
ἐλαιῶνα, κύκλω δὲ συνέρρεον ἐπαναστᾶται τῶν ὁποίων ἡ

προσοχή προσηλοῦτο εἰς τὰ ποικίλα ἐπαναληπτικά ὄπλα τῶν πεζοναυτῶν ὡς εἰ ἐπεθύμουν ἀπὸ καρδίας ταῦτα.

Ἐγεννήθη δ' ἐν τῷ στρατοπέδῳ καὶ τὸ ζήτημα τοῦ τόπου διαβάσεως τῶν πολιορκουμένων, καὶ πάντες μὲν περίπου ἔλεγον καὶ παρὰ πάντων ἐγένετο ἀσπαστὸν νὰ διέλθωσιν οὗτοι διὰ τῶν Ἀθηنيῶν, καὶ λοιπῶν ὄρεινῶν τόπων, ἵνα ὡς ἔλεγον ἐξαντλήσωσι τούτους διὰ τῆς κοπώσεως, (δι' αὐτῶν τῶν μερῶν ὄντων τραχέων καὶ δυσβάτων ἐδιπλασιάζετο ἢ καὶ ἐτριπλασιάζετο ἢ μέχρι τοῦ τόπου τῆς ἐπιβίβασε ὅς των ἀπόστασις), ἀλλ' ὑπεδείχθη αὐτοῖς παρ' ἡμῶν ὅτι ὄχι μόνον ἐντιμον δὲν εἶνε τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πολεμικῆν ἔποσιν ἐπιζήμιον δίομι ἀφοῦ δὲν τοῖς ἀφηρέθησαν τὰ ὄπλα ἐν Κανδάνῳ κατὰ τὴν παράδοσιν κακὸν μέγα εἶνε νὰ διαβῶσι διὰ τῶν ὄροσειρῶν καθόσον ἢ σκοπίμως δρῶντες, ἢ τυχαίου τινὸς συμβεβηκότος παρανοουμένου, δύνανται νὰ καταλάβωσιν ἐν καιρῷ καταλλήλους καὶ ὄχυράς θέσεις, καὶ οὕτως ὄχι μόνον νὰ ἀντιστῶσι καθ' ἡμῶν αὐτοὶ θὰ δύνανται, ἀλλὰ καὶ ἐπιτιθέμενοι καθ' ἡμῶν ἀπεγνωσμένως θὰ προσενήσωσιν εἰς ἡμᾶς μυρίας ἀπωλείας, ἐκδικούμενοι οὕτω τοὺς εἰς Σαρακίνα κρεουργηθέντας ὁμοφύλλους των ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀγῶνος (*) ἐνῶ τούναντίον χαρακτῆρα κατὰ πολὺν ἐπισημότερον λαμβάνει ἢ παράδοσις διὰ τῆς διαβάσεως αὐτῶν διὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ (ἡμιονικῆς) ἐξ ἧς καὶ διῆλθον τὴν 25 ἰδίου.

(*) Τὸ χωρὶον Σαρακίνα τοῦ Σελήου κατωκίετο πρὸ τοῦ ἀγῶνος ἀπὸ 180—200 περίπου ψυχᾶς Τούρκων, οἵτινες ἐσφάγησαν σχεδὸν ὅλοι ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἕνα τῆς πυρπολήσει τῶν Χανίων.

Τὴν 3ην μ. μ. ἕραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας συνελήφθη παρ' ἡμῶν ἐντὸς τοῦ στρατοπέδου ἡμῶν, μόλις ἀφίχθεις ὁ ὡς προελέχθη ἐν σελίδι 40 Τουρκοκρῆς κατάσκοπος καὶ ἐκ Κανδάνου καταγόμενος τηλεγραφητῆς Ἐμίν... ὀνομαζόμετος, ὃν περιώρῃσα παραδώσας αὐτὸν πρὸς φρουρησιν εἰς τὴν Φάλαγγα, ἀπαγορεύσας τὴν παντελῆ μετ' αὐτοῦ συγκοινωνίαν τῶν ἐντοπίων. Ἐξ αὐτοῦ ἐγνώσθη ἡμῖν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐνόμιζον ὅτι ἐπολιορκοῦνται ὑπὸ τακτικοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἀφ' ὅτου ἡ Φάλαγξ ἔβαλε κατ' αὐτῶν διὰ ἀμυνηροκρατήσεων. Ἐνῶ ὁμως ἐφρουρεῖτο οὗτος συμφώνως μὲ τὰς παρ' ἐμοῦ δοθείσας διαταγὰς, προσῆλθε πρὸς τὴν φαλάττουσαν αὐτὸν φρουρὰν καὶ ἐξήτει νὰ ἐξασκήσῃ παράδοξα δικαιώματα προστασίας ἐπὶ τούτου ὁ Φούμης διὰ τὴν ὡς ἔλεγε, κατακράτησιν τοῦ ὑπὸ τῶν ροιτητῶν καὶ ἀπήτει νὰ παραδοθῇ αὐτῷ ὑπ' αὐτῶν οἵτινες ὄχι μόνον, καλῶς ποιῶντες ἀπηξίωσαν νὰ ἐκτελέσουν τὴν αἴτησίν του, ἀλλ' εἰδοποίησαν καὶ ἐμὲ περὶ τῶν συμβαινόντων καὶ πρὸς ὃν ἀφου ἠρέμως ἐξήγησα τὸ ἀδύνατον τῆς παραδόσεώς του πρὸς αὐτόν, μοι εἶπεν ἀπειλητικῶς καὶ ἐν ἐξάψει «Θὰ τὸν παραδώσῃτε εἰμαι παιδί τῆς Σελήνου.» «Καὶ ἐγὼ εἰμαι παιδί τῆς Κρητῆς» τοῦ ἀπήνησα. «Θὰ τὸν πάρω ἐπανελάβην ἐκεῖνος.» «Δὲν θὰ τὸν πάρω» ἀντεῖπον ἐγὼ μὲ αὐξουσαν ἔξαψιν· ταυτοχρόνως δὲ οἱ φοιτηταὶ ἐξήφθησαν ὡς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐπαναστᾶται εἰς σημεῖον ἐπικίνδυνον πρὸς ὄψιν· ὅτε ἐπενέβη ὁ Ἰωάννης Κορυδαλάκης, ὅστις κατόρθωσε νὰ πείσῃ αὐτὸν τῇ συμμετοχῇ τῶν ἱατρῶν Σταματίου Κανελλῆ καὶ Ἐμμαν. Πιτοάκη, ὅτι εἶχε τε-

λείως ἄδικον ὄπερ ἀναγνωρίσας ἐζήτησε συγγνώμην. Παρὰ τοῦ Ἑμίν... ἐπίσης ἐμάθομεν, καίτοι ἐν πολλοῖς ἐψεύδετο, ὅτι δὲν εἶχον φρονητῆ πλείονες τῶν 15 Τούρκων ἐκ τῶν πολιορκουμένων, ἐκτὸς τῶν πληρωθέντων. καὶ ὅτι ἠδύναντο νὰ ἀντιέξωσιν ἀκόμη ὑπὲρ τὸν μῆνα ἀπὸ τροφάς, παρασκευάζοντες ἄλευρον διὰ χειρομύλων ἀπὸ σίτου καὶ κριθῆν.

Ὅτε ἐπῆλθεν ἡ νύξ διετέλουν δ' ἀκόμη ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὀργῆς διὰ τὸ ἐπεισόδιον, ἐφάνησα πρὸς τὸν εἰς γειτωνικὸν διαμέρισμα διαμένοντα Φούμην, νὰ ἔλθῃ νὰ παραλάβῃ τὸν Ἑμίν ἀλλ' οὗτος εἶχε τελείως μεταμειληθῆ καὶ ἀπήντησε, νὰ τὸν κρατήσω πρὸς φρουρήσιν, μὴ ἔχων ἐκεῖνος ἀρκοῦσαν δύναμιν πρὸς τοῦτο ἀλλὰ καίτοι ὑπὸ τινων φοιτητῶν παρεκλήθη νὰ κρατήσω αὐτὸν μὲ τὴν ἐθελουσίαν ὑποχρέωσιν νὰ τὸν φρουρήσουν οἱ ἴδιοι τὴν νύκτα, ἔμεινα ἀμειάπιστος εἰς τὴν ἀπόφασίν μου, διότι ἡ Φάλαγξ ἐμίλλε νὰ ἀναχωρήσῃ καὶ ἀνεχώρησε τὴν ἐπομένην ἡμέραν πρῶτον. Παρεδόθη δ' οὗτος ἀφ' ἑσπέρας πρὸς αὐτόν, καὶ τὴν πρῶτην δι' αὐτοῦ εἰς τοὺς Εὐρωπαίους, ἀφοῦ παρ' ἡμῶν σωματικῆς ἐρεύνης γενομένης οὐδὲν τὸ ὑποπτον εὐρέθη ἐπ' αὐτοῦ. Τὴν αὐτὴν ἑσπέραν συνέβη ἐπίσης καὶ τὸ ἐξῆς νόστιμον ἐπεισόδιον. Περὶ τὴν ἑσπέραν ὁ Σπυρίδων Μαισοῦκας ἐφόνησεν ὄρνιθά τινα τοῦ ἱερέως εἰς οὗ τὸ οἶκημα κατοίκει ἡ Φάλαγξ, καὶ ὁ ἱερεὺς ὠργίσθη πολὺ διὰ τοῦτο, ὡς δῆθεν μὴ λογαριαζόμενος, ὠργίσθη δ' ἔτι περισσότερον ὅταν ὁ φοιτητῆς προσεφέρθη νὰ τὴν πληρώσῃ καὶ τοῦ ἀπήντησε εἰς μὲν τὴν πρῶτην περίστασιν « Δὲν ἐπερίμενα νὰ γίνωνται τοιαῦτα πράγματα ἀπὸ

«ἐγγρομμάτους» εἰς δὲ τὴν δευτέραν «Δὶν κάνω ἐμπόριον
 »ἐγώ, ἔπρεπε γὰρ ζητήσης τὴν ὄριθα καὶ ὄχι γὰρ τὴν πά-
 »ρῃς μὲ τὸ σπαδί σου.»

Τὴν 25ην ἴδιου περὶ ὄραν ἤην πρωιγὴν ἀνεχώρησαν
 τὰ ἀγήματα ἀπὸ Μπεηλίτικα τοῦ Κακοδικίου βαίοντα εἰς
 Κάνδανον πρὸς παραλαβὴν καὶ μεταγωγὴν τῶν Τούρκων,
 αὐτὰ μετὰ ἔν τεταρτον παρηκολούθησεν ἡ Πανεπιστη-
 μιакὴ Φάλαγγξ, ἣτις κατέλαβε κατάλληλον καὶ ἐπίκαιρον
 θέσιν πλησίον τῆς Κανδάνου καὶ παρὰ τὴν ὁδὸν τῆς
 διαβάσεως 80 - 100 ὡς ἔγγιστα μέτρα ἔξω τῆς ὁδοῦ, δι'
 ἐνδεχομένην μάχην. Παρατηρήσασα ὅμως ὅτι κατὰ τὴν
 ἔξοδον, οἱ Τούρκοι ἐπειηροῦντο ἀσπηρῶς παρὰ τῶν ἀγη-
 μάτων καὶ ὅτι οὐδὲν ἦτο δυνατόν γὰρ συμβῆ ἄπευκτέον,
 κατήλθε καὶ ἔστι εἰς τὸ πλευρὸν τῆς ἐκ Κανδάνου πρὸς τὴν
 Χαλαιόχωραν ὁδοῦ, δι' ἣς διήρχετο ἡ συνοδεία, καὶ ἐθεῶτο
 τὰς ἔμπροσθεν αὐτῆς διερχομένας, ἀτημελήτως δὲ καὶ
 ποικίλως ἐνδεδυμένας, κλαιούσας καὶ ὀλοφυρομένας ὀθω-
 μανίδας, γυναῖκας καὶ παῖδας· καὶ τὸ θέαμα ἦτον ἀληθῶς
 μοναδικόν, οἱ δὲ παραδοθέντες πάντες ἀξιολύπητοι. Ἄμα
 δὲ τῇ διελεύσει τῶν οἰκογενειῶν τῶν Τούρκων ἀπ' ἔμπρο-
 σθεν τῆς Φάλαγγος ἐν εἰδει παρελάσεως, διέταξα τὴν
 εἴσοδον αὐτῆς ἐν τῇ πόλει διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ· καὶ ἡ μὲν
 Σημαῖα τῆς Φάλαγγος προεπορεύετο, οἱ δὲ φοιτηταὶ ἀκο-
 λουθοῦντες αὐτὴν μετὰ τῆς προσηκούσης τάξεως καὶ
 προσοχῆς ἔβαινον πρὸς τὴν Κάνδανον διὰ τοῦ ἀντιθέτου
 πλευροῦ τῆς ὁδοῦ ἐξ ἧς διέβαινον οἱ συνοδευόμενοι Τούρ-
 κοί, οἵτινες ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς Σημαίας καὶ τοῦ ἀνδρικοῦ
 παραστήματος τῶν ἀποτελούντων τὴν Φάλαγγα ἀνδρῶν,

οὐ μόνον παρεμέριζον ὅπως διέλθῃ αὐτή, ἀλλὰ καὶ τὴν Σημαίαν χωροῦσαν θριαμβευτικῶς ὡς καὶ τοὺς ἄνδρας, πολυτρόπως ἐχαιρέτιζον.

Ἡ ἔξοδος τῶν Τούρκων, ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἐγίνετο μετὰ μεγίστης ἡσυχίας καὶ τάξεως, προστατευομένη ὑπὸ τῶν ἀγημάτων, ἅτινα κατειχοντο ἐπίσης ὑπὸ ἴσου φόβου ὡς οἱ συνοδευόμενοι Τούρκοι διὰ τὸ δεινὸν τῆς περιστάσεως (*): ἐν τούτοις μόλις ἀπεμακρύνθη τῆς Κανδάνου ἢ συνοδεία, οἱ Χριστιανοὶ ἐπαναστᾶται ἐπέπιπτον καθ' ὁδὸν κατὰ τῶν συνοδευομένων Τούρκων, καὶ ἀφῆρουν τὰ ὄπλα τῶν ἐντοπίων ἐκ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ὤμων των, ἄλλα μὲν ὡς ἄχρηστα αὐτοῖς, ἄλλα δὲ ἐκ πείσματος καὶ δι' ἀνάμνησιν, διὸ καὶ ἐλάχιστα ἔμειναν εἰς χεῖρας των πρὸ τῆς εἰς Παλαιόχωραν ἀφίξεώς των.

Καὶ ἡ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐνέργεια τῆς Φάλαγγος εἶνε ἐπίσης ἀξία ἀναγραφῆς καὶ θανμασμοῦ, διότι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην (25 Φεβρουαρίου) διετέλεσεν ἐν πρωτοφανῇ συνοχῇ, καὶ ἐνώσει κατὰ τὴν εἰς Κάνδανον εἰ-

(*) Ἰσταμένων τῶν φοιτητῶν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ὡς προσερόθη, ἐπλησίασεν ἐμὲ Ἄγγλος τις ἀξιωματικὸς, ὅστις τρέμων ἐκ φόβου, ὡς φύλλον δένδρου κινουμένου ὑπὸ ἀνέμου, καὶ κατόπιν τυχαίας ἐκπυροσφορησεως τοῦ ὄπλου Τούρκου τινός, ἤτις ὀλίγον ἔλλειψε νὰ γείνῃ ἀρχὴ γενικῆς σφαγῆς καὶ φόνων, μοὶ ἔλεγεν ὅτι ἐμετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀκόμη θὰ ἀποικτήσωμεν ὅτι ζητοῦμεν ἤτοι τὴν Ἐνωσιν καὶ νὰ μὴ φοβώμεθα, καὶ ὅτι αὐτοὶ ἀγαποῦν τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Κρητάς καὶ τὰ τοιαῦτα. ὡς ὁ παρ' ἐμοὶ ἰστάμενος καὶ γνωρίζων τὴν Ἀγγλικὴν γλῶσσαν φοιτητῆς Δαιδρινὸς Εὐάγγελος μοὶ ἔλεγεν.

σοδόν της, μὴ παρεκτραπέισα οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον πρὸς λαφυραγωγίαν, οὔτε τις τῶν φοιτητῶν ἔλαβε τι μεθ' ἑαυτοῦ πρὸς ἀνάμνησιν ἐκ τοῦ τόσου ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐγκαταλειφθέντος καὶ ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν κυριευθέντος εἰς εἶδη πλούτου, σεβασθεῖσα τὴν πρὸς τοῦτο δοθεῖσαν αὐτῇ διαταγὴν μου, διατέλεσσα δὲ ἐπὶ ποδῶς καὶ ἐν δυσβάτω πορείᾳ ἐπὶ ἔνδεκα ὀλοκλήρους ὥρας, ουσταικὸν ἀνεκτίμητον δι' ἄνδρας ὑφισταμένους μυστίας στερήσεις, καὶ μὴ γνωρίζοντας εἰμὴ μόνον θεωρητικῶς τὴν πειθαρχίαν· ἀλλ' ἐκ τῶν προεκτεθέντων ἐμφαίνεται ὅτι εἶχον συναίσθησιν τοῦ σκοποῦ τῆς εἰς Κρήτην καθόδου τῶν, ὅτι ἔμεριμῶν μετὰ μερίστης αὐτοθυσίας περὶ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ Ἑθνικοῦ γοήτρου καὶ τοῦ Πανεπιστημίου, ὡς ἐξαρτωμένης τῆς Φάλαγγος παρ' αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς ὑπολήψεως αὐτῶν καὶ τοῦ ὀδηγοῦντος αὐτούς, καὶ ὅτι ἐγνώριζον τέλος τὰ ἀπαθάνωσι μαχόμενοι χάριν τῆς Ἑθνικῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Κρήτης.

Κατανοήσασα δ' ἡ Φάλαγξ ὅτι οὐδεμία πλέον ἐχθροπραξία ἐν Σελήῳ ἐπίκειται, ὡς καθαρισθέντος τοῦ ἐδάφους τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἐντελῶς, ἀπῆλθε τῆς Κανδάνου μετ' ἀνάπανσιν μιᾶς περιπίου ὥρας παρὰ τὴν βρύσιν τῆς Κανδάνου ἔξω τῆς κωμοπόλεως κειμένην μετ' ἀφθονον ὕδαρ, καὶ ὑπὸ μεγάλων δένδρων σκιαζομένην, ἀλληλοδιηγουμένον τῶν φοιτητῶν διάφορα ἐπεισόδια, ἦτοι ὅτι μαῦρος τις ἀξιωματικὸς ἔφερεν ἐπ' ὄμου τὴν μητέρα του, ὡς ὁ Δινείας τὸν Ἀγχίσην, ὅτι ὁ ταγματάρχης Θεσσαλὸς ὢν καὶ γνωρίζων τὴν Ἑλληνικὴν, ἔλεγε πρὸς με, ὅτι ἰδὼν με μακρόθεν καὶ ἀκούσας πρὸ ἡμερῶν τὰς

συμπυροκροτήσεις, ἐνόμιζεν ὅτι ἐπολιορκοῦντο ὑπὸ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ καὶ παρεκίνει τοὺς πολιορκουμένους εἰς τὴν παράδοσιν, ὅτι οἱ διερχόμενοι Τούρκοι στρατιῶται καὶ Εὐρωπαῖοι πεζοναῦται ἐχαιρέτων ἐμὲ καὶ τὴν Σημαίαν, ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ χαιρετισμοὶ ἀπηνθύνοντο ὀλίγον καὶ πρὸς τὸ Δεκατρίο ὅπερ ἐφαίνετο ὡς ἀξιωματικὸς ὅπως ἔφερε τὸν μανδύαν μου. — Ἐκεῖθεν ἀνελθοῦσα τὸν τοῦ ὄρους Ἀποπηγαδιοῦ ἀνήφορον ἐντὸς δύο ὥρων ἀκολοῦθῆσα δὲ μετὰ ταῦτα παρατεταμένον κατήφορον ἀφίχθη καὶ διενυκτέρευσεν εἰς τι χάνιον τῆς Καμάρας τοῦ χωρίου Νέων Ρουμάτων τῆς Κυδωνίας ἔνθα ἐφιλοξενήθημεν παρὰ τοῦ ἰδιοκτῆτου Παπαγιαννάκη, ἐκ Σελήνου καταγομένον, παρέξας ἡμῖν τὴν εἰς τοιαύτας περιστάσεις δυνατὴν εὐκολίαν καὶ ἔνθα σφάξαντες αἰγὰ τινα στέρφαν ἐδειπνήσαμεν, τὴν ὁποίαν ἐξελέξαμεν ἐκ 17 ἄλλων μεταφερομένων ἐκ Κανδάνου ὑπὸ τινος ἐξ Ἀποκορώνου Σταύρου Ἀρετάκη ὀνομαζομένου, ἃς ἔλαβεν ὡς λάφυρον μετὰ τὴν πολιορκίαν καὶ ἃς καθ' ὁδὸν καὶ παρὰ το χωρίον Σέμπρωνα ἕτερος Κρής ἠθῆλῃσε βία νὰ ἀφαιρέσῃ ὅτι διερχομένη ἢ Φάλαγξ διεχώρησε τούτους καθ' ἣν στιγμήν ἐπρόκειτο νὰ ἀλληλοπυροβοληθῶσιν, οὓς μετὰ ταῦτα συνεφιλίωσεν.

Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην συνέβησαν καὶ πλείστα ἐπεισόδια, ὡς λ. χ. ὁ Ἰωάν. Κονδυλάκης εἶπε πρὸς τὸν φοιτητὴν Γιωτόπουλον, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν Τούρκων ἐκ Κανδάνου, « τοὺς λυποῦμαι τοὺς κακομοίριδες » ἰδόντα τινα νὰ κρατῇ ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ τὸ τέκνον του, καὶ γυναῖκας τινὰς ἀνυποδύτους, διότι εἰς τὴν ταραχὴν τῶν φαίνεται ἐλησμόνησαν ἢ ἔχασαν τὰ ὑποδήματά των. Τινὲς τῶν Τούρκων ἀκούσαντες τῆς φράσιν ταύτην τὸν παρετήρουν μετ' ἐκπλήξεως, ὡς εἶαν δὲν ἐπερίμενον τοιοῦτον οἶκτον ἀπὸ Χριστιανόν. Ὁ φοι-

τητῆς Δενδρινὸς Εὐάγγελος ἐν νεανικῇ γενναιοφροσύνῃ ἐξασφαλίζει καὶ δίδει εἰς τοὺς ἀδελφούς· Κριάρηδες, λεχόντινὰ συγγενῇ τοῦ ἐκ Κανδάνου Τούρκου Φούσκη τοῦ κατὰ τὸ 1866 σώσαντα τὸν πατέρα των Στρατηγὸν Κωνστ. Κριάρην. Ὁθωμανίς τις μὴ εὐρίσκουσα τὸ τέκνον της, ὅπερ ἔχασεν αἴφνης εἰς τὴν ζάλην ἐκείνην εἶπε μὲ πείσμα ἐγωιστικῆς ἀποσκληρύνσεως «στὸν διὰ βολον.» Νεάνις τις, ἧς ὁ ἀδελφὸς ἔκειτο εἰς τὸ Ντζαμί βαρέως τραυματισμένος ὠλόλυξε λέγουσα, «δὲν πάω ... δὲν πᾶω ποθὲς... δὲν ἀφήνω τ' ἀδέρφη μου.»

Διέρχεται προπορευομένων ἐπίππων τῶν θυγατέρων του, ὁ Χουσεῖν Γιαννιτσαράκης ἑπαρχος Σελήνου, ὃν προστατευτικῶς περιστοιχοῦν καὶ συνοδεύουν τινὲς ἐκ Σελήνου ὀπλαρχηγοὶ ἐν οἷς καὶ ὁ Κ. Φούμης, διότι ἐξετίμων αὐτὸν ὡς εὐθὺν καὶ γενναῖον καὶ πολὺ ἀγαπῶντα τοὺς Χριστιανούς (*). Γραῖα τις ἰδοῦσα ἐπανασιάτην τινα ἐξέλεκτοντα τὴν μάχαιράν του διὰ τὰ κόρη τὸ σχοινίον δι' οὗ ἦτο δεδεμένος κριὸς τις, ὃν ἔσurreν ὀπισθὲν της τουρκοπούλας, τόσον ἐτρόμαξεν, ὥστε, ἔτρεξε πρὸς τὸν Ἰωάν. Κονδυλάκη καὶ τρέμουσα ἰκέτευεν αὐτὸν λέγουσα, «γλύτωσέ με παιδί μου καὶ γίνομαι Χριστιανή... βαπτίζομαι.»

Τὴν 26ην Φεβρουαρίου ἐπανῆλθεν ἡ Φάλαγξ εἰς τὸ ἐν Ἀλικιανῶ σιραιόπεδον ἔνθα οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὴν ἐγένοντο δεκτοὶ μετ' ἄκρου ἐνθουσιασμοῦ παρὰ πάντων, καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ σώματος τῶν Ἰταλῶν συναδέλφων των καὶ τῶν κάτωθι φοιτητῶν Δανέλλου Ἰωάν. ἐκ Κύπρου, Κλώνη Ἀντωνίου ἐκ Λακεδαίμονος, Βαρβέρη Γεωργίου καὶ Βλαχούλη Γεώργ. ἐκ Τριφυλλίας, καὶ Μπαρδοπού-

(* Τούτου ἀποθανόντος ἐν ὑψηραῖς παρηκολούθησαν τὴν κηδεῖαν του ἀλλάριστοι Τούρκοι ὡς ὑπάλληλοι, καὶ πλῆθος ἄπειρον Χριστιανῶν, λόγῳ τῶν φιλελληνικῶν αἰσθημάτων του.

λου Βασιλ. ἐκ Μεσσηνίας, οἵτινες καὶ προσετέθησαν ἀμέσως εἰς τὴν Φάλαγγα.

Τὴν 27 ἰδίου ἀπεφασίσθη καὶ ἐκλεγείσα ἀπεστάλη εἰς Ἀθήνας πρὸς τὸν Σύλλογον «Ἑλλητισμὸν» πενταμελῆς ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ἐκ τῶν φοιτητῶν Καραπαναγιώτου Κωνστ., Μαισοῦκα Σπυρίδωνος, Γιωτοπούλου Γεωργίου, Δημητρεᾶ Θεοδώρου, Μαρκοπούλου Διονυσίου καὶ τοῦ συμπολεμιστοῦ των Ἀντύπα Μαρίνου, πρὸς ἀναζήτησιν τῶν μέσων διὰ τὴν περαιτέρω διαμονὴν τῆς Φάλαγγος ἐν Κρήτῃ κατὰ τὸ ὑπόλοιπον διάστημα τοῦ ἀγῶνος, κομίζουσαν καὶ τὴν κατωτέρω ἔκθεσιν ὡς καὶ τὸ σχετικὸν πληρεξούσιον εἰς τὸν «Ἑλλητισμὸν» διὰ τὰς ἐνεργείας της, ἐξ ἧς ἐγνώσθη εἰς τὸν ἐν λόγῳ Σύλλογον, διὸ ἡ Διοίκησις τῆς Πανεπιστημιακῆς Φάλαγγος εἶχεν ἀναληφθῆ παρ' ἐμοῦ.

ΕΚΘΉΣΙΣ

Ο ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΗΣ ΦΟΙΤΗΤΙΚΗΣ ΦΑΛΑΓΓΟΣ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΤΑΙΡΙΑΝ Ο'ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ,,
Ἀθίνας

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσω πρὸς τὸν κ. Πρόεδρον, τὸ Συμβούλιον καὶ λοιπὰ μέλη τῆς Ἐταιρίας ὁ «Ἑλλητισμὸς» διὸ κοινῇ ἀποφάσει τῶν φοιτητῶν ἐξελέγην ἀρχηγὸς αὐτῶν τὴν 12 ἰσταμένου, διὰ κοινοῦ πρὸς με ἐγγράφου αὐτῶν τῆς αὐτῆς χρονολογίας. Τὴν ἐκλογὴν των ταύτην ἀποδεχθεὶς, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἀσμένως καὶ ἐσπεύσαμεν ἀμέσως ἐξ Ἀλικιανοῦ τὴν 15 ἰδίου μηνὸς πρὸς τὸ Σέληνον εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἐκεῖ πολιορκούντων τοὺς Ὀθωμανοὺς τῆς Κανδάνου. Ὅντως μετὰ δεκάωρον πορείαν, καθ' ἣν ἡ Φάλαγξ ἐπεδείξατο μεγάλην πρὸς ταύτην ἀντοχὴν καὶ αὐταπάρησιν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντός της, ἀφίχθημεν ἐκεῖ, κατελάβομεν θέσιν λίαν ἐπίκαιρον ἐν ὑπαίθρῳ, συνήραμεν

τὴν 18ην ἰδίου μηνὸς μάχην, ἣς τὰ ἀποτελέσματα ἐγένοντο ἀμέσως καταφανῆ, ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν συμπυροκροτήσεων πρὸς διαφόρους διευθύνσεις καὶ ἀποστάσεις, τῆς Φάλαγος, νομίσαντες οἱ Ὀθωμανοὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων πυρῶν, τὰ ὁποῖα ἐξετελέσθησαν μετὰ θαυμαστῆς στρατιωτικῆς ἐπιτυχίας, ὅτι πολιορκοῦνται ὑπὸ τακτικοῦ Στρατοῦ. Ἡ ἀνωτέρω ἐνέργεια ἔλαβε χώραν ἀπὸ τὴν 4ην μ. μ. ὥραν καὶ ἔληξε τὴν 5 1)2. Ἡ Φάλαγξ κατὰ τὴν δρᾶσιν ἐπεδείξατο θαυμαστὴν ἀνδρείαν, καὶ αὐτῶν τῶν ἐντοπίων θαυμασάντων τὴν εὐπείθειαν καὶ ὑποταγὴν πρὸς τὸν ἀρχηγόν των, καὶ τὸ θάρρος των πρὸς τὴν δρᾶσιν, μαχομένων ἐκτὸς προκαλυπτηρίων. Μὴ ἐκτελεσθείσης ἐτέρας δράσεως ἔκτοτε ἐμένομεν μετὰ τῶν ἐπιλοιπῶν πολιορκητῶν καθ' ἑκάστην στενωπὸν πιέζοντες τοὺς ἐχθρούς, μέχρι τῆς παραδόσεως αὐτῶν γενομένης διὰ συνθήκης συναφθείσης μετὰ τῶν πολιορκούντων ὀπλαρχηγῶν καὶ ἀρχηγῶν, καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ἀννάμεων τὴν 25ην ἰδίου μηνός, καὶ καθ' ἣν ἔξερχομένων τῶν πολιορκουμένων Ὀθωμανῶν τῆς Κανδάνου ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν ἀγχημάτων, ἣ ἡμετέρα Φάλαγξ διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἀντιμετώπως τῶν ἐχθρῶν ἔβαινε πρὸς τὴν Κάνδανον. Ἐκίνει τὴν περιέργειαν τῶν διερχομένων Ὀθωμανῶν, θαυμαζόντων καὶ χαιρετώντων τὴν Σημαίαν ἡμῶν, καὶ τοὺς περὶ αὐτὴν φοιτητάς.

Πλειοτέρας πληροφορίας μανθάνετε προφορικῶς παρὰ τῆς κομιζούσης ταύτην ἐπιτροπῆς.

Οἱ δὲ λαβόντες μέρος εἰς τὴν μάχην ταύτην φοιτηταὶ ἦσαν 38, ἐν τῇ πολιορκίᾳ δὲ 43, ὧν τὰ ὀνόματα εἶνε τὰ ἐξῆς (οἱ ἐν τῷ πίνακι σημειούμενοι).

Ἐν Ἀλικιανῷ 27 Φεβρουαρίου 1897

Ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Φάλαγος

Δ. Μ. ΚΟΥΚΟΥΔΑΚΗΣ ὑπολοχαγός

(ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΝ)

Η ΥΠΟ ΤΗΝ ΣΗΜΑΙΑΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΦΑΛΑΓΞ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΤΑΙΡΙΑΝ ΤΟΥ «ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ»

Ἀθήνας

Ἡμεῖς οἱ κάτωθεν ὑπογεγραμμένοι φοιτηταὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, ἐντελλόμεθα πρὸς τοὺς ἐξῆς συναδέλφους μας καὶ συμπολεμιστάς Σπυρ. Ματσούκαν, Θεόδ. Δημητριάαν, Γεώργ. Γιωτόπουλον, Μαρίνον Ἀντύπαν, Διον. Μαρκόπουλον καὶ Κωνστ. Καραπαναγιώτην τὰ ἐξῆς.

«Ἐπειδὴ ἡ Ἐθνικὴ ἀνάγκη μᾶς ἐπιβάλλει νὰ παρατείνωμεν τὴν διαμονήν μας ἐνταῦθα, παρακαλοῦμεν τὴν Σεβ. Ἐπιτροπὴν τῆς Ἐταιρίας ὁ «Ἑλληνισμός» ὅπως λάβῃ πρόνοιαν περὶ τῆς διατηρήσεώς μας ἐνταῦθα καὶ πέμψῃ διὰ τῆς ἐκλεγείσης ἐπιτροπῆς τὰ ἀναγκαζοῦντα πρὸς τοῦτο μέσα.»

«Ἀπασα ἡ Φοιτητικὴ Φάλαγξ, ἡ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ὑπολοχαγοῦ Κουκουλάκη Δημητρίου, ἐμμένουσα πιστῆ εἰς τὸν ὄρκον τὸν ὁποῖον πρὸς τὴν Σημαίαν καὶ τὸ Πανελλήνιον ἔδωκε, νὰ ἐξακολουθήσῃ δρῶσα, ὡς ἔδρασε, συμφώνως πρὸς τὰς Ἐθνικὰς παραδόσεις τῆς καὶ τὸ γόητρον τῆς Ἐταιρίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡτις ἔσχε τὴν εὐγενεστάτην πρωτοβουλίαν τοιαύτης Ἐθνικῆς δράσεως.»

«Περαίνοντες τὴν αἰτησίαν μας, ἐκφράζομεν ὑμῖν τὰς ἀπείρους εὐχὰς μας ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἐθνους καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅστις ἀντιπροσώπευει τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα.»

«Οἱ βαθέως ἐγγνωμονοῦντες ὑπογεγραφόμεθα.»

Οἱ φοιτηταὶ

Παντελῆς Καρασεβδάς, Ἰωάν. Χριστοδούλου, Θάνας Ἀργυρόπουλος, Χρῆστος Δουράκης, Χρ. Κουτσογιαννό-

πουλος, Παναγ. Παναγιωτόπουλος, Σταμ. Πικουλάκης,
 Κωνστ. Καμπούρογλους, Κωνστ. Σακελλαρίδης, Βασίλ.
 Μπέλλος, Γεώργ. Σταραμόπουλος, Νικόλ. Κοκαλάκης,
 Δημ. Ἀγγελίδης, Σωκρ. Μυριανθόπουλος, Εὐάγγ. Χατζῆ
 Ἰωάννου, Δημοσφ. Γλυκοφρούδης, Δούης Δουίζος, Δ. Σ.
 Χριστάκος, Γεώργ. Γιούπης, Ἰωάν. Μυριανθης, Ἰωάν
 Κορωνάιος, Λεωνίδας Λίβας, Ξενοφ. Καραπατέας, Γεώρ.
 Βασαρδάνης, Δημ. Γάγαλης, Κωνστ. Πεζοδημητρόπου
 λος, Ἀνάργ. Φατούρος, Ἰωάν. Φιλιππαῖος, Γεώρ. Ζερ
 βός, Ἀντώνιος Κίτρακας, Σωτήρ. Σκιαδάς, Γεώργ.
 Τσάκος, Κωνστ. Καπιτοίνης, Γεώργ. Μηναῖος, Ἡλίας
 Ἰερεμίας, Εὐάγγ. Δενδρινός, Ἀντών. Σαραντάκης, καί
 τινες ἄλλοι ἐν ὑπηρεσίᾳ διατελοῦντες εἰδικῇ ἐν ὄλῳ ὁ
 ἀριθμὸς τῶν ἀποτελούντων τὴν Φάλαγγα (50) πεντή
 κοντα.

Ἐδωροθήνη τὸ γνήσιον τῶν παρακειμένων ὑπογραφῶν.

Ἐν Ἀλικιανῷ τῇ 27 Φεβρουαρίου 1897.

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς Φάλαγγος

Δ. Μ. ΚΟΥΚΟΥΔΑΚΗΣ

Τὴν 1ην Μαρτίου ἐλήφθη προφορικὴ διαταγὴ τοῦ
 Ἀρχηγείου, ὅπως ἡ Φάλαξ μεταβῆ εἰς Μαλάξαν εἰς
 ἐπίσχυσιν τῆς ἐκεῖ φρουρᾶς, διότι ἔνεκεν ἀνεπαρκείας
 ταύτης, οἱ ἐκεῖ Τοῦρκοι εἶχον θρασυνθῆ καὶ ἐξερχόμενοι
 τῶν ὄρειων τῶν ἠνώχλων πολὺ τοὺς ἐπαναστάτας διὰ
 μεμονομένων ἐχθροπραξιῶν καὶ ἐνεδρῶν ἀνεβλήθη ὁμως
 ἡ ἀναχώρησις αὐτῆς, διότι ἐπρόκειτο νὰ ἔλθῃ καὶ ἦλθεν
 ὁ διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ «Ἑλληνισμοῦ» νέος τῆς Φάλαγγος
 Ἀρχηγὸς τὴν 3 Μαρτίου Ἀντωνόπουλος Γεώρ. πρὸς ὃν
 παρέδωκα τὴν Φάλαγγα τὴν 4ην ἰδίου καὶ ὃν ὁ «Ἑλληνι
 σμὸς» εἶχε διορίσει μὴ γνωρίζων ὅτι εἶχον ἀναλάβει τὴν
 διοίκησιν, ἔνεκα τοῦ στενοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Κρήτης

παρά τῶν Εὐρωπαίων, ἐξ οὗ καθίστατο δυσκολωτάτη ἢ συγκοινωνία, ἥμεις μόνον κρύφα διὰ λέμβων καὶ καιροῦ ἐπιτρέποντος ἐξετελεῖτο.

Τὴν ἄην Μαρτίου παρεδόθη ἡ Πανεπιστημιακὴ Φάλαγξ εἰς τὸν ὧς εἴρηται Γεώργιον Ἀντωνόπουλον παρ' ἡμῶν, ἂν καὶ πάντες οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὴν ἐπέμενον μὴδ' αὐτοῦ τοῦ Ἀντωνοπούλου Γεωργίου ἐξαιρουμένου, ὅπως καὶ γὰρ παραμείνω μετ' αὐτῶν. Δὲν ἀπεδέχθη ὁμοῦς τὴν πρότασιν τῶν ταύτην, διότι δὲν ἐπιτρέπετο ἢ εἰς δύο διοικήσεις διαίρεσις τόσον μικροῦ τμήματος, ὥς πολλοὶ φοιτηταὶ περὶ τούτου ἐπρότεινον, μηδενιζομένης οὕτω τῆς ἐνόητος συνεπῶς καὶ τῆς δράσεως αὐτῆς· διὸ ἐν γενικῇ αὐτῆς συναθροίσει ἀνεκοίνωσα τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀπομακρύνσεώς μου εἰς τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν Φάλαγγα φοιτητάς, καὶ ἐξώρκισα αὐτοὺς ἐπιμένοντας εἰς τὴν ἰδέαν τῶν, ὅπως παρακολουθήσωσι τὸν νέον ἀρχηγόντων, καὶ δεῖξωσι χάριν τῆς Πατρίδος τὴν αὐτὴν ἀνταπάργνησιν, εὐπείθειαν καὶ πατριωτισμὸν, ἀρετίας, ἃς ἐπεδείξαντο κατὰ πάντα τὸν χρόνον ὃν εἶχον τὴν τιμὴν τὰ προῖστα μαι αὐτῶν.

Ἡ περαιτέρω δρᾶσις τῆς Φάλαγγος ἐξευπώθη ὑπὸ τοῦ ἀναλαβόντος παρ' ἐμοῦ τὴν ἀρχηγίαν αὐτῆς Γ. Ἀντωνοπούλου, τὸ δὲ σύνολον εἰς τὸ ἐκδοθὲν τὸ 1903 πόνημα τοῦ ἱατροῦ Διονυσίου Μαρκοπούλου ἐπιγραφόμενον, «ἡ ἐξέγερσις τῶν φοιτητῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἡ δρᾶσις τῆς Φοιτητικῆς Φάλαγγος ἐν Κρήτῃ κατὰ τὸ 1897.»

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω προσεπάθησα ὅσον οἶόν τε πιστῶς καὶ ἀκριβῶς νὰ ἐκθέσω τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν δρᾶσιν τῆς Πανεπιστημιακῆς Φάλαγγος ἐν Κρήτῃ. Συμπεραίνων δὲ λέγω, ὅτι οὐ μόνον ὡς ὀπλῖται οἱ Φοιτηταὶ ἐτίμησαν τὸ Πανεπιστήμιον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐν γένει σώφρονος καὶ

νομοταγοῦς συμπεριφορᾶς των ἀπέδειξαν ἑναργῶς, ὅτι ἡ παιδευσίς καὶ ἀγωγή, ἣς τυγχάνουσιν οἱ καλλιεργοῦντες τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ γράμματα, σωτηριῶς καὶ ἐπιμελῶς ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ ἡθους αὐτῶν καὶ δημοουροῦσι πολίτας συναίσθησιν ἔχοντας τῶν πρὸς τὴν Πατρίδα καθηκόντων καὶ ὑποπειταγμένους εἰς τὰ κελεύσματα Αὐτῆς.

Μετὰ πλήρους δὲ πεποιθήσεως ὑποστηρίζω, ὅτι ἄριστα θὰ ἐξυπηρετῆται καὶ θὰ ἀναδεικνύηται τὸ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς, ὁπόταν ἡ Πολιτεία ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας παρέχει τὰ μέσα τῆς εἰς τοὺς Ἑθνικοὺς ἀγῶνας συμμετοχῆς εἰς τὴν εὐέλπιδι νεολαίαν, τὴν ἐμφορομένην ἀγνοιάτων Ἑθνικῶν αἰσθημάτων, παιδευομένην κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἰσότητος καὶ ἐλευθερίας, καὶ ἐνδεδεχῆς μέλημα ἔχουσαν νὰ ἐργάζεται, ὑφ' οἷα σδήποτε περιστάσεις καὶ ἂν διατελῇ ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς τάξεως καὶ εὐνομίας.

Μάχη καὶ ἐκπύρθησις τοῦ Πύργου Μαλάξας.

Χρονογραφικῶς προσθέτω κατωτέρω πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ παρόντος πονηματίου ὀλίγα τινὰ ἐκ τῶν ἐν τῷ Πύργῳ Μαλάξας συμβάντων, πρὸς ἐπικράτησιν τῆς ἀληθείας ἐξαναγκαζόμενος οὕτω νὰ περιαντιολογήσω καὶ προκαλῶ πάντα δυνάμενον νὰ διαψεύσῃ τὰ γραφόμενά μου.

Τὴν 12ην Μαρτίου μετέβημεν ἀπὸ Ἀλικιανὸν μετὰ τινων ἄλλων καὶ τοῦ ἐκ Ρωμουνίας κατελθόντος διὰ τὸν ἀγῶνα Μουρούζη Σάββα εἰς τὸ χωρίον Κοντόπουλα τοῦ Ἀποκορώνου κατόπιν ὀκταώρου περίπου πορείας ἐνθα διενυκτερέυσαμεν. Τὴν δὲ πρωίαν τῆς 13ης μετέβην εἰς θέσιν Κεφάλαν, ἐνθα ἀπὸ τὴν νύκτα εἶχον τοποθετηθῆ ταῖς ἡμέτερα πυροβόλα διὰ τὴν προσβολὴν τοῦ Πύργου

ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Μανουσογιαννάκην Ἐμμ. καθ' οὗ καὶ ἐρρίφθησαν 90 περίπου βολαὶ ἐξ ἀποστάσεως 1600 μέτρων. Ἐκεῖθεν τῇ αἰτήσει μου καὶ ἐγκρίσει τοῦ ταγματάρχου μετέβην πλησίον τοῦ Πύργου Μαλάξας ὅπως ἐκ τοῦ πλησίον ἀντιλαμβανόμενος τὴν ἐνέργειαν τῶν πυρῶν τῶν ἡμετέρων πυροβόλων γνωστοποιῶ εἰς αὐτὸν ταύτην· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν κατέλαβον θέσιν κατάλληλον εἰς 100—120 μέτρα μακρὰν τοῦ Πύργου, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖ ἐπιπιον πολλά ἐκ τῶν συντριμματίων τῶν ἐκ Σούδας καὶ ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ θωρηκτοῦ «Φονάτ» ριπτομένων ὀβίδων, ἐγκατέλειπα ταύτην ὡς λίαν ἐπισφαλῆ, καὶ μετέβην εἰς ἄλλην πλαγίαν μὲν κατὰ τι ἀλλὰ κατὰ πολὺν πλησιεστέραν τοῦ Πύργου (40—50 μέτρων) καὶ ἀσφαλεστέραν ἐν ἣ εὐρίσκοντο καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐπαναστάται. Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης ἔπεμψα τῷ ταγματάρχῃ τρεῖς ἐν ὄλῳ σημειώσεις τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν πυρῶν τοῦ ἡμετέρου πυροβολικοῦ, καὶ ἰδίαν ἐπιστολὴν τὴν 2 μ. μ. ἔβραν ἀκριβῶς, δι' ἧς ἐγνώριζον αὐτῷ τὴν ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν πλοίων ἔξοδον εἰς Σούδαν ἀγχημάτων μεταβαινόντων, ὡς τὴν ἐπομένην ἐπληροφορηθῆν, διὰ τινὰ κηδεῖαν Ρώσσου ἀξιωματικοῦ φονευθέντος ἐξ ἐκρήξεως ὀβίδος ἐντὸς τοῦ πυροβόλου τοῦ πυροβολοῦντος κατὰ τοῦ ἐν τινὶ κορυφῇ τοῦ Ἀκρωτηρίου Ἐκκλησιδίου «Π ρ ο φ ἦ τ ο υ » Ἡ λ ί α . »

Τὴν 3ην μ. μ. ἔβραν ἔπαυσαν ἀποτόμως οἱ ἐντὸς τοῦ Πύργου Τούρκοι τὰ πυρὰ των, ἀνύψωσαν σῆμα λευκὸν, πλησίον τοῦ πάντοτε ἐπὶ τῆς σιέγης κυματίζοντος ἐρυθροῦ τοιούτου. Ἀμα δὲ τῇ παύσει ἀμφοτέρωθεν τῶν πυρῶν καὶ τῇ ἀννηρώσει τούτου καὶ ἀφοῦ οὐδεμίαν ἀπάντησιν ἀπὸ τοῦ ἐντὸς τοῦ Πύργου Τούρκους ἐδίδετο εἰς τὰς διαφόρους φωνὰς καὶ ἐρωτήσεις μου, καὶ ἐναντίον τῶν προτροπῶν τοῦ Διομ. Φανδρίδου καὶ ἄλλων πολλῶν ἐκ τῶν πλησίον

μου ἐπαναστατῶν ὅπως μὴ γίνομαι καταφανῆς φρονούντων ὅτι οἱ Τοῦρκοι τεχνάζονται ἀπάτην τινα εἰς ἣν νὰ μᾶς παρασύρουν· δι' ἐνὸς ἄλματος καὶ διὰ καταλλήλων προφυλάξεων ὀδηγηθέντες παρ' ἐμοῦ πρὸς τοῦτο ἐπήδησαν οἱ περὶ ἐμοῦ εὐρισκόμενοι ἱερολοχίται καὶ ἄλλοι Κρηῖτες ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Πύργου (μανδροτοίχου) καὶ μετὰ σιγμιαίαν ἐκεῖ ἀνάπαισιν δι' ἐτέρου ἄλματος εἰσεπήδησαν καὶ κατέλαβον τοὺς τοίχους τοῦ Πύργου προσφυλαττόμενοι πλέον κάτωθι τῶν τυφεκιδῶν.

Πρῶτος ἐφθασα μετὰ τῶν εἰσορμησάντων ἱερολοχιτῶν εἰς τὴν θύραν τοῦ Πύργου, ταυτοχρόνως δὲ μὲ ἐμὲ καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Κωστ. Μάνος (*) ὃν πιστότατα παρηκολούθουν καὶ τελείως ἀφοσιωμένοι ἦσαν πρὸς αὐτὸν οἱ ἀποτελοῦντες τὸν λόχον ἀλκιμώτεροι νέοι τῶν Λάκκων, ὧν ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ καθ' ὅλην τὴν πολιορκίαν καὶ δὴ ἡ κατὰ τὴν ὥς εἴρηται προχώρησιν εὐτολμία τῶν ἦτον ἀπαράμιλλος ἔν τε τῇ μάχῃ τῶν Βουκολιῶν καὶ Λειβαδιῶν, καὶ σύμφωνος πρὸς τὰς περὶ Λακκιωτῶν ἀρχαιοτέρας ἱστορικὰς παραδόσεις, καὶ τῶν ὁποίων οἱ λοιποὶ ἐκ Λάκκων συγγενεῖς ὑπὸ τὰς σημαίας τῶν Ἰωάν. Σκουλά, Ἰωάν. Μπολάνη καὶ Ἐμμ. Ζουρίδη μετ' ἄλλων Κυδωνιατῶν, ἐξεπόρθουν τὴν αὐτὴν ἡμέραν τὸν ἐν Κερατιδίῳ ἕτερον Τουρκικὸν Πύργον.

Καταλαβὼν ὁ ὑποφαινόμενος τὴν θύραν τοῦ Πύργου ἐζήτησα καὶ προσῆλθεν ὁ ἐν αὐτῷ διοικῶν Τοῦρκος Λο-

(*) Δίκαιος δέον νὰ ἀποδοθῇ ἔπαινος εἰς τοῦτον σπουδαίως δράσαντα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ταύτην, ὡς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Πέτρος Μάνος ἀξιωματικὸς τοῦ ἑλληνικοῦ διακριθεὶς εἰς τὴν μάχην τῶν Λειβαδιῶν, καὶ μετὰ ταῦτα ἐν Μακεδονίᾳ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Βέρνας, ἀκολοθησάντες κατὰ γράμμα τὸ τοῦ Στρατηγοῦ πατρὸς τῶν πρὸς τὴν Πατριδα πρόγραμμα, ὅστις εἰς τὸν βωμὸν τῆς Ἐλευθερίας Κρήτης κατὰ τὴν τοῦ 1866 μεγάλην ἐπανάστασιν προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας, καθ' ἣν καὶ ἐτραυματίσθη εἰς τὴν μάχην τοῦ Βαφῆ βαρέως.

χαγός, ὅστις μοι ἔτεινε τὴν χειρὰ του διὰ τινος μικρᾶς θυ-
ρίδος τῆς θύρας περὶ τὰ 0,25 ὕψους καὶ 0,20 πλάτους ἐκ
τῶν ἔνδον καὶ λαβὰν τὴν ἐμὴν μοι εἶπεν ἐρωτώμενος διὰ
τινος Κρητὸς γνώσκοντος τὴν Τουρκικὴν γλῶσσαν, ὅτι
ἐπιθυμῶ νὰ παραδοῦ ἦ, ἀλλ' εἰς Ἑλληνας Ἀξιωματικούς
καὶ Ἑλληνικὸν Στρατόν.

Διαπραγματευόμενος δὲ οὕτω μετ' αὐτοῦ τὰ τῆς παρα-
δόσεώς των, (κηρυχθέντων αἰχμαλώτων ἡμῶν) καὶ
ἀπαντῶν εἰς διαφόρους ἐρωτήσεις μου, ἐν αἷς καὶ ὅτι οὗτοι
εἶνε ἐν ὄλῳ 52 ἐκτός τῶν 4 φονευθέντων κατὰ τὴν ἀπό-
πειραν τῆς π. μ. ἐξόδου των, οὐδεὶς δὲ ἐντόπιος, διέταξα
αὐτὸν διὰ τοῦ γνωρίζοντος τὴν τουρκικὴν Κρητὸς νὰ μὴν
ἀνοιξῆ τὴν ἡμικεκλεισμένην θύραν πρὶν ἢ εἰδοποιήσω
αὐτόν, καθόσον ἔδει νὰ ἀναμένω τὴν ἄφιξιν πολλῶν ἀξιω-
ματικῶν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ καὶ διότι ὑπωπιεύθη
σφαγὴν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν εἰς οὓς χωρὶς ποσῶς ν' ἀπο-
μακρυνθῶ τῆς θέσεώς μου ἐκ τῆς θύρας, οὐ μόνον δὲν
ἐπέτρεψα νὰ εἰσέλθῃ τις ἐν τῷ Πύργῳ ἐκ τῶν ἐπαναστα-
τῶν ἀλλὰ καὶ ἔπεισα αὐτοὺς διὰ διαφορῶν προτροπῶν
μου ὅτι ὀφείλουν νὰ μὴν ἐνοχλήσουν τοὺς παραδοθέντας,
καθόσον καὶ ἀνανδρία εἶνε τοῦτο εἰς ἄνδρας φιλοτίμους
καὶ γενναίους ὡς αὐτοὶ, καὶ προσβολὴ κατὰ τῶν ἀξιωμα-
τικῶν πρὸς οὓς παραδίδονται καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Ἑλλη-
νικοῦ Στρατοῦ, καὶ πρὸ πάντων κατὰ τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ
δι' ὃν ἀγωνίζονται καὶ ὃν ἐπιδιώκουσιν. Ἀναμείνας οὕτως
ἑτέροους ἀξιωματικούς, ἀφίχθησαν μετ' ὀλίγον καὶ σχεδὸν
ταυτόχρονον ὁ ὑπὸ ἀρχος Μουρούζης Γεώρ., Ἀνθυπὸλ.
Ζυμβρακάκης Ἐπαμ., Ὑπομολ. Ζυμβρακάκης Ἐμμαν.,
Ἀνθυπολ. Καλλομενόπουλος Νικόστρ. Κριάρης Παναγ.,
καὶ τελευταίος ὄλων ὁ Ἀνθυπολ. τοῦ Μηχανικοῦ Ρίτσης
Γεώρ., ὅστις μὴ ὢν ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν ἀλλ' εἰς τὸν
Στρατόν ἀνήκων, παρέλαβε τοὺς αἰχμαλώτους κοινῇ ἀπο-

φάσει ἡμῶν. παρασχόντες καὶ τὴν δέουσαν συνδρομὴν πρὸς μεταφορὰν αὐτῶν εἰς Κοκκίτουλα, ὡς νομιμότερον ἡμῶν ἀντιπροσωπεύοντος τὸ Ἑλλην. Στράτευμα.

Μεταξὺ τῶν πρώτων ἐν τῷ Πύργῳ ἀφιχθέντων ἦσαν οἱ γνωστοί μοι ὀπλαρχηγοὶ Διομ. Φανδρίδης, Γεώργ. Δασκαλογιάννης, Ἐμ. Παπαμαλέκος, Παπαγαβριήλ, Καλογερός, Ἄνδρ. Κακούρης καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἄγνωστοι, οἵτινες καίτοι παρώτρυνον τοὺς συναδρουσιθέντας ἐπαναστάτας νὰ ἀπομακρυνθῶσιν, ἐν τούτοις οὗτοι τόσον περισσότερον συνωστίζοντο πρὸς τὴν θύραν μὴ ὑπακούοντες εἰς οὐδένα, αἰσθανόμενοι τὰ ἐντὸς τοῦ Πύργου λάφυρα καὶ ἰδίως τὰ ὄπλα Μαρτίνι διὰ τὰ ὁποῖα λόγῳ ἀναμνήσεως οὐδεὶς οὐδαμῶς οὐδὲ πρὸ φανεροῦ κινδύνου ὑποχώρει.

Ἐνῶ δ' οὕτως ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐξηκολούθει ὁ συνωστισμὸς πυκνότερος, καίτοι πολλάκις διὰ ζώσης πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν ἀξιωματικῶν παρέστησα εἰς τοὺς συνηθροισμένους ἐπαναστάτας μετὰ τῶν παρενρεθέντων ὀπλαρχηγῶν τὴν ἀνάγκην τῆς ταχείας παραλαβῆς καὶ ἀναχωρήσεως τῶν αἰχμαλώτων· καίτοι παρέστησα εἰς αὐτοὺς ὅτι ἐὰν ἡ παράδοσις βραδύνη, δυνατόν οἱ πολιορκούμενοι νὰ μεταμεληθῶσιν, ὥστε ἀρπάζοντες τὰ ὄπλα νὰ στρέψωσιν ταῦτα ἐκ τῶν τυφεκιδῶν καθ' ἡμῶν καὶ νὰ βάλλωσιν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς, ἢ καὶ νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἀποφασιστικὴν ἔξοδον· ὄχι μόνον θὰ φρονέσωσι τοὺς πλείστοις ἐξ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ θὰ μᾶς διαφύγουν· ἢ δυνατόν νὰ σημάνωσι διὰ σημείων τὸν κίνδυνον εἰς τοὺς μὴ πολιορκουμένους Τούρκους καὶ ἐρχόμενοι οὗτοι εἰς βοήθειάν των, θέσωσιν ἡμᾶς μεταξὺ δύο πυρῶν· ὑφιστάμενοι οὕτω μεγάλας ἀπωλείας, ἐνῶ οὗτοι διὰ τοῦ τρόπου τούτου θὰ ἐσώζοντο· ἢ τέλος δυνατόν ὁ ἐκ Σούδας Ἑβρωπαϊκὸς στόλος, ὁ προστατεύσας αὐτοὺς ἄλλοτε εἰς τὴν παροῦσαν ἐπαναστάσειν καὶ βομβαρδίσας τοὺς ἡμετέρους εἰς τὴν

Παλαιόχωραν καὶ Ἀκρωτήρι, νὰ βομβαρδίση πάλιν ἡμᾶς ἐνταῦθα (εἰς Μαλάξαν) καὶ τέλος οἷοι ἀδήποτε τῶν περιπτώσεων τούτων συμβῆ, δυνατὸν ἢ βραδύτης νὰ εἶνε δι' ἡμᾶς ὄλεθρία. Ἐν τούτοις ὁ συνωτισμὸς ἐξηκολούθει πάντοτε πυκνότερος καὶ μόνον τὴν ὑπόσχεσιν παρὰ πάντων ἐλάβομεν οὐ δὲν θὰ κακοποιήσωσιν αὐτούς, ἦν ὡς γράφω κατωτέρω ἐτήρησαν ἀνδρικῶς καὶ φιλοτίμως φερόμενοι.

Τὴν 21)2 μ. μ. ὄραν ἠραιώθη κατὰ τι τὸ πλῆθος ἐκ τῆς διαδόσεως οὐ ἀπὸ Σούδας καὶ Νεροκούρου ἠρχοῦτο ἐπικουραὶ τῶν πολιορκουμένων, ἐπανήλθον ὁμως καὶ πάλιν τάχιστα οἱ ἐπαναστᾶται πυκνότεροι ἀποδειχθείσης τῆς φήμης ἀναληθούς· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἀφίχθεις ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Ρίτσις Γεώργιος εἰσηλθε μετὰ τῶν προαναφερθέντων ἀξιωματικῶν ἐν τῷ Πύργῳ τοῦ Ἀμερικανοῦ ἀνταποκριτοῦ Μπάς καὶ τῶν συνηθροισμένων ὀπλαρχηγῶν καὶ ἐνήργησαν τὰ τῆς παραλαβῆς· πλὴν ἐμοῦ παραμείναντος εἰς τὴν θύραν ἐμποδίζων τὴν εἴσοδον ἐν τῷ Πύργῳ τῶν ἔξω συνωτισμένων καὶ ἀγωνιόντων ἐπαναστατῶν, οἵτινες κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν θὰ συνίσταντο περίπου εἰς 1500. Ἀτυχῶς ὁμως πρὸ τῆς διανομῆς τῶν λαφύρων παρὰ τῶν εἰσελθόντων ὀπλαρχηγῶν ἐν τῷ Πύργῳ, καὶ ἐνῶ εἰσέτι πάντες οὗτοι εὐρίσκοντο ἐντὸς τοῦ Πύργου, ἐπραγματοποιήθη ἡ τετάρτη πρόρρησις μου, διότι οἱ Ναύαρχοι τῶν Εὐρωπαϊκῶν πλοίων εἰδοποιηθέντες φαίνεται διὰ τῶν εὐρισκομένων ἄνω τοῦ Πύργου, σφοδρῶς δὲ σειομένων σημάταν καὶ τῶν ὁποίων τὴν καταβίβασιν διατάξας (*) ἀνέλαβεν ὁ ἀνθυπολοχαγὸς

(*) Νέος τις Κρητὴς ἔδραμε πρὸς με ὅστις, μέγαν εἰς τὴν θύραν, μοὶ ἀνεκοίνωσε τὴν ὑπὸ Τούρκου τινὸς σφοδρὰν κίνησιν τῶν ἐπὶ τῆς οἰκίας σημάτων.

Ρίτους Γ. καταβίβασε δὲ ὁ μόνος ἀκολουθῶν αὐτὸν νοσοκόμος οὕτινος τὴν ὀνοματεπωνυμίαν ἀγνωστῶ, ἤρξαντο ἅμα τῇ καταβίβασει αὐτῶν πῦρ πυκνότερον νὰ βάλλωσιν κατὰ τοῦ Πύργου διὰ πυροβόλων διαφόρων διαμετρημάτων ἐκ τῶν ἐν τῇ Σούδα ὀρμούντων 22 πολεμικῶν πλοίων.

Ὁ ἐκ τῶν πλοίων ἐκπεμφθεὶς πρῶτος πυροβολισμὸς ἐξ Ἀγγλικῶν πλοίου, ὡς ἀντιλήφθη, ἔπεσεν ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ Πύργου, ὁ δεύτερος ἀνωθεν τῆς θύρας εἰς τὴν ἰσάμην, τὰ δὲ ἐκ τούτου καταπεσόντα χρώματα καὶ λίθοι μὲ κατεκάλυψαν, ὁ τρίτος εἰσῆλθεν ἐν τῷ Πύργῳ διὰ τοῦ εὐρισκομένου ἄνω τῆς θύρας 2 μέτρων περίπου μικροῦ παραθύρου, διέτριψε τὸν ἐναντι τοῖχον καὶ ἐξηκολούθησεν ἢ ὅβρις ἀγνωστον πορείαν. Ταυτοχρόνως ὁμοῦ ἤρξατο καὶ ὁ φρικτὸς ὄσων καὶ ἀπαισίος, ἀλλὰ καὶ τερπνὸς διὰ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀνθρωπίνου ἐπινοίας, συνεχῆς κανονικοβολισμὸς, τὸν ὁποῖον νομίζω ὅτι δεινὸς συγγραφεὺς θὰ εἶνε ἐκεῖνος ὅστις θὰ δυνηθῆ νὰ τὸν περιγράψῃ διὰ λέξεων καταλλήλων, παριστανουσῶν μεγαλεῖον καὶ φρίκην, ὕψος καὶ βάθος· ἀλλ' οὔτε δύναται τις ἐκ διηγήσεων νὰ ἀντιληφθῆ τὸ γεγονός ἐὰν ἐκεῖ ἐν αὐτῇ τῇ σκηνῇ δὲν παρευρέθη, ὀφειλόμενος εἰς τὴν ἐπιμνην τῶν Κρητῶν πρὸς προμήθειαν ὀπλων Μαρτίνι, ἴσως ὁμοῦ καὶ διότι ἠθέλησαν οἱ ἀπόγονοι τῶν Εὐρωπαίων τοῦ 1821 νὰ μειώσωσι τὴν δόξαν τὴν κτηθεῖσαν ὑπ' ἐκείνων κατὰ τὴν Ναυμαχίαν τοῦ Ναβαρίνου (*).

Ἄμα τῇ πτώσει τοῦ πρώτου πυροβόλου ἐπὶ τῆς στέγης

(*) Ἄν οἱ πολιορκούμενοι Τῶρκοι εἶχον ζωὴν καὶ ἀπόφασιν νὰ ἐπιτεθῶσι καθ' ἡμῶν πρὸ πάντων κατὰ τὴν στιγμήν τῆς ἐπιθέσεως ἡμῶν κατὰ τοῦ Πύργου, καὶ πρὶν ἀκόμη συσσωρεύσωσι τὰ ὄπλα τῶν, φρονῶ, ὅτι ὄχι μόνον ἠδύνατο νὰ φύγωσι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πλεόντων 200 θυμάτων θὰ ἠριθμοῦντο ἐκ τῶν ἡμετέρων.

τοῦ Πύργου, οἱ ἐν αὐτῷ ἐξήρχοντο ἀτάκτως παρικολουθούντων καὶ τῶν Τούρκων, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ πυκνοῦ πυροβολισμοῦ, οἱ γενναιότεροι ἢ οἱ μᾶλλον ζαλισμένοι, ἔσπευδον διευθυνόμενοι πρὸς τὸ μέρος εἰς ὃ εὐρίσκοντο οἱ καθ' ἡμῶν ἐπιτεθέμενοι πολλοὶ Τούρκοι. Ἐκ τούτων καίτοι ἔμενον εἰς τὴν θύραν, μέχρις οὗτου πάντες ἐξῆλθον τοῦ Πύργου, ἔσπευσα καὶ περισυνέλεξα τινὰς καὶ διηύθυνον πρὸς τὸ ἐπαναστατικὸν μέρος ὑποβοηθήσας οὕτω τὸ ἔργον τοῦ ἐξ Ἀποκορώνου Ἐμμοφραντζεσκάκη, ὅστις δὲν ἐπέτρεψε τὴν δραπέτευσιν οὐδενὸς Τούρκου ἀπὸ τῆς ἐκ τοῦ Πύργου ἐξόδου των, μολονότι ὁ κίνδυνος ἦτο πολλαχόθεν ἄμμεσος καὶ τέλος τινὲς τῶν ἐπαναστατῶν συναπεκόμιζον μεθ' ἑαυτῶν ἓνα ἢ δύο ἐκ τῶν Τούρκων καὶ ἀπήρχοντο διαφεύγοντες τὸν ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ κίνδυνον. Ἐκ τῶν ἐν ὄλῳ πολιορκουμένων 56 Τούρκων ἐφονεύθησαν πρὸ τῆς παραδόσεως τέσσαρες ἀποπειραθέντες ἔξοδον, ἠχμαλωτίσθησαν δὲ τεσσαράκοντα πέντε, καὶ ἐκ τῶν ἐπιλοίπων ἐπιτά, εἰς ἐφονεύθη κατὰ τὸν βομβαρδισμόν ἐνώπιόν μου ὑπὸ νέου Κρητὸς ἐκδικούμενος, ὡς ἔλεγε, τὸν πρὸ τριῶν ἡμερῶν φονευθέντα ἀδελφόν του καὶ οἱ ἐξ ἔλαβον ἄγνωστον τύχην· ὑποδέτω ὁμῶς ὅτι καὶ οὗτοι ἐφονεύθησαν ἀπαχθέντες ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν, διότι οὐδεὶς διευθυνθεὶς πρὸς τὸ τουρκικὸν μέρος διέφυγε. (*) Τοὺς αἰχμαλώτους τούτους παρέλαβεν ὡς προεῖπον ὁ Ἀνθυπολ. Ρίτσις Γεώρ., τούτους δὲ συνωδύσαμεν καὶ ἡμεῖς (οἱ Ἀξιωματικοὶ ἐπαναστάται) μετὰ τῶν μεθ' ἡμῶν ὀλίγων καὶ ἄλλων ὀπλαρχηγῶν Κρητῶν καὶ μετηγάγομεν εἰς Κοιτόπουλα, ἔνθα παρεσχέθη

(*) Ὁ Ἐπαμ. Ζυμβρακάκης παρατηρήσας διὰ δύο Κρητὰς συνώδενον ἀπομακρυνόμενοι Τούρκον τινα ἔσπευσε πρὸς αὐτοὺς καὶ τὸν παρέλαβε δούς αὐτοῖς καὶ δῶρον ἐν εἰκοσάφραγκον, σώσας οὕτως αὐτόν.

5, 5.
2/4

εις τὸς τραυματίας καὶ ἀσθενεῖς ἢ δέουσα ἰατρικὴ περιποίησις ὑπὸ τοῦ Ἀνθυπιάτρου Μεταξᾶ Δημητρου (**).

Τὴν 14ην Μαρτίου ἐλθόντες ἐκ τοῦ ἐν Ἀλικιανῶ Στρατοπέδου οἱ Δοξαγὸς Πυροβολικοῦ Ζυμβρακάκης Ἐμμαν. καὶ Ἀνθυπολ. Πεζ. Πανᾶς Γεώργ. παρέλαβον καὶ συνώδευσαν αὐτοὺς ἐκεῖ μετὰ τοῦ Γ. Ρίτση καὶ οὗς λόγῳ συνδρομῆς συνώδευσα κατὰ αὐτοβούλως ἐπὶ 1 1/2 περιόπου ὄραν.

Ἄμα τῇ ἀναχωρήσει τῶν αἰχμαλώτων ἀπὸ Κοιτόπουλα, ἤρξαντο καὶ πάλιν κανονιοβολοῦντες κατὰ τοῦ Πύργου Μαλάξας οἱ Εὐρωπαῖοι, ὃν τὴν προηγουμένην οἱ ἡμέτεροι ἐπυροπόλησαν, κατὰ τινος μὲν λόγῳ σκοποβολῆς, καὶ ἄλλους δὲ διότι ἐκεῖ καὶ εἰς τὰ πέριξ ἐθεάθησαν πολλοὶ ἐπαναστάται.

(*) Λέγουσιν τινὲς ὅτι εἰς διάφορα μέρη κατὰ τὸν τοῦ 1897 πόλεμον, ὁ Ἐπίμ. Πασσῶς παρέταξε περὶ τὰ 100—120 πυροβόλα, καὶ ὅτι τὸ πᾶρ αὐτῶν συμπεροκατοῦντων ἐνέπνευ τὴν φρίκην εἰς τοὺς ἡμετέρους, ἐπιφέρων μεγάλας καταστροφάς, καὶ ὅτι οὐδὲν θέαμα ἦτο φρικωδέστερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον τούτου. Δὲν ἔχουσιν ὁμως δίκαιον, διὰ τοὺς ἑξῆς δύο λόγους. 1ον) διότι καίτοι ἦσαν πολλὰ πυροβόλα καὶ ἡ συμπεροκρότησις αὐτῶν θά ἦτον ἀδύνατος, δὲν ἔρριπτον δὲ τὰς ὀβίδας των ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σημείου ὡς ἐν Μαλάξῃ ἀλλ' ἐπὶ μῆκους γραμμῆς πολλῶν ὥρων, καὶ 2ον) διότι τὰ πυροβόλα τοῦ Ἐπίμ. δὲν ἦσαν τοῦ διαμετρήματος βεβαίως τῶν Εὐρωπαϊκῶν.

ΤΕΛΟΣ

ΣΠΟΥΔΑΙΑ ΑΝΑΚΡΙΒΕΙΑ

Ἡ ἐκ παραδρομῆς ἐν σελίδι 22 ὑποσημείωσις ἀνήκει εἰς τὴν σελίδα 43 καὶ εἰς τὸν φοιτητὴν Κορωναῖον Ἰωάννην.

Δ. Μ. ΚΟΥΚΟΥΔΑΚΗΣ

Λοχαγός

